

Institucija ombudsmena/ombudsmana
za ljudska prava Bosne i Hercegovine

Институција омбудсмена/омбудсмана
за људска права Босне и Херцеговине

POSEBNO IZVJEŠĆE

O PRAVIMA LGBT OSOBA

U BOSNI I HERCEGOVINI

Banja Luka, rujan 2016. godine

AUTORI

Ombudsmani Bosne i Hercegovine:

- mr. sc. Jasminka Džumhur
- Nives Jukić
- dr. Ljubinko Mitrović

Radna skupina za izradu Izvješća:

- Alma Suljić, pomoćnica ombudsmana i voditeljica Područnog ureda u Brčko Distriktu BiH,
- dr. Predrag Raosavljević, pomoćnik ombudsmana i voditelj Odjela za eliminaciju svih oblika diskriminacije,
- mr.sc. Hajrija Adžamija, stručna savjetnica u Odjelu za eliminaciju svih oblika diskriminacije,
- Vanja Dandić, stručna suradnica u Odjelu za eliminaciju svih oblika diskriminacije,
- Dejana Kozomara, stručna suradnica u Odjelu za praćenje prava pritvorenika/zatvorenika.

Tehnička podrška pri izradi Izvješća: Dragan Perić, voditelj Odjela za informacijske tehnologije

KAZALO

I. UVOD	9
II. DEFINICIJE – POJMOVI	12
III. PRAVNI OKVIR	16
IV. GRAĐANSKA I POLITIČKA PRAVA	24
V. PERCEPCIJA JAVNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE U ODNOSU NA LGBT POPULACIJU	39
VI. IDENTITET – PRAVA TRANSRODNIH I TRANSSEKSUALNIH OSOBA	54
VII. ŽIVOTNA ZAJEDNICA I PRAVA KOJA PROIZLAZE IZ NJE.....	62
VIII. PITANJE DISKRIMINACIJE	68
IX. INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA PITANJA RODNE RAVNOPRAVNOSTI.....	72
X. ZAKLJUČAK	77
XI. LITERATURA	79

“Često se susrećem s neugodnim situacijama zbog fizičkog izgleda, kratke kose i načina oblačenja. Tako vam je kad živite u provinciji u kojoj ništa nije prihvatljivo, pa ni to da si homoseksualna osoba. Prihvaćen je onaj koji vozi skupo auto, ima najbolji telefon i ko je s najviše cura - to su face grada. Samo želim da nestanem odavde negdje gdje je bar malo normalnija situacija, gdje se cijene rad i poštenje, gdje su ljudi prihvaćeni onakvi kakvi jesu, bez obzira na seksualno opredjeljenje, nacionalnu pripadnost ili rasu.”¹

....

“Uvijek 'prolazim' kao žena. Kada se osjećam kao žena, sve je u redu jer mi se svi obraćaju u ženskom rodu i vide me kao ženu. Međutim, kada se osjećam kao muškarac ili androgeno, nastaje problem. Rijetki su ljudi koji me razumiju i primijete ili osjete moje promjene. Oni me prate i obraćaju mi se onako kako želim da mi se obraćaju. S drugima je teško. Kako objasniti nekim ljudima da se osjećaš kao muškarac i da želiš da ti se barem obraćaju u muškom rodu? Ja to ne mogu objasniti. Obično to potiskujem i dopuštam da me usreće sitnice. Ipak, obično se to ne dogodi i potiskujem svoj identitet.”²

¹Durkalić Masha, Moj glas odjekuje..., Fondacija Cure, Sarajevo 2015. godine,
<http://www.fondacijacure.org/files/mojGlasOdjekujeBa.pdf>, str 51-52

² *Ibid*, str. 47

I. UVOD

Zakon o zabrani diskriminacije donesen je 2009. godine kao pravni instrument kojim se uspostavlja okvir za ostvarivanje jednakih prava i mogućnosti svim osobama u Bosni i Hercegovini, uređuje sustav zaštite od diskriminacije, te utvrđuju odgovornosti i obveze zakonodavne, sudbene i izvršne vlasti u Bosni i Hercegovini, kao i pravnih osoba i pojedinaca koji primjenjuju javne ovlasti da svojim djelovanjem omoguće zaštitu, promicanje i stvaranje uvjeta za jednako postupanje. Tim je zakonom Institucija ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine definirana je kao središnja institucija za zaštitu od diskriminacije.

Izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije BiH, usvojenim na sjednici Doma naroda Parlamentarne skupštine BiH dana 14. 7. 2016.³, Bosna i Hercegovina konačno je dobila unaprijeđen zakonski okvir za zaštitu od diskriminacije. Ovim su izmjenama zakona seksualna orijentacija i rodni identitet napokon terminološki ispravno imenovani kao osnove na kojima je zabranjena diskriminacija. Uz to, za zabranjenu osnovu diskriminacije navedene su i “spolne karakteristike”, čime Bosna i Hercegovina postaje prva država u jugoistočnoj Europi koja svojim sveobuhvatnim Zakonom o zabrani diskriminacije BiH predviđa i zaštitu interseksualnih/interseksualnih osoba od diskriminacije u svim područjima života. Zakonom se, u konačnici, na pravi način uređuje zaštita lezbijki, *gayeva*, biseksualnih, trans-* i interseksualnih (LGBTI) osoba od diskriminacije⁴.

Zabrana neravnopravnog tretmana proteže se na sva javna tijela te na sve fizičke ili pravne osobe u javnom i privatnom sektoru u svim područjima, a naročito: zapošljavanja, članstva u profesionalnim organizacijama, obrazovanja, obuke, stanovanja, zdravstva, socijalne zaštite, dobara i usluga namjenjenih javnosti i javnim mjestima, te obavljanja gospodarskih djelatnosti i javnih usluga. Zakonom o zabrani diskriminacije nalaže se obveza usklađivanja svih drugih zakona i općih propisa s njegovim odredbama, a ima prioritet u primjeni u slučaju neusklađenosti (*lex specialis*).

Zaštita od diskriminacije u Bosni i Hercegovini naročito je ojačana odredbama kojima se predviđa mogućnost sudske zaštite u slučajevima diskriminacije, pri čemu žrtva ima mogućnost podnošenja tužbe za utvrđivanje diskriminacije, tužbe za zabranu ili otklanjanje diskriminacije, tužbe za naknadu štete te zahtjeva za objavu presude u sredstvima javnog informiranja, što se jednako odnosi i na diskriminaciju LGBT osoba.

U cilju podizanja svijesti u javnosti, prije svega među osobama koje primjenjuju javne ovlasti, ombudsmani su jasno definirali potrebu izrade posebnih izvješća o pristupu pravima ugroženih kategorija građana i manjina, što je za ombudsmane stalni izazov, a ograničavajući resursi i potreba osiguranja jednakog tretmana svih skupina zahtijeva strateško planiranje ove aktivnosti.

³ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije BiH upućen je na objavu u “Službeni glasnik BiH”, ali do dana okončanja rada na Posebnom izvješću o pravima LGBT osoba u Bosni i Hercegovini nije objavljen.

⁴ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije BiH donosi i druge novine: eksplicitno navođenje dobi i invaliditeta kao osnova po kojima je zabranjena diskriminacija (članak 2.), zabranu diskriminacije po osnovi povezanosti s ugroženom skupinom (članak 2.), poboljšanu definiciju uznemiravanja i seksualnog uznemiravanja (članak 4.), definiranje težih oblika diskriminacije (članak 4.), unaprijeđenje proceduralnih aspekata zakona kada je riječ o: hitnosti postupka (članak 11.), posebnim tužbama (članak 12.), nadležnostima sudova i rokovima (članak 13.), mjerama osiguranja (članak 14.), preraspodjeli tereta dokazivanja (članak 15.), sudjelovanju trećih osoba (članak 16.) i kolektivnim tužbama (članak 17.).

Sarajevski otvoreni centar uputio je Prijedlog za izradu posebnog izvješća o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini, pod brojem: I-163/12 od 18. 9. 2013., što je rezultiralo planiranjem izrade ovoga izvješća u Strategiji Institucije ombudsmana⁵ za razdoblje 2016.-2021. godine.

S druge strane, Zajedničko povjerenstvo za ljudska prava Parlamentarne skupštine BiH usvojilo je zaključak (akt broj: 03/6-50-14-12-3/15 od 9. 6. 2015.) kojim je pozvalo Instituciju ombudsmana za ljudska prava BiH (u daljnjem tekstu: Institucija ombudsmana) da pristupi izradi posebnog izvješća o pravima LGBT osoba u Bosni i Hercegovini.

Izrada Posebnog izvješća o stanju LGBT osoba u Bosni i Hercegovini predstavljala je sveobuhvatno istraživanje statusa i prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini, te ono sadrži podatke i informacije dobivene od javnih vlasti, nevladinih organizacija, akademskih stručnjaka, kao i primjere iz prakse Institucije ombudsmana.

Cilj ovoga izvješća je utvrditi trenutačno stanje i stvarni pristup ljudskim pravima pripadnika LGBT zajednice, ukazati nadležnim tijelima koje je mjere potrebno poduzeti za unaprjeđenje položaja ove populacije, kao i podizati svijest građana Bosne i Hercegovine i informirati javnost o trenutačnom stupnju ostvarivanja prava LGBT osoba. Za polaznu osnovu u izradi ovoga izvješća korišteni su međunarodni standardi ljudskih prava te preporuke UN-ovih tijela, UPR-a i regionalnih mehanizama za zaštitu ljudskih prava.

Tijekom istraživanja ombudsmani su pošli od pretpostavke da šira javnost i nadležne institucije nisu dovoljno upoznati sa stupnjem ostvarivanja prava LGBT osoba, obvezama koje je Bosna i Hercegovina preuzela shodno članstvu u međunarodnim organizacijama, te s nužnošću izmjene i usklađivanja postojećih pravnih rješenja u postupku pridruživanja Europskoj uniji.

Prilikom izrade ovoga izvješća ombudsmani su se kretali u okvirima opće zabrane diskriminacije sadržane u međunarodnim konvencijama, preporukama tijela Ujedinjenih naroda i Vijeća Europe, Ustavu Bosne i Hercegovine i zakonima kojima se tretiraju različita područja bitna za ostvarivanje prava LGBT osoba.

U tu svrhu, Institucija ombudsmana provela je, među ostalim, i sveobuhvatno istraživanje koje se odnosilo na dostavljanje upita Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH, Visokom sudbenom i tužiteljskom vijeću BiH, Centru za edukaciju sudaca i tužitelja Federacije BiH i Centru za edukaciju sudija i tužilaca Republike Srpske, gradovima i općinama u Federaciji BiH⁶ te gradovima i općinama u Republici Srpskoj⁷, sudovima prvog⁸ i drugog⁹ stupnja odlučivanja u Federaciji BiH i

⁵ http://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2016041509303547bos.pdf

⁶ Banovići, Bihać, Bosansko Grahovo, Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac, Brčko, Breza, Bugojno, Busovača, Bužim, Čapljina, Cazin, Čelić, Čitluk, Doboj Istok, Doboj Jug, Dobretići, Domaljevac - Šamac, Donji Vakuf, Drvar, Foča - Ustikolina, Fojnica, G. Vakuf – Uskoplje, Glamoč, Goražde, Gračanica, Gradačac, Grude, Hadžići, Ilidža, Ilijaš, Jablanica, Jajce, Kakanj, Kalesija, Kiseljak, Kladanj, Ključ, Konjic, Kreševo, Kupres, Livno, Ljubuški, Lukavac, Maglaj, Mostar, Neum, Novi Travnik, Odžak, Olovo, Orašje, Pale - Prača, Posušje, Prozor-Rama, Ravno, Sanski Most, Sapna, Sarajevo, Sarajevo - Centar, Sarajevo - Novi Grad, Sarajevo - Novo Sarajevo, Sarajevo - Stari Grad, Široki Brijeg, Srebrenik, Stolac, Teočak, Tešanj, Tomislavgrad, Travnik, Trnovo, Tuzla, Usora, Vareš, Velika Kladuša, Visoko, Vitez, Vogošća, Zavidovići, Zenica, Žepče i Živinice

⁷ Grad Banja Luka, Berkovići, Bijeljina, Bileća, Bratunac, Čajniče, Derventa, Doboj, Gacko, Gradiška, Han Pijesak, Jezero, Kalinovik, Kneževno, Kotor Varoš, Kozarska Dubica, Krupa na Uni, Kupres RS, Laktaši, Ljubinje, Lopare, Milići, Modriča, Mrkonjić Grad, Nevesinje, Novi Grad, Osmaci, Pale, Pelagićevo, Petrovac, Drinić, Petrovo, Prijedor, Prnjavor, Ribnik, Rogatica, Rudo, Sokolac, Srbac, Foča, Srebrenica, Istočna Ilidža, Kostajnica, Brod, Istočni Drvar, Istočni Mostar, Grad Istočno Sarajevo, Oštra Luka,

Republici Srpskoj, ministarstvima unutarnjih poslova u Federaciji BiH¹⁰, Agenciji za ravnopravnost spolova BiH, Gender centru Federacije BiH, Gender centru – Centru za jednakost i ravnopravnost polova Republike Srpske, Ministarstvu i centrima javne sigurnosti u Republici Srpskoj¹¹, Policiji Brčko Distrikta BiH, svim kazneno-popravnim ustanovama¹² i kliničkim centrima¹³, Federalnom ministarstvu zdravstva, Ministarstvu zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, Odjelu za zdravstvo Vlade Brčko Distrikta BiH, Zavodu zdravstvenog osiguranja i reosiguranja Federacije BiH, Fondu zdravstvenog osiguranja Republike Srpske i Fondu zdravstvenog osiguranja Brčko Distrikta BiH, nevladinim organizacijama koje se bave zaštitom prava LGBT osoba¹⁴, pojedincima koji se bave temama iz područja zaštite prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini¹⁵, medijskim kućama¹⁶ i dekanima pravnih fakulteta u Bosni i Hercegovini¹⁷.

Ombudsmani za ljudska prava BiH ovim putem izražavaju zahvalnost nevladinim organizacijama koje se bave zaštitom prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini na suradnji, konstruktivnim sugestijama i inicijativama.

⁷ Istočni Stari Grad, Novo Goražde, Istočno Novo Sarajevo, Donji Žabar, Šamac, Šekovići, Šipovo, Teslić, Trebinje, Trnovo, Ugljevik, Višegrad, Vlasenica, Vukosavlje i Zvornik

⁸ Općinski sud u Banovićima, Općinski sud u Bihaću, Općinski sud u Bosanskoj Krupi, Općinski sud u Bugojnu, Općinski sud u Cazinu, Općinski sud u Čapljini, Općinski sud u Goraždu, Općinski sud u Gračanici, Općinski sud u Gradačcu, Općinski sud u Kaknju, Općinski sud u Kalesiji, Općinski sud u Kiseljaku, Općinski sud u Konjicu, Općinski sud u Livnu, Općinski sud u Lukavcu, Općinski sud u Ljubuškom, Općinski sud u Mostaru, Općinski sud u Orašju, Općinski sud u Sanskom Mostu, Općinski sud u Širokom Brijegu, Općinski sud u Tešnju, Općinski sud u Travniku, Općinski sud u Tuzli, Općinski sud u Velikoj Kladuši, Općinski sud u Visokom, Općinski sud u Zavidovićima, Općinski sud u Zenici, Općinski sud u Žepču, Općinski sud u Živicama, Osnovni sud u Banjoj Luci, Osnovni sud u Bijeljini, Osnovni sud u Derventi, Osnovni sud u Doboju, Osnovni sud u Foči, Osnovni sud u Gradišci, Osnovni sud u Kotor Varoši, Osnovni sud u Modriči, Osnovni sud u Mrkonjić Gradu, Osnovni sud u Novom Gradu, Osnovni sud u Prijedoru, Osnovni sud u Prnjavoru, Osnovni sud u Sokocu, Osnovni sud u Srebrenici, Osnovni sud u Tesliću, Osnovni sud u Trebinju, Osnovni sud u Višegradu, Osnovni sud u Vlasenici, Osnovni sud u Zvorniku i Osnovni sud Brčko Distrikta BiH

⁹ Kantonalni sud u Bihaću, Kantonalni sud u Goraždu, Kantonalni sud u Livnu, Kantonalni sud u Mostaru, Kantonalni sud u Novom Travniku, Kantonalni sud u Odžaku, Kantonalni sud u Sarajevu, Kantonalni sud u Širokom Brijegu, Kantonalni sud u Tuzli, Kantonalni sud u Zenici, Okružni sud u Banjoj Luci, Okružni sud u Bijeljini, Okružni sud u Doboju, Okružni sud u Istočnom Sarajevu i Okružni sud u Trebinju

¹⁰ Federalno ministarstvo unutarnjih poslova, ministarstvima unutarnjih poslova Unsko-sanskog kantona, Posavskog kantona, Tuzlanskog kantona, Zeničko-dobojskog kantona, Bosansko-podrinjskog kantona, Kantona Središnja Bosna, Hercegovačko-neretvanskog kantona, Zapadnohercegovačkog kantona, Kantona Sarajevo i Kantona br. 10 te Policiji Brčko Distrikta BiH

¹¹ Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske, Centar javne bezbjednosti Banja Luka, Centar javne bezbjednosti Doboj, Centar javne bezbjednosti Bijeljina, Centar javne bezbjednosti Sarajevo, Centar javne bezbjednosti Trebinje i Centar javne bezbjednosti Prijedor

¹² Kazneno-popravni zavod Zenica, Kazneno-popravni zavod Sarajevo, Kazneno-popravni zavod Tuzla, Kazneno-popravni zavod Mostar, Kazneno-popravni zavod Bihać, Kazneno-popravni zavod Orašje, Kazneno-popravni zavod Busovača, Kazneno-popravni zavod Banja Luka, Kazneno-popravni zavod Foča, Kazneno-popravni zavod Bijeljina, Kazneno-popravni zavod Istočno Sarajevo i Kazneno-popravni zavod Doboj

¹³ Univerzitetski klinički centar Republike Srpske, Univerzitetski klinički centar Tuzla, Univerzitetski klinički centar Sarajevo i Sveučilišna klinička bolnica Mostar

¹⁴ Sarajevski otvoreni centar, Tuzlanski otvoreni centar, Liberta Mo - Mostarska aktivistička grupa Mostar, Fondacija CURE, udruga *Okvir*, Udruženje građana „Oštra Nula“ i BUKA Banja Luka

¹⁵ dr.sc. Boris Krešić, docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Tuzli; mr. Damir Banović, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu; doc.dr.sc. Zlatiborka Popov-Momčinović, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Istočnom Sarajevu i Jasenko Suljetović

¹⁶ *Večernji list* Mostar, Federalna novinska agencija FENA Sarajevo, Nezavisna novinska agencija ONASA d.o.o. Sarajevo, PINK BH Sarajevo, RTV USK Bihać, Magazin BUKA Banja Luka, *Nezavisne novine* Banja Luka, *Glas Srpske* Banja Luka, *Dnevni avaz* Sarajevo, *Oslobođenje* Sarajevo, *Euroblic* Banja Luka, RTV FBiH Sarajevo, Radio-televizija Bosne i Hercegovine Sarajevo, , Radio-televizija Republike Srpske Banja Luka, , Radio-televizija BN Bijeljina, Alternativna televizija Banja Luka, OBN Sarajevo, N1 Sarajevo, TV1 Sarajevo i TVSA-Televizija Sarajevo

¹⁷ Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Pravni fakultet Univerziteta u Tuzli, Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“ Mostar, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću, Pravni fakultet Univerziteta u Zenici, Pravni fakultet IUS, Pravni fakultet Američkog univerziteta, Pravni fakultet Univerziteta za poslovne studije Banja Luka, Fakultet pravnih nauka, Paneuropski univerzitet „Apeiron“ Banja Luka, Pravni fakultet Univerziteta za poslovni inženjering i menadžment Banja Luka, Pravni fakultet Univerziteta „Slobomir P.“ Bijeljina, Pravni fakultet Univerziteta „Sinergija“ Bijeljina, Pravni fakultet Sveučilišta/Univerziteta „Vitez“ Travnik, Pravni fakultet Internacionalnog univerziteta Travnik i Pravni fakultet Kiseljak Univerziteta u Travniku.

II. DEFINICIJE – POJMOVI

Prvi korak u izradi izvješća jest razumijevanje temeljnih pojmova iz područja zaštite LGBT populacije, zbog čega je u nastavku teksta dan pregled definicija preuzetih iz Čitanke lezbijskih i *gay* ljudskih prava¹⁸ i Pojmovnika LGBT kulture Sarajevo¹⁹.

Aktivizam

Aktivizam je planirano ponašanje kako bi se postigli socijalni ili politički ciljevi različitim aktivnostima. U aktivističke metode ubrajaju se: građanski neposluš, izgradnja zajednica, ekonomski aktivizam, lobiranje, medijski aktivizam, nenasilje, mirovni pokret, političke kampanje, promidžba, prosvjedi, štrajkovi, omladinski aktivizam i ateistički aktivizam. S ciljem lakšeg ostvarenja vlastitih ciljeva i poboljšanja položaja u društvu, osobe istih ili sličnih interesa grupiraju se u zajednice. Za jedan od primjera mogu se izdvojiti LGBT skupine. Definicija aktivizma je veoma široka jer on u velikoj mjeri ovisi o društvenom kontekstu. Tako da, primjerice, najpoznatiji oblik LGBT aktivizma - parada ponosa - nema jednaku težinu u različitim dijelovima svijeta. Društvene promjene nastaju kao rezultat neke od aktivističkih metoda, najčešće kombinacijom više njih. Aktivizam se može odvijati u realnom i *online* prostoru. Svaki prostor ima svoje prednosti i mane. S obzirom na to da su sprave kojima se povezujemo na internet postale naša svakodnevnost, ne smijemo zaobići *online* aktivnosti, iako poruke koje se šalju s ulice imaju veću jačinu prema donositeljima odluka.

Biseksualna osoba

Osoba čija je seksualna orijentacija usmjerena prema osobama oba spola ili osoba koja se emotivno, društveno ili psihološki investira u osobe oba spola. Prijezir prema biseksualnim osobama (vidi bifobija) počinje jenjavati tek s pojavom *queer* pokreta, dakle istodobno s tendencijama niveliranja bitnih razlika među neheteroseksualnim osobama.

Coming out

Sintagma koja potječe iz fraze „coming out of the closet“ već se ustaljeno upotrebljava u značenju javnog i otvorenog istupanja i afirmiranja vlastite (homo)seksualne orijentacije. Javlja se u dvije ravni: kao samootkriće i kao manje ili više javna obznana. Izlaskom iz šutnje izlazi se iz izolacije i nijekanja, i objavljuje se drugima pravo na drukčiji život. U aktivizmu ili *queer* teoriji, *coming out* zadobiva dimenziju političkog čina opiranja i suprotstavljanja heteroseksizmu.

Diskriminacija

Svako različito postupanje, uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojoj osobi ili skupini osoba po osnovi njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, nacionalnog ili društvenog

¹⁸ Spahić Aida, Gavrić Saša, Čitanka LGBT ljudskih prava, 2. dopunjeno izdanje, Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Zaklada Heinrich Boell, Ured u BiH (priredili, 2012. godine)

¹⁹ Čaušević Jasmina, Gavrić Saša, Pojmovnik LGBT kulture, Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Zaklada Heinrich Boell, Ured u BiH (priredili, 2012. godine)

podrijetla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, spolnog izražavanja ili orijentacije, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu bilo kojoj osobi onemogućiti ili ugrožavati priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi prava i sloboda u svim područjima javnog života.²⁰

Izravna diskriminacija

Svako djelovanje ili propuštanje djelovanja kada se neka osoba ili skupina osoba dovodi, ili je bila, ili bi mogla biti dovedena u nepovoljniji položaj za razliku od neke druge osobe ili skupine osoba u sličnim situacijama.

Neizravna diskriminacija

Svaka situacija kada naizgled neutralna odredba, kriterij ili praksa dovodi osobu ili skupinu osoba u nepovoljniji položaj u odnosu na druge osobe ili skupine osoba u sličnoj situaciji, osim ako se takva odredba, kriterij ili praksa mogu objektivno opravdati zakonitim ciljem, a sredstva za postizanje cilja su primjerena i nužna.

Gay (gej)

Osnovno značenje termina je razdragan, veseo. U 19. stoljeću dobiva novo značenje: ženske prostitutke su s prijezirom nazivane "vesele (*gay*) žene", pa se taj atribut pripisivao i muškarcima koji su se služili njihovim uslugama i muškim prostitutkama. Ranih godina 20. stoljeća nekolicina muškaraca i žena iz Amerike prisvaja taj izraz kao zamjenu za klinički naziv homoseksualna osoba. Riječ ulazi u široku upotrebu šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća, kada mediji prihvaćaju zalaganja *gay* pokreta za zamjenu izraza homoseksualac, koji koriste psihijatri pri dijagnosticiranju mentalnog oboljenja, riječju *gay*.

Interseksualnost

Interseksualna osoba jest osoba čiji se spol razvija izvan tipičnog razvoja spola kao izričito muškog ili ženskog. Interseksualnost uključuje atipičan razvoj unutar kromozoma, gonada, hormona i spolnih organa.

Lezbijka

Žena koja se emotivno, društveno ili psihološki investira u druge žene. *Lezbijka* je jedan od najstarijih i najpozitivnijih termina za neheteroseksualne žene, što u lezbijskoj feminističkoj teoriji ne označuje samo seksualni identitet koji se sukobljava s konvencionalnim rodnim očekivanjima od žena, nego i društveni i politički identitet izgrađen u opoziciji spram muškog šovinizma, patrijarhata, heteroseksizma i falocentrizma. Sama riječ potječe od imena grčkog otoka Lezbos na kojem je rođena pjesnikinja Sapfo, koja je uznosila ljubav među ženama.

²⁰ Definicija preuzeta iz Zakona o zabrani diskriminacije u Bosni i Hercegovini

LGBT

Sveobuhvatni pojam koji se koristi kako bi se označile lezbijke, *gay* muškarci, biseksualne i transrodne osobe. Pojam označuje heterogenu skupinu koja se obično imenuje naslovom LGBT u društvenom i političkom aktivizmu. Ponekad pojam LGBT može biti proširen te uključiti i interseksualne i *queer* osobe (LGBTIQ).

LGBTTIQ

Pokrata za “lezbijke, *gay* muškarce, biseksualne, transrodne, transeksualne, interseksualne i *queer*” osobe.

Spol

Klasificiranje na temelju reproduktivnih organa/funkcija i genitalija na muški, ženski i interseks. Društveno su prihvaćeni samo muški i ženski spol.

Spolni identitet

Individualno identificiranje po pitanju spola i spolne pripadnosti koje ne ovisi o spolu pripisanom rođenjem.

Queer

Riječ se prvenstveno odnosi na sve što se razlikuje od konvencionalnog na neobičan način (sinonim za čudno, ekscentrično). U početku su konotacije ovog termina u *gay* upotrebi bile negativne, pa čak i danas postoji otpor prema ovom izrazu, osobito među starijim homoseksualnim osobama. Budući da termin subverzivno razobličuje postojeće, tobože fiksirane modele, odbacujući razlike (njime su, bez razlike, obuhvaćeni svi LGBT) i identitete (nijedan od LGBT identiteta u njemu nije povlašten), postaje sve univerzalnije prihvaćen. Mnoge transeksualne, biseksualne pa čak i heteroseksualne osobe, čija se seksualnost ne uklapa u kulturne standarde monogamnog heteroseksualnog braka, prihvatile su ovu oznaku kao “seksualni disidenti/seksualne disidentkinje”. Riječ *queer* ranije je u engleskom jeziku korištena kao pogrdan naziv za neheteroseksualne osobe. Ovaj su termin preuzele LGBTTIQ osobe kako bi opisale same sebe. Pojedine osobe posebno cijene ovaj termin zato što označuje prkos i što obuhvaća različitost – ne samo *gayeva* i lezbijki već i biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba, kao i heteroseksualne osobe koje sebe vide ili žive svoj život izvan heteropatrijarhalnih normi.

Rod

Društveni konstrukt spola koji po definiciji određuje samo društvene uloge muškaraca i žena, to jest osoba muškog ili ženskog spola. Također, individualni konstrukt vlastitog identiteta/izražavanja koji potvrđuje, niječe i/ili nadilazi društveno zadane i formirane spolne i rodne uloge muškaraca i žena, kao i cijelu binarnu osnovu “muškog” i “ženskog”.

Rodni identitet

Rodni identitet vezuje se za individualno iskustvo u shvaćanju vlastitog spola, što može ali ne mora odgovarati spolu dodijeljenom pri rođenju, a uključuje osobni doživljaj tijela i drugih izražaja roda (to jest rodno izražavanje), kao što su odijevanje ili način govora i obraćanja. Osobi je spol obično dodijeljen pri rođenju, a odmah potom postaje društveno i pravno pitanje. Spol podrazumijeva osobni koncept/konstrukcija koji može biti u skladu s društveno propisanim definicijama u pogledu spola/roda ili ih može nijekati, nadilaziti i mijenjati. Pojedini ljudi imaju problem pri identificiranju sa spolom dodijeljenim pri rođenju - ove osobe nazivamo transrodne osobe. Rodni identitet nije isto što i seksualna orijentacija, a transrodne osobe mogu se identificirati kao heteroseksualne, biseksualne i homoseksualne.

Rodno izražavanje

Vizualno i izvanjsko predstavljanje svake osobe koje se ogleda u odijevanju, odjevnim ili tjelesnim oznakama, frizuri, ponašanju i govoru tijela. Seksualni identitet odnosi se na to kako nazivamo i percipiramo sebe. Ti nazivi uključuju "straight", "gay", "bi", "queer", "neodređen/a", "neodlučan/na", "asekualan/na" i dr. Naše seksualno ponašanje i način na koji određujemo sebe (identitet) čine pitanje mogućeg izbora/odluke. Ima i onih koji tvrde da se i seksualna orijentacija može odabrati, iako se to mahom poriče.

Transrodno (*transgender*)

Sveobuhvatni termin koji se koristi kako bi se opisale različite osobe, ponašanja i grupacije koje imaju zajedničko, djelomično ili potpuno suprotstavljaju nametnutim rodnim i spolnim ulogama. Transrodnost se ne odnosi na seksualnu orijentaciju osobe.

Transeksualna osoba

Osoba koja ima jasnu želju i nakanu da promijeni spol, kao i osoba koja je djelomično ili potpuno modificirala (uključuje tjelesnu i/ili hormonalnu terapiju i operacije) svoje tijelo i predstavljanje, izražavajući svoj rodni i/ili spolni identitet i osjećaj sebe.

Tranvestija/tranvestite/tranvestiti

Tranvestiti su osobe koje vole nositi odjeću suprotnog spola. Tranvestija, tj. preoblačenje, nije povezano sa seksualnom orijentacijom. Tranvestiti/tranvestite mogu biti i heteroseksualne i istospolno orijentirane osobe.

Tranzicija

Predstavlja proces promjene rodnog izražavanja neke osobe u cilju usuglašavanja s unutarnjim doživljajem vlastitog roda.

Pride ili parada ponosa ima značaj zbog usmjerenja pozornosti javnosti na LGBT prava. U zemljama u kojima je prihvaćanje LGBT osoba i poštivanje njihovih prava na niskoj razini parade

ponosa imaju više politički i aktivistički karakter, dok u gradovima u kojima su LGBT osobe prihvaćene parade imaju festivalski i karnevalski karakter.

III. PRAVNI OKVIR

1. MEĐUNARODNI STANDARDI

Pitanje pravnog okvira diskriminacije po osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta uređeno je međunarodnim dokumentima i standardima u njima, pri čemu se prije svega misli na dokumente i standarde nadležnih tijela Ujedinjenih naroda, Vijeća Europe te standarde utvrđene direktivama EU.

Ombudsmeni Bosne i Hercegovine su prilikom izrade ovoga izvješća analizirali sljedeće dokumente:

1. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima iz 1948. godine;
2. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1976. godine;
3. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1976. godine;
4. Deklaracija Ujedinjenih naroda o ljudskim pravima, seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu iz 2009. godine;
5. Rezolucija Vijeća za ljudska prava Ujedinjenih naroda o ljudskim pravima, seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu iz 2011. godine;
6. Načela iz Yogyakarta iz 2006. godine;
7. Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1948. godine.

Međunarodnim konvencijama koje je ratificirala Bosna i Hercegovina²¹ izravno se ne zabranjuje diskriminacija po osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta, ali se koriste kao opći sustav zaštite ljudskih prava i neizravni sustav zaštite LGBT osoba.²²

Dokumenti Ujedinjenih naroda

Rezolucijom Vijeća za ljudska prava UN-a o ljudskim pravima, seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu, donesenom 15. 6. 2011., traži se od visokog povjerenika da dokumentira i analizira diskriminacijske zakone i prakse kojima se povređuju ljudska prava osoba zbog njihove seksualne orijentacije i rodnog identiteta, te načine na koje međunarodni mehanizmi zaštite ljudskih prava mogu pomoći u sprječavanju povreda.

Deklaracija UN-a o ljudskim pravima, seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu iz 2009. godine je neobvezujući akt, donesena je na plenarnoj sjednici Opće skupštine Ujedinjenih naroda održanoj 4. 6. 2009. godine. Deklaracijom se pozivaju države da osude akte nasilja i povezanih povreda ljudskih prava protiv osoba zbog njihove seksualne orijentacije i rodnog identiteta, provedu istragu i privedu pravdi počinitelje, te osiguraju mehanizme zaštite za osobe koje rade na djelima nasilja i povreda ljudskih prava počinjenih po osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

²¹ <http://www.mfa.ba/HTML/Bos/Multilateral/potpisani%20i%20ratificirani%20-%20Copy-bos.pdf>

²² Diskriminacija po osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta u Europi, Vijeće Europe, rujan 2011. godine, str. 26-29

Načela iz Yogiakartae iz 2006. godine sastavila je skupina stručnjaka i njima se želi promicati ispunjavanje do sada preuzetih obveza u pogledu međunarodnih ljudskih prava u vezi s LGBT osobama. Načelima iz Yogiakarte predlažu se temeljni standardi zaštite i promicanja punog uživanja svih ljudskih prava, bez obzira na seksualnu orijentaciju i rodni identitet²³.

Dokumenti Europske unije

Člancima 10. i 19. Ugovora o funkcioniranju Europske unije zabranjuje se diskriminacija po osnovi seksualne orijentacije. Ove su odredbe sadržane i u Ugovoru iz Amsterdama iz 1999. godine.

Nadalje, člankom 21. Povelje o temeljnim pravima Europske unije propisuje se: „*svaka diskriminacija po bilo kojoj osnovi kao što je ... seksualna orijentacija je zabranjena*“. Tekst Povelje usuglašen je 2000. godine, a postala je pravno obvezujuća 2009. godine.

U skladu s navedenim odredbama Ugovora iz Amsterdama, 2000. godine usvojena je direktiva kojom se uspostavlja opći okvir za jednak tretman u području zapošljavanja i zanimanja. Tom se direktivom nalaže svim državama članicama Europske unije da u roku od tri godine usvoje zakone o zabrani diskriminacije u području zapošljavanja.

U direktivama Europske unije nigdje se izrijeком ne spominje rodni identitet kao zabranjena osnova diskriminacije, ali je pravo Europske unije u praksi Europskog suda za ljudska prava prepoznalo rodni identitet kao zabranjenu osnovu diskriminacije.²⁴

Dokumenti Vijeća Europe

Niti u jednoj odredbi Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, kao niti u odredbama protokola, osim riječi *spol*, ne spominje se seksualna orijentacija ili rodni identitet kao osnova za zabranu diskriminacije. Jednako tako, ni u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima ni u Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima ne predviđa se takva osnova za diskriminaciju, već se pruža samo neizravna zaštita.

Izvješće Vijeća Europe iz 2011. godine²⁵

Ovo izvješće čini sveobuhvatna studija o homofobiji, transfobiji i diskriminaciji po osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta u Europi, koju je objavio povjerenik za ljudska prava Vijeća Europe. Izvješćem je obuhvaćeno 47 država članica Vijeća Europe, čija je članica i Bosna i Hercegovina od 24. 4. 2002. godine. Izvješće se temelji na istraživanjima i podacima prikupljenima uglavnom za razdoblje 2004.-2010. godine, iako su uključeni i određeni važni podatci iz ranijih razdoblja.

Cilj ove studije bio je prikupiti podatke o svakodnevnom životu lezbijske, *gay*, biseksualne i transrodne (LGBT) populacije u svih 47 država članica, te je u tom kontekstu povjerenik za ljudska prava preporučio vlastima država članica Vijeća Europe sljedeće:

²³ <http://www.yogyakartaprinciples.org/>

²⁴ Van Kuck protiv Njemačke, broj 35968/97 od 12. 6. 2013.; Christine Goodwin protiv UK, broj 28957-95 od 11. 7. 2002.

²⁵ Diskriminacija po osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta u Europi, Vijeće Europe, rujna 2011. godine, str.9 -12

1. Stajališta i percepcije

- 1) Potrebno je javno zauzeti čvrsta stajališta protiv povreda ljudskih prava pripadnika LGBT populacije, te promicati poštivanje u pitanjima vezanim za seksualnu orijentaciju i rodni identitet, recimo obrazovanjem o ljudskim pravima i kampanjama kojima se širi svijest o tom pitanju.
- 2) Potrebno je poduzeti korake kako bi se potaknulo činjenično, objektivno i profesionalno medijsko izvještavanje o pripadnicima LGBT populacije i pitanjima vezanim za seksualnu orijentaciju i rodni identitet.

2. Pravni standardi i njihova primjena

- 1) Potrebno je ispunjavati međunarodne obveze u pogledu ljudskih prava, bez diskriminacije po osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Načela iz Yogiakarte su korisno sredstvo za primjenu međunarodnih standarda ljudskih prava u vezi sa seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom. Također, snažno se potiču države članice da potpišu i ratificiraju Protokol br. 12 uz Europsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava, glede opće zabrane diskriminacije.
- 2) Potrebno je usvojiti sveobuhvatne državne zakone o nediskriminaciji i u zabranjene osnove diskriminacije uključiti seksualnu orijentaciju i rodni identitet. Nevladine organizacije koje zastupaju pripadnike LGBT populacije trebalo bi uključiti u konzultacije i zakonodavni proces, te u pripremu strateških mjera za provedbu tih zakona.
- 3) Potrebno je analizirati državne zakone radi uočavanja i korekcije mogućih nedosljednosti u važećim zakonima o nediskriminaciji, kako bi se spriječila diskriminacija po osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Ako je u zakonima još prisutna, potrebno je ukinuti svaku diskriminatornu inkriminaciju istospolne aktivnosti.
- 4) Potrebno je uspostaviti na državnoj razini neovisne strukture za promicanje jednakosti i nediskriminacije. Opseg njihova mandata trebao bi uključivati diskriminaciju po osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta.
- 5) Potrebno je pratiti djelotvornost primjene državnih zakona o nediskriminaciji i u nadzor uključiti državne strukture za ljudska prava, uključujući i državne strukture za promicanje jednakosti, kao i organizacije koje zastupaju LGBT populaciju. U tom smislu bi trebalo uspostaviti mehanizam redovitog nadzora.

3. Zaštita: nasilje i azil

- 1) Potrebno je eksplicitno uključiti homofobičnu i transfobičnu mržnju kao moguće motive u državne zakone kojima se uređuju zločini motivirani predrasudama i govor mržnje. Trebaju biti kažnjeni zločini usmjereni protiv pojedinaca ili skupina zbog njihove percipirane ili stvarne seksualne orijentacije i rodnog identiteta, a motiv predrasude treba uzimati u obzir kao otegotnu okolnost.
- 2) Potrebno je djelotvorno istraživati zločine motivirane predrasudama, govor mržnje i incidente vezane uz homofobiju i transfobiju. U tom smislu treba osigurati i konkretnu obuku za službenike agencija za borbu protiv kriminala i pravosuđe.
- 3) Potrebno je unaprijediti sustavno prikupljanje podataka o zločinima motiviranim mržnjom, o govoru mržnje i incidentima vezanim uz homofobiju i transfobiju. Podatke o homofobičnim i transfobičnim zločinima, govoru mržnje i incidentima, kao i pritužbama, treba jasno razdvojiti od drugih zločina, govora mržnje ili incidenata motiviranih predrasudama.

- 4) Treba priznati da progon ili osnovani strah od progona po osnovi seksualne orijentacije ili rodnog identiteta mogu biti valjana osnova za davanje izbjegličkog statusa ili azila. Treba izbjegavati nepotrebno invazivne testove za tražitelje azila koji pripadaju LGBT populaciji u cilju davanja dokaza o svojoj seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu.
- 5) Službenicima koji se bave azilom i drugim srodnim strukama treba osigurati stručna znanja i obuku, LGBT tražiteljima azila tijekom postupka traženja azila osigurati postupanje s poštovanjem, uz informacije i senzibilitet. Potrebno je uspostaviti takve procedure u kojima će se LGBT tražitelji azila osjetiti sigurnima da mogu iznijeti svoju seksualnu orijentaciju ili rodni identitet.
- 6) Potrebno je tretirati društvenu izolaciju, nasilje i diskriminaciju koje doživljavaju LGBT tražitelji azila u azilantskim centrima, te odgovoriti na njihove specifične zdravstvene potrebe.

4. Sudjelovanje: slobode okupljanja, izražavanja i udruživanja

- 1) Potrebno je poštivati efektivno pravo na slobodu okupljanja LGBT populacije, tako što će se osigurati održavanje mirnih festivala ponosa (*pride* festivali) i drugi skupovi u organizaciji LGBT populacije usmjereni na pitanja seksualne orijentacije i rodnog identiteta bez izlaganja diskriminatornim mjerama javnih vlasti. Treba spriječiti praksu zlouporabe zakonskih ili administrativnih odredaba u svrhu ometanja organizacije takvih događaja.
- 2) Potrebno je osigurati efektivnu zaštitu sudionika mirnih demonstracija ponosa ili javnih događaja koje su upriličile ili su za LGBT osobe od napada i nasilničkih protudemonstracija.
- 3) Potrebno je poštivati efektivno pravo na slobodu udruživanja LGBT osoba, time što će se naročito osigurati mogućnost uspostave i djelovanja nevladinih organizacija koje zastupaju LGBT populaciju ili rade na pitanjima vezanim za seksualnu orijentaciju i rodni identitet bez izlaganja diskriminatornim mjerama javnih vlasti. Treba spriječiti administrativne procedure koje registraciju takvih NVO-a čine nerazmjerno dugotrajnim i teškim.
- 4) Potrebno je poštivati efektivno pravo na slobodu izražavanja jamčenjem mogućnosti primanja i davanja informacija o pitanjima vezanim za seksualnu orijentaciju i rodni identitet, u svakom obliku izražavanja kao što su: tisak, publikacije, usmene i pismene izjave, umjetnost i drugi mediji. Trebalo bi ukinuti sve diskriminatorsne odredbe kojima se inkriminira širenje i distribucija činjeničnih informacija vezanih za seksualnu orijentaciju i rodni identitet. Nezakonito miješanje u uživanje prava LGBT osoba na slobodu izražavanja trebalo bi biti predmetom kaznenog postupka

5. Privatnost: priznavanje roda i obiteljski život

- 1) Potrebno je zakonom priznati preferirani rod transrodnih osoba, te izraditi ekspeditivne i transparentne procedure promjene imena i spola transrodnih osoba u rodnim listovima, javnim i matičnim knjigama, osobnoj iskaznici, putovnici, svjedodžbama o školovanju i sličnim ispravama.
- 2) Potrebno je ukinuti sterilizaciju i druge obvezne medicinske postupke koji mogu ozbiljno ugroziti autonomiju, zdravlje i dobrobit pojedinca kao potrebni uvjet za zakonsko priznavanje preferiranog roda transrodne osobe.
- 3) Potrebno je ukinuti zahtjev za status nevjenčanog ili rastavljenog za vjenčane kao potrebni uvjet za priznavanje preferiranog roda transrodne osobe.
- 4) Potrebno je poštivati pravo transrodnih osoba na efektivno uživanje prava na brak sukladno sa zakonom priznatim rodom.
- 5) Potrebno je usvojiti zakon kojim se priznaju istospolna partnerstva, time što će se takvim partnerstvima dati ista prava i povlastice kao i heteroseksualnim partnerstvima ili braku, npr. u

područjima socijalne zaštite, zapošljavanja i mirovine, slobode kretanja, spajanja obitelji, roditeljskih prava i nasljeđivanja.

6) Potrebno je istospolnim parovima i pripadnicima LGBT populacije, sukladno načelu najboljeg interesa djeteta, dati istu mogućnost kao i drugim kandidatima da budu uzeti u razmatranje bez diskriminacije kao posvojitelji djeteta.

7) Potrebno je priznati roditeljska prava istospolnih roditelja, pojedinačno ili zajedno, uključujući i njihova skrbnička prava, bez diskriminacije po osnovi njihove seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Roditeljska prava transrodnih osoba trebalo bi nastaviti poštivati i nakon zakonskog priznanja njihova preferiranog roda.

8) Potrebno je omogućiti LGBT osobama pristup potpomognutoj reprodukciji, bez diskriminacije po osnovi njihove seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

9) Treba nastojati osigurati odgovarajuću podršku obiteljima s članovima koji su LGBT, kako bi se potaknuli inkluzija, poštovanje i sigurnost.

6. Pristup zdravstvenoj zaštiti, obrazovanju i zapošljavanju

1) potrebno je ukinuti zastarjele sustave klasifikacije prema kojima se homoseksualnost prikazuje kao bolest ili oboljenje.

2) Treba revidirati sve uvjete za dijagnosticiranje mentalnog poremećaja za pristup transrodnoj zdravstvenoj zaštiti, s ciljem uklanjanja prepreka transrodnim osobama za efektivno uživanje prava na samoodređenje i najviše dostupne zdravstvene standarde.

3) U obrazovanje i obuku zdravstvenih djelatnika potrebno je uključiti značaj poštivanja dostojanstva LGBT populacije, kao i njihovih specifičnih zdravstvenih potreba i izbora.

4) Procedure promjene spola, kao što su hormonalna terapija, operacija i psihološka pomoć, treba učiniti dostupnima transrodnim osobama, uz uvjet davanja suglasnosti na temelju informacija, te osigurati da zdravstveno osiguranje pokriva troškove.

5) Potrebno je promicati poštivanje i inkluziju pripadnika LGBT populacije u školi, te raditi na objektivnim znanjima o pitanjima vezanim za seksualnu orijentaciju i rodni identitet, u školi i drugim obrazovnim ustanovama.

6) Treba se boriti protiv maltretiranja i uznemiravanja učenika i osoblja koji su LGBT. Škole bi trebale biti sigurne sredine za LGBT učenike i osoblje, a nastavnici bi trebali imati na raspolaganju sredstva kojima mogu efektivno odgovoriti na maltretiranje i uznemiravanje LGBT učenika.

7) Potrebno je promicati politiku i praksu koje imaju za cilj borbu protiv diskriminacije utemeljene na seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu, također promicati politike rada kojima se njeguje različitost na radnom mjestu, zajedno s inicijativama koje potiču potpunu inkluziju i poštivanje LGBT zaposlenika u radnom okružju.

8) Treba poštivati prvo transrodnih osoba na pristup tržištu rada, tako što će se jamčiti poštivanje njihove privatnosti u pogledu davanja osjetljivih osobnih podataka vezanih za njihov rodni identitet, te uz promicanje mjera usmjerenih ka ukidanju isključivanja i diskriminacije transrodnih osoba na radnom mjestu.

7. Istraživanja i prikupljanje podataka

1) Treba poticati sustavno istraživanje i prikupljanje razdvojenih podataka vezanih za diskriminaciju pa osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta u svim aspektima života. Pitanja

vezana za LGBT trebalo bi uključiti u sve ankete o općim stajalištima i sva ispitivanja javnog mnijenja.

2) Potrebno je primijeniti jamstva kojima se čuva pravo na poštovanje privatnog života LGBT osoba pri prikupljanju bilo kakvih osjetljivih podataka.

2. ZAKONODAVSTVO BOSNE I HERCEGOVINE

Imajući u vidu složenu ustavnu strukturu Bosne i Hercegovine uspostavljenu Daytonskim mirovnim sporazumom, prema kojoj su nadležnosti u području radnog te zakonodavstva u području zdravstva i socijalne zaštite podijeljene, odnosno povjerene entitetima i kantonima, ombudsmani BiH su prilikom izrade ovoga izvješća analizirali sljedeće dokumente:

1. Ustav Bosne i Hercegovine²⁶
2. Ustav Federacije Bosne i Hercegovine²⁷
3. Ustav Republike Srpske²⁸
4. Statut Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine²⁹
5. Zakon o ravnopravnosti spolova Bosne i Hercegovine³⁰
6. Zakon o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine³¹
7. Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine³²
8. Zakon o radu Republike Srpske³³
9. Zakon o radu Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine³⁴;
10. Obiteljski zakon Federacije Bosne i Hercegovine³⁵
11. Porodični zakon Republike Srpske³⁶
12. Obiteljski zakon Brčko Distrikta BiH³⁷

²⁶ Aneks IV. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, potpisanog 14. 12. 1995. godine.

²⁷ Ustav Federacije BiH ("Službene novine FBiH", broj 1/94), Amandmani na Ustav Federacije BiH: Amandman I. od 21. 7. 1994. ("Službene novine FBiH", broj 1/94), Amandmani II.-XXIV. od 2. 6. 1997. ("Službene novine FBiH", broj 13/97), Amandmani XXV.-XXVI. od 2. 6. 1994. ("Službene novine FBiH", broj 13/97), Amandmani XXVII.-LIV. od 28. 4. 2002. ("Službene novine FBiH", broj 16/02), Amandmani LVI.-LXIII. 5. 6. 2002. ("Službene novine FBiH", broj 22/02), Amandmani LXIV.-LXVII. od 28.10.2002. ("Službene novine FBiH", broj 52/02), Amandmani LXVIII.-LXXXVII. od 28. 10. 2002. ("Službene novine FBiH", broj 52/02), Amandman LXXXVIII. od 2. 4. 2003. ("Službene novine FBiH", broj 18/03), Amandmani LXXXIX.-XCIV. od 3.12.2003. ("Službene novine FBiH", broj 63/03), Amandmani XCV.-CII. od 28. 1. 2004. ("Službene novine FBiH", broj 9/04), Amandmani CIII. i CIV. od 14. 4. 2004. ("Službene novine FBiH", broj 20/04), Amandman CV. od 2. 6. 2004. ("Službene novine FBiH", broj 33/04), Amandman CVI. (visoki predstavnik) od 9. 12. 2005. ("Službene novine FBiH", broj 72/05), Amandmani CVI.-CVIII. od 14. 12. 2005. ("Službene novine FBiH", broj 71/05) i Amandman CIX. od 31. 12. 2008. ("Službene novine FBiH", broj 88/08)

²⁸ Na temelju zaključka Narodne skupštine Republike Srpske od 14. rujna 1992. i članka 61. stavak 1. alineja 9. Poslovnika Narodne skupštine Republike Srpske ("Službeni glasnik RS", broj 3/92), Zakonodavno-pravna komisija Narodne skupštine, na sjednici održanoj 17. 12. 1992., utvrdila je Pročišćeni tekst Ustava Republike Srpske ("Službeni glasnik RS", br. 3/92, 6/92, 8/92, 15/92 i 19/92). U Pročišćeni tekst Ustava integrirani su: Amandmani XXVI.-XLIII., Amandmani XLIV.-LI., Amandman LII., Amandman LIII., Amandmani LIV.-LXV., Amandmani LXVI.-XCVIII., Amandmani XCIX.-CIII., Amandmani CIV.-CV., Amandmani CVI.-CXIII., Amandman CXIV., Amandmani CXV.-CXXI. i Amandman CXXII.

²⁹ Na temelju pisma supervizora za Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine od 30. 12. 2009., Stručna služba Skupštine Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine utvrdila je pročišćeni tekst Statuta Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, a čine ga Revidirani Statut Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, koji je stupio na snagu 6. 5. 2008. („Službeni glasnik BDBiH“, broj 17/08), Izmjene i Izmjene i dopune Statuta Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, doneseni Nalogom supervizora od 21. 12. 2009. („Službeni glasnik BDBiH“, broj 39/09).

³⁰ Pročišćeni tekst ("Službeni glasnik BiH", broj 32/10)

³¹ „Službeni glasnik BiH“, broj 59/09

³² „Službene novine FBiH“, broj 26/2016

³³ „Službeni glasnik RS“, broj 1/2016

³⁴ „Službeni glasnik BDBiH“, br. 08/03, 33/04 i 29/05

³⁵ Integralni tekst sadrži tekst Zakona o izmjenama i dopunama Obiteljskog zakona Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine FBiH", broj 31/14).

³⁶ „Službeni glasnik RS“, br. 54/02 i 63/14

³⁷ „Službeni glasnik BDBiH“, broj 23/07

13. Kazneni zakon Bosne i Hercegovine³⁸
14. Kazneni zakon Federacije BiH³⁹
15. Krivični zakon Republike Srpske⁴⁰
16. Kazneni zakon Brčko Distrikta BiH⁴¹
17. Zakon o jedinstvenom matičnom broju BiH⁴²
18. Zakon o osobnom imenu FBiH⁴³
19. Zakon o ličnom imenu RS⁴⁴
20. Zakon o osobnom imenu BDBiH⁴⁵
21. Zakon o osobnoj iskaznici državljana BiH⁴⁶
22. Zakon o matičnim knjigama FBiH⁴⁷
23. Zakon o matičnim knjigama RS⁴⁸
24. Zakon o matičnim knjigama BDBiH⁴⁹
25. Zakon o zdravstvenom osiguranju FBiH⁵⁰
26. Zakon o zdravstvenom osiguranju RS⁵¹
27. Zakon o zdravstvenom osiguranju BDBiH⁵²
28. Zakon o Graničnoj policiji BiH⁵³
29. Zakon o policijskim službenicima BiH⁵⁴
30. Zakon o unutrašnjim poslovima FBiH⁵⁵
31. Zakon o unutrašnjim poslovima RS⁵⁶
32. Zakon o Policiji Brčko Distrikta BiH⁵⁷;
33. Zakon o policijskim službenicima FBiH⁵⁸
34. Zakon o policijskim službenicima RS⁵⁹
35. Zakon o policijskim službenicima Brčko Distrikta BiH⁶⁰.

Ustavom BiH propisuje se: „Bosna i Hercegovina i oba entiteta osigurat će najviši stupanj međunarodno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda....“⁶¹, te da se „u Bosni i Hercegovini

³⁸ Kazneni zakon BiH - KZBiH (“Službeni glasnik BiH”, broj 03/03), Ispravak Zakona (“Službeni glasnik BiH”, broj 32/03), Izmjene i dopune KZBiH (“Službeni glasnik BiH”, broj 37/03), Izmjene i dopune KZBiH (“Službeni glasnik BiH”, broj 54/04), Izmjene i dopune KZBiH (“Službeni glasnik BiH”, broj 61/04), Izmjene i dopune KZBiH (“Službeni glasnik BiH”, broj 30/05), Izmjene i dopune KZBiH (“Službeni glasnik BiH”, broj 53/06), Izmjene i dopune KZBiH (“Službeni glasnik BiH”, broj 55/06), Zakon o usvajanju izmjena Kaznenog zakona (“Službeni glasnik BiH”, broj 32/07), Dopuna Kaznenog zakona Bosne i Hercegovine (“Službeni glasnik BiH”, broj 47/14), Zakon o izmjeni Kaznenog zakona Bosne i Hercegovine (“Službeni glasnik BiH”, broj 22/15) i Zakon i izmjenama i dopunama Kaznenog zakona BiH (“Službeni glasnik BiH”, broj 40/15)

³⁹ „Službene novine FBiH“, br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14 i 76/14

⁴⁰ „Službeni glasnik RS“, br. 49/03, 70/06, 73/10, 1/12 i 67/13

⁴¹ „Službeni glasnik BDBiH“, broj 33/13

⁴² „Službeni glasnik BiH“, broj 32/01

⁴³ „Službene novine FBiH“, broj 7/12

⁴⁴ „Službeni glasnik RS“, br. 27/93 i 15/10

⁴⁵ „Službeni glasnik BDBiH“, br. 8/02 i 29/05

⁴⁶ „Službeni glasnik BiH“, br. 32/01, 16/02, 32/07, 53/07, 56/08 i 18/12

⁴⁷ „Službene novine FBiH“, br. 37/12 i 80/14

⁴⁸ „Službeni glasnik RS“, br. 111/09 i 43/13

⁴⁹ „Službeni glasnik BDBiH“, broj 2/10

⁵⁰ „Službene novine FBiH“, br. 30/97, 7/02, 70/08 i 48/11

⁵¹ „Službeni glasnik RS“, br. br. 18/99, 70/01, 51/01, 17/08, 1/09 i 106/09

⁵² „Službeni glasnik BDBiH“, br. 1/02, 7/02, 19/07, 2/08 i 34/08

⁵³ „Službeni glasnik BiH“, br. 50/04, 27/07 i 59/09

⁵⁴ „Službeni glasnik BiH“, br. 27/04, 63/04, 5/06, 33/06, 58/06, 15/08, 63/08, 35/09 i 7/12

⁵⁵ „Službene novine FBiH“, broj 81/14

⁵⁶ „Službeni glasnik RS“, broj 4/12

⁵⁷ „Službeni glasnik BDBiH“, br. 31/09, 60/10 i 31/11

⁵⁸ „Službene novine FBiH“, broj 27/05

⁵⁹ „Službeni glasnik RS“, broj 20/14

⁶⁰ „Službeni glasnik BDBiH“, br. 41/07, 04/08, 36/09 i 60/10

izravno primjenjuju prava i slobode garantirani Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda i njezinim protokolima. Ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima.“⁶²

Nadalje, Ustavom BiH utvrđuje se da je „uživanje prava i sloboda predviđenih ovim člankom ili u međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I. ovom Ustavu, osigurano je za sve osobe u Bosni i Hercegovini bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi kao što je: spol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo uvjerenje, nacionalno ili društveno podrijetlo, vezivanje za neku nacionalnu manjinu, imovina, rođenje ili drugi status“.

U preambuli Ustava Republike Srpske navodi se: „poštujući volju svojih konstitutivnih naroda i građana da obrazuju i očuvaju Republiku Srpsku i da ustavno uređenje Republike utemelje na poštovanju ljudskog dostojanstva, slobode i jednakosti, nacionalnoj ravnopravnosti, demokratskim institucijama, vladavini prava, socijalnoj pravdi, pluralističkom društvu, garantiranju i zaštiti ljudskih sloboda i prava kao i prava manjinskih grupa, u skladu s međunarodnim standardima, zabrani diskriminacije i uvažavanju pravila tržišne ekonomije“. U članku 1. u poglavlju Osnovne odredbe stoji: „Srbi, Bošnjaci i Hrvati, kao konstitutivni narodi, ostali i građani, ravnopravno i bez diskriminacije učestvuju u vršenju vlasti u Republici Srpskoj“. U članlu 10. Ustava RS također se naglašava zabrana diskriminacije bez obzira na rasu, spol, jezik, nacionalnu pripadnost, vjeroispovijest, društveno podrijetlo, rođenje, obrazovanje, imovno stanje, političko i drugo uvjerenje, društveni položaj ili drugo osobno svojstvo.

U članku 2. Ustava Federacije BiH navodi se da će „Federacija osigurati primjenu najviše razine međunarodno priznatih prava i sloboda, a posebno zabranu svake diskriminacije utemeljene na rasi, boji kože, spolu, jeziku, religiji ili vjerovanju, političkim ili drugim uvjerenjima, nacionalnom ili društvenom podrijetlu“.

I u članku 13. Statuta Brčko Distrikta BiH navodi se: „svatko ima pravo uživati sva prava i slobode zajamčene Ustavom i zakonima Bosne i Hercegovine, ovim statutom i zakonima Distrikta, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, uključujući diskriminaciju po osnovi spola, rase, seksualnog opredjeljenja, boje kože, jezika, vjeroispovijesti, nacionalnog ili socijalnog podrijetla, političkog ili drugog mišljenja, pripadnosti nacionalnoj manjini, imovnog stanja, rođenja ili drugog statusa“.

Zakon o ravnopravnosti spolova BiH prvi je zakon u Bosni i Hercegovini kojim se sustavno rješava pitanje zabrane diskriminacije uzrokovane po osnovi spola i/ili seksualne orijentacije. Zakonom se riječ *spol* definira prvenstveno kao biološka i psihološka značajka po kojoj se razlikuju osobe muškog i ženskog spola (biološka dimenzija), ali i kao gender/rod odnosno sociološki i kulturološki uvjetovana razlika između osoba muškog i ženskog spola, koje su prije svega proizvod normi, praksi, običaja i tradicije i promjenjivi su kroz vrijeme (društvena dimenzija). Širim tumačenjem pojma spol se zabrana diskriminacije, u smislu Zakona o ravnopravnosti spolova, može proširiti na zabranu diskriminacije po osnovi roda.⁶³

⁶¹ Članak II. st. 1. i 2. Ustava BiH - Ljudska prava i međunarodni standardi

⁶² Članak II. st. 1. i 2. Ustava BiH - Ljudska prava i međunarodni standardi

⁶³ Članak 3. Zakona o ravnopravnosti spolova BiH glasi: "Diskriminacija po osnovi spola je svako stavljanje u nepovoljniji položaj bilo koje osobe ili skupine osoba utemeljeno na spolu zbog kojeg se osobama ili skupini osoba otežava ili niječe priznavanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava ili sloboda. U svojim oblicima, diskriminacija može biti izravna, neizravna, uznemiravanje, seksualno uznemiravanje, poticanje na diskriminaciju i nasilje po osnovi spola“.

Zakon o zabrani diskriminacije BiH prvi je zakon kojim je definiran širok spektar zabranjenih osnova diskriminacije, među ostalima i po osnovi “spolnog izražavanja ili orijentacije”. Izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine iz 2016. godine ovaj je zakon unaprijeđen te je rodni identitet eksplicitno naveden kao jedna od osnova diskriminacije.

IV. GRAĐANSKA I POLITIČKA PRAVA

Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima i Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda jamče se načela uživanja građanskih i političkih prava, jednakosti pred zakonom, pravo na slobodu, sloboda izražavanja i pravo mirnog okupljanja, slobodnog udruživanja, zabrana mučenja i nečovječnog postupanja itd. Primjena međunarodnih dokumenata zaštite ljudskih prava za Bosnu i Hercegovinu, osim što nameće i imperativ izravne primjene, pretpostavlja i obvezu države da svoje zakonodavstvo uskladi s međunarodnim standardima ljudskih prava i uspostavi snažne mehanizme za njihovu zaštitu.

Prema Preporuci Odbora ministara Vijeća Europe⁶⁴, države članice (dakle i BiH od 2002. godine) trebaju poduzeti odgovarajuće mjere kako bi učinkovito zaštitile zaštitnike ljudskih prava LGBT osoba od napada, te osigurale da nevladine organizacije koje brane ljudska prava LGBT osoba budu konzultirane pri usvajanju i provođenju mjera koje mogu imati utjecaj na ljudska prava LGBT osoba.

Stajalište predstavnika nevladinih organizacija koje se bave zaštitom prava LGBT osoba je da su one često žrtve homofobije, transfobije i drugih oblika nesnošljivosti i diskriminacije, te napada na njihov tjelesni integritet zbog seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, zbog čega smatraju nužnim ulaganje dodatnih napora tijela vlasti kako bi im se osigurala zaštita i puno uživanje ljudskih prava.

Kaznenopravnim⁶⁵ i prekršajnopравnim propisima u Bosni i Hercegovini uspostavljen je normativni okvir za inkriminaciju i sankcioniranje ponašanja koja imaju obilježja kaznenopravnog odnosno prekršajnog delikta. Polazeći od specifičnosti ugroženih prava LGBT osoba, može se zaključiti da su ovi delikti počinjeni radnjama uvjetovanim predrasudama, neprihvatanjem različitosti, mržnjom i nesnošljivošću. Zbog toga je veoma važno pozitivnopravnim propisima predvidjeti specifičnu pobudu za očitovanje ovih protuzakonitih i nasilnih ponašanja, pri čemu je počinitelj motiviran predrasudama ili mržnjom prema određenoj društvenoj skupini.

Krivična djela počinjena iz mržnje jesu djela kod kojih se pobuda za počinjenje temelji na pretpostavljenim ili stvarnim razlikama u etničkom ili nacionalnom podrijetlu, jeziku ili pismu, vjerskom uvjerenju, rasi, boji kože, spolu, spolnoj orijentaciji, političkom ili nekom drugom uvjerenju, socijalnom podrijetlu, društvenom položaju, dobi, zdravstvenom statusu ili drugim osobinama odnosno kaznena djela počinjena zbog rasne pripadnosti, boje kože, vjeroispovijesti,

⁶⁴ CM/Rec(2010)5 od 31. ožujka 2010. godine

⁶⁵ Krivični zakon Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, br. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12 i 67/13), Kazneni zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BDBiH“, br. 47/11 i 9/13), Kazneni zakon Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“, br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10 i 42/11)

nacionalnog ili etničkog podrijetla, invaliditeta, spola, spolnog opredjeljenja ili rodnog identiteta druge osobe.

Tijekom 2010. godine u kaznenim zakonima Republike Srpske i Brčko Distrikta BiH obavljene su izmjene i dopune koje su stvorile zakonske pretpostavke za kazneni progon djela počinjenih iz mržnje.⁶⁶ Naime, izmjenama i dopunama ovih kaznenih zakona propisana su kaznena djela kod kojih je mržnja kao motiv počinjenja djela kvalifikatorna okolnost na temelju koje su propisani posebni, teži oblici tih kaznenih djela sa zakonom propisanom težom kaznom u odnosu na osnovni oblik kaznenog djela, te kaznena djela kod kojih je mržnja kao pobuda za počinjenje djela posebna obvezna otegotna okolnost predviđena u slučajevima kad samim zakonom nije propisano teže kažnjavanje za kvalificirani oblik djela počinjenog iz mržnje.

Ombudsmeni BiH ranije su ukazali na to da kaznena djela počinjena iz mržnje zahtijevaju poseban tretman jer izazivaju osjećaj nesigurnosti i nepovjerenja unutar svake zajednice, te su još 2012. godine pozvali zakonodavno tijelo vlasti u Federaciji BiH na usvajanje izmjena i dopuna Kaznenog zakona Federacije BiH. Parlamentu Federacije BiH upućena je *Inicijativa za donošenje Zakona o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona Federacije Bosne i Hercegovine*⁶⁷. Tim izmjenama i dopunama trebalo bi obuhvatiti:

- definiciju mržnje u općem dijelu Kaznenog zakona Federacije BiH;
- kvalificirane oblike za određena kaznena djela za koja je predviđena strožija kaznena sankcija ako je djelo počinjeno iz „predrasuda“;
- uvrštavanje motiviranosti predrasadama kao otegotne okolnosti prilikom odmjeravanja kazne za *bilo* koje kazneno djelo.

Unatoč naprijed navedenom, nije postupljeno po predmetnoj inicijativi ombudsmana BiH.

Europski sud za ljudska prava zauzeo je stajalište da države imaju tzv. pozitivnu obvezu provođenja detaljne istrage o potencijalnoj rasnoj motivaciji pri počinjenju kaznenih djela. U predmetu *Šečić protiv Hrvatske*⁶⁸ navodi se:

„...Državne vlasti imaju dodatnu dužnost poduzeti razumne korake kako bi raskrinkale svaki rasistički motiv i utvrdile jesu li u tim događajima mogle imati ulogu etnička mržnja ili predrasude. Postupati prema rasno motiviranom nasilju i brutalnosti jednako kao u predmetima koji nemaju rasne konotacije značilo bi ne vidjeti specifičnu prirodu tih djela koja su naročito destruktivna u odnosu na temeljna prava.“

Kada se dokaže kazneno djelo počinjeno iz mržnje, izrečena kazna trebala bi biti strožija zbog motiva i eventualnog utjecaja koji je kazneno djelo imalo ne samo na žrtvu nego i na zajednicu.

⁶⁶ Članak 147. stavak 25. Krivičnog zakona Republike Srpske glasi: “Mržnja predstavlja pobudu za činjenje krivičnog djela, propisanog ovim zakonom, koja je u cjelini ili djelimično zasnovana na razlikama po osnovu stvarnog ili pretpostavljenog etničkog ili nacionalnog porijekla, jezika ili pisma, vjerskih uvjerenja, rase, boje kože, pola, polne orijentacije, političkog ili drugog uvjerenja, socijalnog porijekla, društvenog položaja, dobi, zdravstvenog statusa ili drugih osobina ili zbog dovođenja u vezu sa osobama koje imaju neku od navedenih različitih osobina.” U Kaznenom zakonu Brčko Distrikta BiH mržnja je određena kao kvalifikatorna okolnost pri počinjenju različitih kaznenih djela.

⁶⁷ Inicijativa broj: Ž-BL-06-879/12 od 26. 12. 2012.

⁶⁸ *Šečić protiv Hrvatske*, zahtjev br. 40116/02, presuda od 31. 5. 2007.

Kako bi se povećao učinak ovakvog pristupa, sudac bi pri javnoj objavi presude, a i u samoj presudi, trebao navesti da je motiv doveo do izricanja strožije kazne.⁶⁹

Četiri godine nakon inicijative ombudsmana BiH, dana 15. 6. 2016. u „Službenim novinama FBiH“, broj 46/16, objavljen je Zakon o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona Federacije Bosne i Hercegovine, kojim se predviđa dopuna članka 2., tako što se propisuje sljedeće: „*Kazneno djelo iz mržnje je svako kazneno djelo počinjeno zbog rasne pripadnosti, boje kože, vjerskog uvjerenja, nacionalnog ili etničkog podrijetla, jezika, invaliditeta, spola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta druge osobe. Takvo postupanje uzet će se kao otegotna okolnost ako ovim zakonom nije izričito propisano teže kažnjavanje za kvalificirani oblik kaznenog djela počinjenog iz mržnje.*“

POLICIJA

Policija je tijelo vlasti koji u Bosni i Hercegovini treba biti garant javne sigurnosti. Brojne su zadaće koje u tom smislu ima policija: zaštita ljudi i imovine, osiguranje poštivanja važećih zakona i propisa, zaštita i poštivanje temeljnih prava i sloboda građana, sprječavanje i borba protiv kriminala, održavanje javnog reda i mira te pružanje pomoći i usluga građanima.

Postupanje policijskih službenika utemeljeno je na odredbama kaznenih i prekršajnih propisa entiteta i Brčko Distrikta BiH, zatim Zakonom o Graničnoj policiji Bosne i Hercegovine, Zakonom o policijskim službenicima Bosne i Hercegovine, zakonima o unutarnjim poslovima Federacije BiH i Republike Srpske, Zakonom o Policiji Brčko Distrikta BiH, zakonima o policijskim službenicima Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko Distrikta BiH, te kantonalnim zakonima o policijskim službenicima.

Institucija ombudsmana i ranije je razmatrala postupanje policijskih službenika i tijela kaznenog progona u situacijama u kojima su sigurnost i pravo na slobodu okupljanja LGBT osoba bili dovedeni u pitanje.

U razdoblju 2013.-2015. godine podignuta je ukupno 41 optužnica za kaznena djela počinjena iz mržnje, od toga je izrečeno šest osuđujućih presuda na kaznu zatvora, četiri osuđujuće presude na novčanu kaznu i 19 uvjetnih osuda⁷⁰.

Primjer: u 2011. godini ombudsmani su po službenoj dužnosti istraživali postupanja nadležnih tijela u vezi s procesuiranjem osoba koje su sudjelovale u neredima i napadima na sudionike i posjetitelje *Queer Sarajevo Festivala*, održanog 2008. godine⁷¹. U tu svrhu upućeni su akti Ministarstvu unutarnjih poslova Kantona Sarajevo, Kantonalnom tužiteljstvu u Sarajevu i Općinskom sudu u Sarajevu te su zatražene informacije o tome jesu li i protiv kojih osoba pokrenuti prekršajni odnosno kazneni postupci, kao i jesu li i na koji način okončani.

⁶⁹ *Angelova i Iliev protiv Bugarske*, zahtjev br. 55523/00, presuda od 26. 7. 2007.

⁷⁰ Visoko sudbeno i tužiteljsko vijeće BiH, odgovori na pitanja Odbora za ljudska prava UN-a u vezi s podnošenjem Trećeg periodičnog izvješća Bosne i Hercegovine o primjeni Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, *e-mail* Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH od 12. 7. 2016.

⁷¹ Broj predmeta: Ž-SA-06-854/11

Kantonalno tužiteljstvo Sarajevo⁷² informiralo je Instituciju ombudsmana da je u vezi s događajima prije, za vrijeme i poslije otvaranja *Queer Sarajevo Festivala* u više predmeta donijelo tužiteljsku odluku.⁷³

Općinski sud u Sarajevu⁷⁴ dostavio je odgovor prema kojem je *jedna osoba prekršajno kažnjena novčanom kaznom, s tim što je protiv tri osobe obustavljen prekršajni postupak jer nije dokazano da su okrivljenici i počinili prekršaj koji im se stavlja na teret.*

Na temelju odgovora zaprimljenih tijekom istrage ombudsmani su zaključili da su nadležna tijela poduzimala mjere iz svoje nadležnosti i donosila zakonom propisane odluke, koje ne mogu biti predmetom preispitivanja Institucije ombudsmana, ali ukazuju na to da većina incidenata ne dobije sudski epilog ili se tretira kao prekršaj, a ne kao kazneno djelo počinjeno iz mržnje.⁷⁵

Međutim, Udruženje Q podnijelo je priziv Ustavnom sudu BiH⁷⁶ ukazujući na propuste tijela vlasti da poduzmu potrebne, razumne i odgovarajuće mjere za zaštitu prava osoba zaštićenih Ustavom BiH i Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u vezi s organiziranjem 1. *Queer Sarajevo Festivala*.

Ustavni sud BiH je 25. 9. 2014. djelomično usvojio priziv Udruženja Q za promicanje i zaštitu kulture, identiteta i ljudskih prava *queer* osoba, koji se odnosio na *Queer Sarajevo Festival 2008.* godine, te utvrdio povredu prava na slobodu okupljanja iz članka II/3.b) Ustava BiH i članka 11. Europske konvencije.⁷⁷

„Ustavni sud utvrdio je da su javne vlasti propustile poduzeti pozitivne mjere i osigurati efektivnu zaštitu ovog prava podnosioca zahtjeva. S obzirom na složenu ustavnu strukturu FBiH, ovaj propust pripisuje se svlastima na razini kantona, tj. MUP-u KS, koji je propustio primjereno osigurati skup, odnosno MUP-ovima KS i KT koji su propustili provesti efektivnu istragu u pogledu prijetnji i najave nasilja, koje se na kraju i dogodilo, te vlastima na razini FBiH odnosno zakonodavnom tijelu koje je popustilo osigurati pravni okvir kojim bi bilo onemogućeno širenje uvreda, kleveta i prijetnji podnosiocu zahtjeva i njegovim članovima“.

Primjer: povodom napada na članove banjalučkog Udruženja Kvir aktivista 29. 3. 2014., ombudsmani su izdali priopćenje za javnost kojim najoštrije osuđuju napad do kojeg je došlo ispred

⁷² Akt Kantonalnog tužiteljstva Kantona Sarajevo, broj: 638/11 od 5. 12. 2011.

⁷³ U odgovoru Kantonalnog tužiteljstva u Sarajevu navedeno je sljedeće: u predmetu broj: T09 0 KT 0020679 08 protiv imenovane osobe, Tužiteljstvo je uputilo optužnicu na potvrdu Općinskom sudu u Sarajevu zbog kaznenog djela nasilničkog ponašanja, koja je potvrđena, ali je nakon prvostupanjskog postupka Općinski sud u Sarajevu oslobodio optuženika. Na tu je presudu Kantonalno tužiteljstvo uložilo žalbu, koja je odbijena kao neosnovana, tako da je Kantonalni sud u Sarajevu potvrdio prvostupanjsku presudu od 18. 11. 2009. U predmetu broj: KT-2771/08, tijekom kaznenog postupka Tužiteljstvo je s optuženikom zaključilo sporazum o priznanju krivnje, prema kojem je optuženik priznao počinjenje kaznenih djela iz optužnice, te je presudom Općinskog suda u Sarajevu, broj: 65 0 K 061955 08 K od 13. 2. 2009., proglašen krivim i osuđen na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od jedne godine, uvjetno dvije godine. U predmetu broj: KT-3142/08, Kantonalno tužiteljstvo donijelo je nalog o obustavi postupka jer „djelo koje je počinio osumnjičenik nije kazneno djelo“. U predmetu broj: KT-3368/08, Tužiteljstvo je 26. 6. 2009. donijelo nalog o neprovođenju istrage jer „djelo koje su počinili osumnjičenici nije kazneno djelo“, a postupajući tužitelj utvrdio je da su ostvarena obilježja prekršaja, te je o tome obavijestio policijsku upravu, od koje je i zatraženo zahtjevom pokretanje prekršajnog postupka protiv osoba. U predmetu broj: KT-3144/08, Tužiteljstvo je 1. 7. 2009. i 30. 6. 2009. donijelo nalog o neprovođenju istrage jer „djelo koje su počinili osumnjičenici nije kazneno djelo“ već prekršaj, o čemu su obaviješteni MUP KS-a i PU.

⁷⁴ Akt Općinskog suda u Sarajevu, broj: 065-0-SU-12-001534 od 8. 5. 2012.

⁷⁵ Članak 4. Zakona o ombudsmanu za ljudska prava BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 32/00, 19/02, 35/06 i 32/06

⁷⁶ AP 1020/11

⁷⁷ Prvi *Queer Sarajevo Festival*, u organizaciji Udruženja Q, trebao je biti održan u Sarajevu od 24. do 28. rujna 2008., ali je prekinut već prvog dana zbog okupljanja građana koje je rezultiralo nasiljem i ozljeđivanjem više osoba. Udruženje Q je 2. 3. 2011. podnijelo priziv Ustavnom sudu BiH zbog propusta javnih vlasti da poduzmu potrebne mjere za zaštitu i očuvanje prava zaštićenih Ustavom BiH i Europskom konvencijom, a u vezi s organiziranjem 1. *Queer Sarajevo Festivala*.

prostorija te udruge. Tom prilikom je istaknuto da osobe drugačije seksualne orijentacije uživaju sva ustavom zajamčena prava, uključujući i zaštitu LGBT populacije u pogledu prava na slobodu izražavanja i okupljanja.

Povodom navedenog incidenta, ombudsmeni su otvorili istragu i javno pozvali sva tijela vlasti da jačaju svoje kapacitete kako bi pravovremeno odgovorila na sve vrste nasilja i fizičkih napada na pripadnike LGBT populacije.

Ombudsmeni su izdali preporuku⁷⁸ kojom se od Uprave za policijsko obrazovanje Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske zahtijeva, u sklopu stručnog osposobljavanja, usavršavanja, obuke, edukacije ili bilo kojim oblikom informiranja policijskih službenika, poduzimanje mjera iz svoje nadležnosti s ciljem unaprjeđenja senzibiliteta policije za rad s pripadnicima LGBT zajednice, proaktivnog i preventivog djelovanja, te provedbe i primjene strožije prekršajne i kaznene politike za prekršaje i kaznena djela počinjena prema pripadnicima LGBT zajednice. U postupku provedbe ove preporuke Uprava je organizirala seminare u sjedištima centara javne sigurnosti, namijenjene svim razinama zaposlenih u MUP-u Republike Srpske, o isključivoj temi zaštite prava LGBT populacije s policijskog aspekta⁷⁹.

Primjer: ombudsmeni su imali priliku proaktivno djelovati i u slučaju kada nije došlo do povrede prava, ali su upućene prijetnje osobi koja se zalaže za zaštitu prava LGBT osoba.⁸⁰ Kako je odgovorna strana u ovoj vrsti incidenata Ministarstvo unutarnjih poslova Kantona Sarajevo, u vremenu koje je uslijedilo organizirane su kontinuirane obuke policijskih službenika s ciljem senzibilizacije u radu s pripadnicima LGBT zajednice, u organizaciji Sarajevskog otvorenog centra, što je detaljnije obrazloženo u prethodnim poglavljima.

U postupku istraživanja za potrebe ovoga posebnog izvješća upućeni su akti entitetskim i kantonalnim ministarstvima unutarnjih poslova i Policiji Brčko Distrikta BiH da se izjasne o tome jesu li propisi kojima se policija vodi u svome radu usklađeni sa Zakonom o zabrani diskriminacije BiH, kada su posljednji put mijenjani ti propisi i o kojim se točno propisima radi, je li provedena obuka policijskih službenika o pravima LGBT osoba, kada i u kojem opsegu, te jesu li određeni službenici specijalizirani za rad s pripadnicima LGBT zajednice i postupanje povodom njihovih prijavi. U nastavku tekstu izloženi su zaprimljeni odgovori:

U odgovoru Federalnog ministarstva unutarnjih poslova⁸¹ navedeno je:

„...obavještavamo Vas da Policijska akademija Federalnog ministarstva unutarnjih poslova, u okviru predmeta Ljudska prava, obavlja obuku polaznika Akademije (budućih policijskih službenika) o pravima LGBT populacije. Također, osoblje Akademije, po pitanju prava LGBT

⁷⁸ Broj: P-60/15 od 27. 2. 2015.

⁷⁹ Primjerja radi, dana 23.09.2015. godine u Banjoj Luci je održan seminar za 20 pripadnika Centra javne bezbjednosti Banja Luka, a realiziran je u skladu s preporukom Institucije ombudsmana. Polaznicima seminara su načelnik Mile Šikman i pomoćnik ombudsmana Predrag Raosavljević istaknuli značaj ove vrste edukacije s obzirom na stalni razvoj standarda ljudskih prava i ulogu policije u zaštiti od diskriminacije i govora mržnje te osiguranje osobnih i imovinskih prava LGBT populacije. Cilj seminara, koji je organiziran i u drugim centrima javne sigurnosti (Prijevor, Trebinje) bio je dodatno podići svijest pripadnika Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske o njihovoj ulozi u zaštiti svih građana.

⁸⁰ Broj: Ž-SA-06-659/12

⁸¹ Akt Federalnog ministarstva unutarnjih poslova broj: 01-736/150 od 15. 4. 2016.

osoba, prati iskustva susjednih zemalja (Republika Hrvatska) te ažurira nastavne planove i programe.

Kako navode iz Federalne uprave policije u sastavu Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova, propisi kojima se reguliraju policijske procedure u vezi s prijavama građana iz područja prekršajnog postupka nisu u nadležnosti Uprave, a propisi kojima se reguliraju policijske procedure u vezi s kaznenim postupkom su Zakon o policijskim službenicima FBiH, Zakon o kaznenom postupku FBiH i Kazneni zakon FBiH. Nadalje navode da su propisi kojima se policija rukovodi usklađeni sa Zakonom o zabrani diskriminacije.“

U odgovoru Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske⁸² navedeno je:

„U pogledu napretka zakonodavne aktivnosti, odnosno pitanja jesu li propisi kojima se policija rukovodi usklađeni sa Zakonom o zabrani diskriminacije BiH, potrebno je, kad je riječ o zakonskom okviru koji štiti prava LGBT osoba na razini BiH, odnosno Zakonu o ravnopravnosti spolova BiH - pročišćeni tekst („Službeni glasnik BiH“, broj 32/10) i Zakonu o zabrani diskriminacije BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 59/09), napomenuti da je ovo ministarstvo u Zakonu o policijskim službenicima („Službeni glasnik RS“, br. 4/12 i 33/14) obavilo usklađivanje i sa Zakonom o ravnopravnosti spolova BiH i sa Zakonom o zabrani diskriminacije BiH.

Pored navedenog, potrebno je napomenuti da je Vlada Republike Srpske u prosincu 2015. godine usvojila Godišnji operativni plan za provođenje Gender akcijskog plana (GAP), koji, među ostalim, uključuje konkretne mjere za promicanje i zaštitu prava LGBT osoba, a što je prvi put da je jedna vlada u BiH u svoje planove uključila i prava LGBT osoba.

...

U pogledu obuke policijskih službenika o pravima LGBT osoba, potrebno je napomenuti da se na Policijskoj akademiji Ministarstva unutaršnjih poslova Republike Srpske obrađuju prava LGBT osoba od 2011. godine kroz predmet Kazneno pravo i kazneno-procesno pravo (Zločin iz mržnje), kao i u sklopu predmeta Ljudska prava i policijska etika (Načelo nediskriminacije). Međutim, kratko je vrijeme od početka odvijanja obuke da bi se procijenila njena učinkovitost, a čemu dodatno doprinosi i mali broj prijavljenih i procesuiranih slučajeva koji bi mogli poslužiti kao osnova za dobivanje potpune informacije“.

U odgovoru Policije Brčko Distrikta BiH⁸³ navedeno je:

„Smatramo da su propisi kojima se Policija Brčko Distrikta BiH rukovodi u svome radu usklađeni sa Zakonom o zabrani diskriminacije BiH, s obzirom na to da propisuju jednako postupanje prema svim građanima, a radi se, prije svega, o već navedenom Zakonu o policijskim službenicima Brčko Distrikta BiH, Zakonu o kaznenom postupku Brčko Distrikta BiH i Zakonu o prekršajima Brčko Distrikta BiH....“

„...u vezi s pitanjem koje se odnosi na provođenje obuke policijskih službenika o pravima LGBT osoba, jedan policijski službenik Policije Brčko Distrikta BiH prisustvovao je sastanku o temi: „Političke stranke i ljudska prava LGBT osoba“, koji je održan u Sarajevu 15. 5. 2015., a na kojem

⁸² Akt Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske broj: C/M -2-052-745/16 od 8. 4. 2016.

⁸³ Akt Policije Brčko Distrikta BiH broj: 14.05-48-21925/16 od 29. 3. 2016.

je predstavljeno „Ružičasto izvješće 2014.“ odnosno Godišnje izvješće o stanju ljudskih prava LGBT osoba u BiH. Drugih sudjelovanja niti obuka policijskih službenika o pravima LGBT osoba nije bilo“.

U odgovoru Ministarstva unutarnjih poslova Kantona Sarajevo⁸⁴ navedeno je:

„...da su propisi kojima se rukovodi policija u svome radu usklađeni sa Zakonom o zabrani diskriminacije BiH („Sl. glasnik BiH“, broj 59/09) te je internim propisima naznačeno da se izričito zabranjuje diskriminacija osoba po bilo kojoj osnovi, s tim što nije eksplicitno naglašeno za LGBT osobe, osim što se to podrazumijeva u tekstu: „i po drugoj osnovi“.

...da je provedena obuka policijskih službenika o pravima LGBT osoba u sklopu projekta „Coming out! Zagovaranje i zaštita prava LGBT osoba“, a u razdoblju od 20.6.2013. do 20.6.2015. povedene su sljedeće obuke:

3.1. "Obuka o kaznenim djelima počinjenim iz mržnje po osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta" 23.-24. 9. 2013., u vremenu 09.00 - 16.30 sati, u "Garden City" - hotel i Resort, Trbiča Polje bb, Konjic, koordinator za rad policije u zajednici i policajci u zajednici (iz svih policijskih postaja), dva istražitelja iz Odsjeka za krvne i seksualne delikte i ratni zločin Odjela za opći kriminalitet, dva) istražitelja iz Odjela za posebne namjene Sektora kriminalističke policije. Obuku vodili predstavnici Misije OESS-a u BiH i "Sarajevskog otvorenog centra" (u daljnjem tekstu: SOC);

3.2. studijsko putovanje koordinatora za rad policije u zajednici Odjela za razvoj načela i zaštitu tajnih podataka, Jedinice za profesionalne standarde, i posjet Švedskom institutu u Stockholmu, u sklopu projekta Europske unije pod nazivom „Coming out! Zagovaranje i zaštite prava LGBT osoba“, 18.-22. 11. 2013. (sagledavanje pristupa i organiziranja švedskog društva i države u zaštiti prava LGBT osoba);

3.3. dana 26.-27. 11. 2013., u sklopu projekta Europske unije pod nazivom „Coming out! Zagovaranje i zaštite prava LGBT osoba“, održani su sastanci predstavnika SOC-a, Fondacije Cure i udruge građana „Akcija građana“ s cjelokupnim rukovodnim sastavom u policijskim postajama i policijskim upravama Uprave policije Ministarstva, u prisutnosti koordinatora za rad policije u zajednici, na kojima su u razgovoru približena stajališta o pravima LGBT osoba, žena i drugih manjinskih skupina i pristupu policije u postupanju sa žrtvama iz ovih vulnerabilnih skupina;

3.4. "Obuka o kaznenim djelima počinjenim iz mržnje po osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta" 7.-8. 4. 2014., u vremenu 09.00 - 16.30 sati, u hotelu "Bosnia", Ulica Kulovića 9/pr, općina Centar Sarajevo; rukovoditelji smjena u policijskim postajama i krim-istražitelji i policajac u zajednici; obuku vodili predstavnici Misije OESS-a u BiH i SOC-a;

3.5. "Seksualna orijentacija i rodni identitet kao motiv počinjenja kaznenih djela" (iz područja Ljudska prava i RPZ - rad policije u zajednici) tijekom 2014. godine, u sklopu stalne obuke koja se izvodi s policijskim službenicima od čina "policajac" do čina "mlađi inspektor", izvođena obuka u trajanju od dva nastavna sata, nastavu su izvodili koordinator za rad policije u zajednici i istražiteljica iz Odsjeka za krvne i seksualne delikte i ratni zločin, uz sudjelovanje predstavnika SOC-a. Sadržaj ove nastave obrađen je po sljedećim pitanjima: 4.1. Seksualna orijentacija i rodni identitet, 4.2. Najčešća kaznena djela usmjerena prema LGBT osobama s primjerima, 4.3. Postupanje prema žrtvama kaznenih djela počinjenih iz predrasude po osnovi seksualne orijentacije

⁸⁴Akt Ministarstva unutarnjih poslova Kantona Sarajevo broj: 0104-11-3854/16 od 24. 3. 2016.

u smislu rasyjetljavanja kaznenih djela i uloge policajaca na licu mjesta u tom pogledu;

3.6. SOC i Zaklada Heinrich Boll izradili su priručnik za policiju "Jednaka zaštita za različitost", u kojem su obrađene sve navedene važne teme i vrlo praktično objašnjeno što se očekuje od policije u postupanju s LGBT osobama, bilo kao građanima u svakodnevnom životu ili kao građanima – žrtvama kaznenog djela;

3.7. https://ba.boell.org/sites/default/files/downloads/POLICIJA_REPORT_za_web.pdf, a kako bi se pomoglo policijskim službenicima da se lakše upoznaju s ovom temom, koja se do sada smatrala tabu temom...”.

U odgovoru Ministarstva unutarnjih poslova Bosansko-podrinjskog kantona, Uprava policije Goražde⁸⁵ navedeno je:

„Smatramo da su propisi kojima se policija rukovodi u svome radu usklađeni sa Zakonom o zabrani diskriminacije BiH, a posljednje izmjene Zakona o policijskim službenicima Kantona obavljene su 11. 7. 2009., Zakon o unutarnjim poslovima donesen je 24. 6. 2015. i nisu obavljene njegove izmjene i dopune. Nije provedena obuka policijskih službenika Uprave policije MUPA BPK Goražde o pravima LGBT osoba“.

U odgovoru Ministarstva unutarnjih poslova Zapadnohercegovačkog kantona⁸⁶ navedeno je:

„Pri provođenju naprijed navedenih propisa poštuju se odredbe Zakona o zabrani diskriminacije BiH.

Obuka policijskih službenika o pravima LGBT osoba nije provedena, niti su pojedini policijski službenici specijalizirani za rad s pripadnicima LGBT zajednice i za postupanje po njihovim prijavama“.

U odgovoru Ministarstva unutarnjih poslova Tuzlanskog kantona⁸⁷ navedeno je:

„Policijski službenici MUP-a TK postupaju u skladu s pozitivnim zakonskim propisima koje su donijela zakonodavna tijela u Bosni i Hercegovini i koji su uklađeni s Ustavom BiH te usvojenim europskim konvencijama iz područja zaštite ljudskih prava i temeljnih sloboda.

Pravilnikom o unutarnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta u MUP-u TK nisu formirane posebne jedinice niti su pojedini specijalizirani službenici zaduženi za istrage zločina i incidenata povezanih sa seksualnom orijentacijom (LGBT) i rodnim identitetom, dok se ove kao i druge policijske aktivnosti odvijaju posredstvom policijskih službenika zaduženih za RAD POLICIJE U ZAJEDNICI, čija je dužnost razvijati partnerski odnos sa zajednicom, te stvarati sigurnosti i jačati povjerenje u rad policije, a temelji se na poštivanju načela ljudskih prava“.

U odgovoru Ministarstva unutarnjih poslova Kantona Središnja Bosna⁸⁸ navedeno je:

„Navedeni propisi načelno su usklađeni sa Zakonom o zabrani diskriminacije u BiH, koji je donesen 2009. godine, od tada su obavljene izmjene Zakona o prekršajima protiv JRIM-a tijekom

⁸⁵ Akt Ministarstva unutarnjih poslova Bosansko podrinjskog kantona, Uprava policije Goražde, broj: 07/I-34-1195/16 od 25. 3. 2016.

⁸⁶ Akt Ministarstva unutrašnjih poslova Zapadnohercegovačkog kantona broj: 02-2-177/16 od 29. 3. 2016.

⁸⁷ Akt Ministarstva unutarnjih poslova Tuzlanskog kantona broj: 08-5-3-02.4-98/16 od 25. 3. 2016.

⁸⁸ Akt Ministarstva unutarnjih poslova Kantona Središnja Bosna broj: 02/1-5-49-1/250/16 MZ od 29. 3. 2016.

2010. godine, dok izmjene Zakona o policijskim službenicima, koji je usvojen 2006. godine, nisu obavljene.

...obavještavamo Vas da smo tijekom 2014. godine, u suradnji s Uredom OESS-a u Travniku, proveli obuku 15 policijskih službenika o navedenoj temi, a oni su poslije, prema godišnjem Planu obuke policijskih službenika, stečena znanja prenijeli na ostale policijske službenike. Također Vas obavještavamo da smo, u suradnji s NVO, distribuirali prigodne materijale (letak, plakati) u policijskim postajama ovog ministarstva, a sve s ciljem dodatne edukacije i senzibilizacije policijskih službenika kada je u pitanju navedena populacija“.

U odgovoru Ministarstva unutarnjih poslova Zeničko-dobojskog kantona⁸⁹ navedeno je:

„U pogledu usklađivanja propisa kojima se uređuje rad policije u Zeničko-dobojskom kantonu, obavještavamo Vas da nije obavljeno njihovo usklađivanje sa Zakonom o zabrani diskriminacije u BiH“.

Tijekom 2011. godine, pod pokroviteljstvom UNDP-a, održan je seminar o temi: „Prevenција i suzbijanje rodno utemeljenog nasilja“, a kojem je prisustvovalo ukupno šest policijskih službenika Ministarstva unutarnjih poslova Zeničko-dobojskog kantona. Također Vas obavještavamo da u našem ministarstvu nema policijskih službenika posebno specijaliziranih za rad s pripadnicima LGBT zajednice i za postupanje po njihovim pravima“.

U odgovoru Ministarstva unutarnjih poslova Kantona 10⁹⁰ navedeno je:

„Što se tiče usklađenosti propisa sa Zakonom o zabrani diskriminacije BiH, može se reći da su oni u izvjesnoj mjeri usklađeni i da postoji intencija za dodatno usklađivanje novim izmjenama i dopunama Zakona.

Što se tiče obuke policijskih službenika o pravima LGBT osoba, specijalizirane obuke nisu provedene. Obuke se provode u najvećoj mjeri na Policijskoj akademiji u Sarajevu i policijski službenici se putem raznovrsnih obuka susreću, uz ostalo, i s pravima LGBT osoba. U našem ministarstvu putem instruktivnih akata, isticanjem plakata na vidnim mjestima u PU/PP nastojimo skrenuti pozornost na zaštitu prava LGBT osoba. Policijski službenici u obavljanju policijskih ovlasti postupaju na nepristran i zakonit način promičući temeljna ljudska prava i slobode, kao i očuvanje demokratskog društva. Shodno navedenom, u svome radu postupaju jednako i s LGBT osobama, pružajući im svu potrebnu zaštitu bez bilo kojeg oblika diskriminacije. Nemamo posebno specijalizirane policijske službenike za rad s pripadnicima LGBT zajednice i za postupanje po njihovim prijavama. Nastojimo da policijski službenici s najviše iskustva i s višim činovima postupaju po prijavama LGBT osoba.“

⁸⁹ Akt Ministarstva unutarnjih poslova Zeničko-dobojskog kantona broj: 08-04/6-3-02-1-1467-1/16 od 13. 3. 2016.

⁹⁰ Akt Ministarstva unutarnjih poslova Kantona 10 broj: 02-03/1-1-04-5703/16 od 1. 4. 2016.

U upitniku upućenom nevladinim organizacijama koje se bave temama u vezi s LGBT osobama, zatražili smo njihov stav koji se tiče odnosa policijskih službenika prema pitanjima zaštite prava LGBT populacije. U vezi s tim su zaprimljeni sljedeći odgovori:

Fondacija CURE⁹¹

“Putem projekta Coming out! Zagovaranje i zaštita prava LGBT osoba, koji je realizirala Fondacija CURE u partnerstvu s još dvije nevladine organizacije, ostvaren je pomak u odnosu na organe unutarnjih polova u kontekstu zaštite LGBT osoba. Putem edukacija i zagovaračkih mehanizama, u Kantonu Sarajevo sada postoje četiri policijske postaje koje imaju kontakt-osobe za slučaj nasilja nad LGBT* osobama. Međutim, organi unutarnjih poslova samo su jedan u nizu sektora na čijoj senzibilizaciji treba raditi. Fondacija CURE u koordinaciji sa Ženskom mrežom BiH radi na slanju relevantnih informacija o položaju LBT* žena...”*

Tuzlanski otvoreni centar⁹²

“Policijski/e službenici i službenice neprimjereno i neprofesionalno reaguju na slučajeve ugroženosti prava LGBTI osoba. Naše je iskustvo pokazalo da u slučaju organiziranja događaja visokog rizika, nadležni policijski organ nije ispunio svoje dužnosti osiguravanja skupa zbog vlastitih predrasuda. To dodatno otežava i rad LGBTI organizacija. Policijski/e službenici i službenice, kao i zaposlenici i zaposlenice pravosudnih institucija, nisu senzibilizirani/e za odgovarajuće rješavanje problema LGBT osoba niti postoje institucionalni mehanizmi i programi za sustavno bavljenje ovim pitanjima. To sprječava LGBTI osobe da prijavljuju slučajeve diskriminacije, nasilja, govora i zločina iz mržnje.”

Sarajevski otvoreni centar⁹³

“Kroz naš rad s policijom i pravosuđem, identificirali smo ozbiljne predrasude i stereotipe te bazično nepoznavanje specifičnih problema LGBTI osoba, a o odnosu policije i pravosuđa najbolje govore slučajevi: Queer Sarajevo Festival (2008.), Merlinka Festival (2014.) i napad na kino Kriterion (2016.). Neprocesuiranje te pogrešno klasificiranje kaznenih djela (kao prekršaj, nasilničko ponašanje) govore o potpuno pogrešnom shvaćanju ovih slučajeva. Disciplinske odgovornosti policije nije bilo.”

Liberta MO⁹⁴

“Na polju zaštite LGBTIQ prava mnogo je toga napravio pravni tim SOC-a donošenjem pravnih rješenja, osnivanjem pravnog savjetovišta te inzistiranjem na hitnom rješavanju pravnog akta kojim bi se zaštitile sve žrtve diskriminacije, no suradnja s nositeljima političkih funkcija i drugih nadležnih tijela gotovo pa je ostala neosjetna. Policijski službenici pokazuju zanimanje za LGBTIQA protektivnu problematiku, no sve je to još u samim začetcima. Tako je i Hercegovina specifična po ovom pitanju. Najprije trebamo pristupiti edukaciji navedenih ciljnih skupina kao

⁹¹ Akt Fondacije CURE zaprimljen 14. 4. 2016.

⁹² e-mail Tuzlanskog otvorenog centra od 16. 4. 2016.

⁹³ e-mail Sarajevskog otvorenog centra od 14. 4. 2016.

⁹⁴ e-mail Liberte Mo od 17. 4. 2016.

krucijalnom elementu kako bi se uopće formirao pozitivan stav o zaštiti LGBTIQa prava među njima.”

U odgovoru Udruženja građana „Oštra Nula“

„Odnose vidim kao veoma loše. Pitanje i problemi s kojima se susreće LGBT zajednica ne smatraju se relevantnim i vrijednim raspave. Sav pokrenuti dijalog s institucijama pokrenut je na inicijativu civilnog sektora, pri čemu i dalje izostaje inicijativa nositelja i nositeljica vlasti. Možemo se dotaknuti i pitanja odgovornosti. Do sada nitko nije odgovarao za kontinuirane napade na LGBT osobe. Nitko od prestavnika vlasti nije preuzeo odgovornost za napad na QSF 2008., za napad na Merlinku 2014. godine, te za nasilje koje LGBT osobe svakodnevno trpe. Pravosudna tijela su ta koja slučajeve procesuiraju/drže u ladicama godinama, a nespornost za provođenje postupaka po Zakonu o zabrani diskriminacije pokazuje koliko je bh. društvo nedorasno jednoj ozbiljnoj demokraciji u kojoj će biti zajamčena i neupitna prava manjina.“

Boris Krešić⁹⁵, polazeći od ocjene osobnog sudjelovanja u pojedinim obukama policijskih službenika i nositelja političkih funkcija u pogledu zaštite osoba LGBT populacije, zaključuje da postoji evidentna nezainteresiranost za zaštitu ovih osoba.

Kada su u pitanju stajališta ovih organizacija glede postupanja policije, treba istaknuti zajedničko stajalište da policija nije dovoljno senzibilizirana za postupanje u ovoj vrsti predmeta te da izostaje pravovremeno i proaktivno djelovanje i sankcioniranje počinitelja. Neprocesuiranje protuzakonitog ponašanja i kvalifikacija kaznenih djela kao prekršaja jedan su problem, dok je odsutnost stegovne odgovornosti policijskih službenika drugi.⁹⁶ Smatraju da policijski službenici neprimjereno i neprofesionalno reaguju na slučajeve ugroze prava LGBTI osoba, što se posebno ogleda u propustima prilikom organiziranja događaja visokog rizika. Navode da policijski službenici, kao i zaposlenici pravosudnih institucija, nisu senzibilizirani za odgovarajuće rješavanje problema LGBTI osoba niti postoje institucionalni mehanizmi i program za sustavno bavljenje ovim pitanjima, a što sprječava LGBTI osobe da prijavljuju slučajeve diskriminacije, nasilja, govora i zločina iz mržnje.⁹⁷ Također smatraju da policijski službenici pokazuju zanimanje za LGBTIQa problematiku, ali je to sve još u samim začetcima, te najprije treba pristupiti edukaciji navedenih ciljnih skupina kao ključnom elementu kako bi se uopće formirao pozitivno mišljenje o zaštiti LGBTIQa prava među njima⁹⁸. Izostanak pravovremenog djelovanja ukazuje na nužnost dodatne senzibilizacije policijskih službenika za probleme s kojima se susreću LGBT osobe, ali i organiziranje profesionalnog osposobljavanja i edukacije na polju neselektivnog pristupa u zaštiti ljudskih prava svih osoba.

Kaznenim zakonima u Bosni i Hercegovini zabranjuje se diskriminaciju propisivanjem kaznenog djela pod nazivom *povreda ravnopravnosti čovjeka i građanina*. Radnja kojim se čini ovo kazneno djelo odnosi se na „davanje neopravdanih povlastica ili pogodnosti“, „uskraćivanje ili ograničavanje uporabe jezika ili pisma“ odnosno „zapošljavanje na cijelom području“ određene osobe. Uz

⁹⁵ Dr. sc. Boris Krešić, docent na predmetima iz u.n.o. Građansko pravna, Pravni fakultet Univerziteta u Tuzli, akt zaprimljen 12.4.2016.

⁹⁶ e-mail Sarajevskog otvorenog centra od 14. 4. 2016.

⁹⁷ e-mail Tuzlanskog otvorenog centra od 16. 4. 2016., e-mail Udruženja građana „Oštra Nula“ od 1. 6. 2016.

⁹⁸ e-mail Liberte Mo od 17. 4. 2016.

navedeno, Kaznenim zakonom Bosne i Hercegovine propisano je i kazneno djelo pod nazivom *izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti među konstitutivnim narodima i ostalima u BiH, kao i drugima koji žive ili borave u BiH*⁹⁹. Smatramo da kaznenopravna zaštita ipak nije sveobuhvatna i svakako treba doraditi ove odredbe kako bi se njihov opseg prilagodio međunarodnim standardima zaštite od diskriminacije.⁹⁹

PREPORUKA:

- Policijskim agencijama u Bosni i Hercegovini da:
 - A. preventivno djeluju u smislu zaštite prava LGBT populacije;
 - B. pravovremeno reaguju u slučaju ugroze bilo kojeg zaštićenog prava LGBT osoba;
 - C. nastave poduzimati mjere usmjerene na jačanje senzibilnosti u radu s LGBT populacijom;
 - D. poduzmu mjere iz svoje nadležnosti kako bi svakoj osobi bila zajamčena osobna sigurnost prilikom ostvarivanja ustavima zajamčenih prava na slobodu okupljanja;
 - E. u suradnji s Institucijom ombudsmena za ljudska prava BiH, izrade sveobuhvatan program obuke policijskih službenika i pristupe izradi priručnika za edukaciju zaposlenih o LGBT temama.

PRAVOSUĐE

S aspekta ostvarivanja prava LGBT osoba, Zakon o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine niti sedam godina nakon usvajanja nije u cijelosti zaživio, jer ne postoji razvijena sudska praksa u pogledu zaštite od diskriminacije po osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

Analizom zaprimljenih odgovora sudova može se zaključiti da, prema pokazateljima iz sustava upravljanja predmetima, „ne postoji evidencija oštećenih osoba prema seksualnoj orijentaciji“ te iz tog razloga sudovi ne raspolažu informacijama o tome je li bilo pokrenutih ili okončanih postupaka u kojima su kao sudionici oštećene LGBT osobe, dok su neki od sudova dostavili odgovor da nije bilo ove vrste predmeta.¹⁰⁰

Visoko sudbeno i tužiteljsko vijeće BiH u svojem odgovoru¹⁰¹ navodi:

“Obavještavamo Vas da VSTVBiH ne raspolaže traženim podacima. Naime, u kaznenim zakonima u BiH ne postoji izričito propisano niti jedno kazneno djelo koje je moguće počinuti isključivo zbog seksualne orijentacije. Također, u sustavu upravljanja predmetima ne evidentira se podatak o tome je li oštećena strana LGBT osoba“.

⁹⁹ Salić-Terzić Savima, Komentar Zakona o zabrani diskriminacije, Sarajevo, svibanj 2010. godine

¹⁰⁰ Akt Kantonalnog suda u Sarajevu broj: 009-0-SU-16-000396 od 30. 3. 2016.: “Kantonalni sud u Sarajevu ne vodi službenu evidenciju o predmetima u kojima su oštećene LGBT osobe i nema mogućnost pretrage istih kroz CMS (sistem za upravljanje sudskim predmetima), te stoga nismo u mogućnosti da Vam dostavimo tražene informacije.” Akt Osnovnog suda u Gradišci broj: 072-0-SU-16-000274 od 29. 3. 2016.: “... obavještavamo Vas da prema CMS sistemu ne postoji evidencija oštećenih osoba prema seksualnoj orijentaciji tako da nismo u mogućnosti da udovoljimo Vašem zahtjevu. Ujedno Vas obavještavamo da smo kroz razgovor s uposlenicima ovog suda zaključili da nikom nije poznato da se neka od oštećenih osoba izjasnila kao jedna od LGBT osoba i da je zbog toga podnesena prijava bilo koje vrste protiv nekoga do sada.”

¹⁰¹ Akt broj: 06-43-1-1035-2/2016 od 20. 4. 2016.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH dostavilo je sljedeću informaciju¹⁰²:

“Ustavni sud BiH izvijestio je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice da, kada je riječ o diskriminaciji LGBT osoba, takvih slučajeva u praksi Ustavnog suda nema. Jedino je u Odluci broj: AP 1020/11 od 25. 9. 2014. godine utvrđena povreda prava na slobodu okupljanja iz članka 11. Europske konvencije Udruženju Q za promociju i zaštitu kulture, identiteta i ljudskih prava queer osoba iz Sarajeva. Navodi o diskriminaciji u navedenoj odluci nisu razmatrani imajući u vidu zaključke suda u pogledu članka 11. EK. U Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH i Agenciji za ravnopravnost spolova BiH nema zaprimljenih predmeta koji se odnose na diskriminaciju osoba po osnovi seksualne orijentacije ili rodnog identiteta“.

Ombudsmani BiH su dana 8. 4. 2016., aktom broj: Ž-SA-06-337/16, od Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH zatražili informacije o pokrenutim i okončanim postupcima u kojima su oštećene osobe pripadnici LGBT populacije, odnosno o postupcima diskriminacije po osnovi spolnog izražavanja ili orijentacije u BiH, shodno odredbi članka 8. Zakona o zabrani diskriminacije BiH¹⁰³. Naime, člankom 8. stavak (4) propisano je da će se uspostaviti posebne evidencije u zakonodavnim, izvršnim i sudskim tijelima radi evidentiranja slučajeva diskriminacije utvrđene u kaznenim, parničnim, izvanparničnim i ovršnim postupcima, a u stavku 5. istoga članka da će središnja baza podataka za počinjena djela diskriminacije biti uspostavljena u Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH. U odgovoru Ministarstva, akt broj: 07-37-1-1118-2/16 od 19.4.2016., nije navedeno je li uspostavljena središnja baza podataka.

Iz svih prethodno navedenih odgovora sudova, VSTVBiH i Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH može se zaključiti da nema raspoloživih podataka o broju vođenih sudskih postupaka pokrenutih u svrhu zaštite prava LGBT osoba (prekršajnih, kaznenih i građanskih).

U pogledu mogućnosti korištenja sudske zaštite za LGBT osobe, Institucija ombudsmana zatražila je stajališta udruga i pojedinaca koji pripadaju akademskoj zajednici, tako dr. sc. B. Krešić u svome odgovoru navodi:

„U pogledu pravosuđa zainteresiranost se može iskazati na neprovođenju najviših pravnih akata. BiH je specifična kada je riječ o primjeni ECHR i njenih protokola unutar unutarnjeg ustavnog

¹⁰² Akt broj: 07-37-1-1118-2/16 od 19. 4. 2016.

¹⁰³ Članak 8. Zakona o zabrani diskriminacije u Bosni i Hercegovini (Vođenje evidencije i koordinacija nadležnih institucija)

(1) Nadležne institucije u Bosni i Hercegovine dužne su voditi redovitu evidenciju o svim slučajevima prijavljene diskriminacije, a prikupljene podatke obvezno dostaviti Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine.

(2) Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, unutar zakonom utvrđenih nadležnosti, ima obvezu, na temelju prikupljenih podataka o pojavama i opsegu diskriminacije, najmanje jednom godišnje pripremiti Vijeću ministara Bosne i Hercegovine izvješće, a prema potrebi i posebna izvješća koja sadrže prijedlog mjera za sprječavanje i suzbijanje pojava diskriminacije u Bosni i Hercegovini.

(3) Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine dužno je jednom godišnje, putem Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, izvješćivati i Parlamentarnu skupštinu Bosne i Hercegovine o pojavama diskriminacije i u vezi s tim predlagati konkretne zakonodavne ili druge mjere.

(4) U skladu s odredbama ovoga članka, uspostaviti će se posebne evidencije u zakonodavnim, izvršnim i sudskim tijelima radi evidencije slučajeva diskriminacije utvrđene u kaznenim, parničnim, izvanparničnim i ovršnim postupcima.

(5) Središnja baza podataka za počinjena djela diskriminacije bit će uspostavljena u Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine.

(6) Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine u roku od 90 dana od dana stupanja na snagu ovoga Zakona donijet će Pravilnik o načinu prikupljanja podataka o predmetima diskriminacije u Bosni i Hercegovini, kojim se utvrđuju sadržaj i izgled upitnika za prikupljanje podataka o predmetima diskriminacije i ostala pitanja vezana za postupak prikupljanja potrebnih podataka.

sustava države. Kako je navedeno u prethodnom tekstu, ECHR je dio pravnog poretka BiH po sili njenog Ustava, te ima prednost u primjeni u odnosu na sve druge zakone. Tu je riječ o važenju odredbi ECHR po sili unutarnjeg prava, odnosno po sili Ustava BiH. Međutim, BiH je 2001. godine ratificirala ECHR, čime se dodatno obvezala, u ovom slučaju i po međunarodnom pravu, na poštivanje i dosljednu implementaciju njenih odredaba. Osim navedenog, posebno treba imati u vidu da je BiH još 2005. godine ratificirala Protokol br. 12 uz ECHR kojim je zabranjen bilo kakav vid različitog tretmana, odnosno diskriminacije u pogledu uživanja prava i sloboda garantiranih ECHR-om i njenim protokolima. Člankom I. navedenog protokola propisuje se tzv. opća zabrana diskriminacije na način kako slijedi: '1. Uživanje svih prava utvrđenih zakonom osigurano je bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi kao što je pol, rasa, boja kože, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno podrijetlo, veza s nekom nacionalnom manjinom, imovino stanje, rođenje ili drugi status. 2. Nikoga nijedno tijelo vlasti ne smije diskriminirati ni po kojoj osnovi, kao što je navedeno u stavku I.' Temeljem ove odredbe može se smatrati apsolutno nedozvoljenim isključivanje iz prava koje je garantirano domaćim pravom bilo koje skupine osoba.“

U BiH još uvijek nema priznate stranke sudske odluke ili priznanja statusa u vezi s osobama LGBT populacije. Prema mojim saznanjima, u Općinskom sudu Bihać postojao je zahtjev za priznanje istospolne životne zajednice, ali je odbijen. Iako je pravosuđe, u modernim demokratskim zemljama, temeljni kreator prava LGBT osoba, u BiH to nije slučaj.”

U odgovoru Udruženja građana „Oštra Nula“¹⁰⁴ navedeno je:

„...Pravosudna tijela su ta koji slučajeve procesuiraju/drže u ladicama godinama, a nespremnost provođenja postupaka po Zakonu o zabrani diskriminacije pokazuje koliko je bh. društvo nedoraslo jednoj ozbiljnoj demokraciji u kojoj će biti zagwarantirana i neupitna prava manjina.“

U odgovoru Tuzlanskog otvorenog centra¹⁰⁵ navedeno je:

„...uposlenici i uposlenice pravosudnih institucija nisu senzibilizirani/e za odgovarajuće rješavanje problema LGBTI osoba, niti postoje institucionalni mehanizmi i program za sustavno bavljenje ovim pitanjima. Ovo sprječava LGBTI osobe da prijavljuju slučajeve diskriminacije, nasilja, govora i zločina iz mržnje.“

Za vrijeme istraživanja zatražili smo informaciju od Javne ustanove Centar za edukaciju sudaca i tužitelja FBiH i Javne ustanove Centar za edukaciju sudija i tužilaca RS o održanim obukama o primjeni Zakona o zabrani diskriminacije u Bosni i Hercegovini te jesu li obukama posebno obrađena pitanja diskriminacije LGBT osoba.

Javna ustanova Centar za edukaciju sudaca i tužitelja FBiH dostavio je sljedeću informaciju¹⁰⁶:

„U 2014. godini, prvi put u svoj Program početne obuke i program stručnog usavršavanja sudaca i tužitelja uvrstio temu: „Edukacija iz područja ljudskih prava i LGBT osoba“, koji je održan na

¹⁰⁴ e-mail Udruženja građana „Oštra Nula“ od 1. 6. 2016.

¹⁰⁵ e-mail Tuzlanskog otvorenog centa od 16. 4. 2016.

¹⁰⁶ Akt JU Centar za edukaciju sudaca i tužitelja broj: 01-38-209-02/16 od 28. 3. 2016.

Jahorini 11. i 12. rujna... Bilo je osam sudaca i šest tužitelja iz FBiH. Centar je 2.-4. ožujka sudjelovao u dvodnevnom studijskom posjetu R. Hrvatskoj, gdje su delegati iz naše zemlje posjetili Ured pravobraniteljice za ravnopravnost spolova R. Hrvatske, Pravosudnu akademiju R. Hrvatske, Policijsku akademiju R. Hrvatske; dva puta bili u Hrvatskom saboru i čuli iskustva kolega o ovim aktivnostima, od zakonodavne do slučajeva iz prakse, s kojima su se suočili u razdoblju duljem od deset godina. Prema Programu početne obuke i Programu stručnog usavršavanja za 2016. godinu, u suradnji s NVO Sarajevski otvoreni centar, na Jahorini će za suce i tužitelje biti organiziran seminar 9. i 10. svibnja 2016. godine o temi: „Antidiskriminacijsko i kazneno pravo - suzbijanje diskriminacije i nasilja nad LGBT osobama u BiH – iskustva u Bosni i Hercegovini i regiji“. Do sada se na ovaj seminar prijavilo 20 osoba: šest tužitelja i 14 sudaca“.

Na temelju prethodno nađenih odgovora nevladinih organizacija može se zaključiti da njihovi predstavnici smatraju kako, unatoč tome što je došlo do pomaka u pogledu organiziranih edukacija za suce i tužitelje na temu zaštite LGBT osoba, pravosudni sustav BiH ipak ne štiti prava LGBT osoba na odgovarajući način. Postavlja se pitanje što treba poduzeti kako bi se unaprijedio sustav zaštite ljudskih prava LGBT osoba puitem sudskih postupaka. Sustav automatskog upravljanja predmetima u sudovima (CMS) ne prepoznaje LGBT populaciju kao posebnu kategoriju oštećenih stranaka. Međutim, način na koji je koncipiran rad ovoga sustava ne pruža mogućnost označavanja oštećenih osoba po bilo kojim osobnim značajkama¹⁰⁷, zbog čega nije moguće utvrditi koliko je vođeno, odnosno koliko se vodi sudskih postupaka u kojima su zaštitu po bilo kojoj osnovi zatražile LGBT osobe.

Prema mišljenju ombudsmana, prvenstveno treba poduzeti sve mjere kako bi nositelji pravosudnih funkcija bili educirani o međunarodnim i nacionalnim mehanizmima i dokumentima iz područja zaštite ljudskih prava, odlukama Europskog suda za ljudska prava i načinu njihove praktične primjene u svakodnevnom radu. Proces edukacije mora biti kontinuiran i sukladan s razvojem mehanizama zaštite ljudskih prava, posebno u odnosu na pitanje dskirminacije, pri čemu je jedna od osnova diskriminacije seksualna orijentacija.

PREPORUKA:

- Visokom sudbenom i tužiteljskom vijeću BiH da kontinuirano radi na edukaciji sudaca i tužitelja s posebnim težištem na pitanja ljudskih prava i prava LGBT osoba;
- Javnoj ustanovi Centar za edukaciju sudaca i tužitelja Federacije BiH i Javnoj ustanovi Centar za edukaciju sudija i tužilaca Republike Srpske da kontinuirano rade na edukaciji sudaca i tužitelja s posebnim težištem na pitanja ljudskih prava i prava LGBT osoba.

USTANOVE ZA IZVRŠENJE KAZNENIH SANKCIJA

Uz to što nije bilo valjanih pokazatelja da su LGBT osobe pokretale postupke u cilju zaštite svojih prava pred nadležnim sudovima, nema ni zabilježenih slučajeva eventualnih povreda njihovih prava kada su ove osobe na izdržavanju zatvoske kazne.

¹⁰⁷ Pravilnik o Sustavu automatskog upravljanja predmetima u sudovima (broj: 09-50-1191/2011 od 25. 3. 2011.), Dopuna Pravilnika o Sustavu automatskog upravljanja predmetima u sudovima (broj: 09-50-1191-3/2011 od 11. 7. 2011.), Dopuna Pravilnika o Sustavu automatskog upravljanja predmetima u sudovima (broj: 09-50-2838/2013 od 16. 7. 2013.), Dopuna Pravilnika o Sustavu automatskog upravljanja predmetima u sudovima (broj: 09-50-328/2014 od 20. 1. 2014.)

U upitniku upućenom svim ustanovama za izdržavanje zatvorske kazne zatražili smo dostavu informacija o tome postoje li mehanizmi zaštite LGBT osoba lišenih slobode od nasilja i drugih oblika ugroze, kao i imaju li u svojim ustanovama zaposlenu osobu specijaliziranu za rad s LGBT populacijom kao potencijalno ugroženom kategorijom.

Na osnovi dostavljenih odgovora svih kazneno-popravnih ustanova u Bosni i Hercegovini ombudsmeni konstatiraju da u ovim ustanovama nije bilo zabilježenih slučajeva povreda prava LGBT osoba, s tim što ostavljaju mogućnost da to nije stvarni pokazatelj jer iz odgovora proizlazi da nema osoba koje su se deklarirale kao pripadnici LGBT populacije. Također je istaknuto da, kada je riječ o eventualnim mehanizmima zaštite LGBT osoba lišenih slobode, bi bili priminjani standardi zaštite osuđenika ranjivih kategorija (osuđenici u starijoj dobi, osuđenici kojima je izrečena mjera obveznog psihijatrijskog liječenja, ovisnici o psihoaktivnim tvarima i alkoholu, osuđenici koji su kažnjeni za seksualne delikte, osuđenici s invaliditetom). Za navedene skupine osuđenika predviđena je posebna zaštita, odnosno smještaj u prostorije s osuđenicima u kojima im neće biti ugrožena sigurnost.¹⁰⁸

Na upit Institucije ombudsmana imaju li u radnom odnosu specijalizirane osobe za rad s LGBT osobama, većina kazneno-popravnih ustanova odgovorila je da nema, ali „*da služba tretmana obuhvaća tim stručnjaka koji kroz svoje bazično visokoškolsko obrazovanje, specifične dodatne edukacije i osobno profesionalno izgrađivanje tijekom rada imaju dovoljno sposobnosti i profesionalnog znanja da multidisciplinarnim pristupom odgovore potrebi svih osuđenika*“.¹⁰⁹

PREPORUKA:

- Ministarstvu pravde BiH, Federalnom ministarstvu pravde, Ministarstvu pravde RS-a i svim kazneno-popravnim ustanovama da, u suradnji s Institucijom ombudsmana za ljudska prava BiH, izrade sveobuhvatan program obuke zatvorskih službenika i pristupe izradi priručnika za edukaciju zaposlenih o LGBT temama.

V. PERCEPCIJA JAVNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE U ODNOSU NA LGBT POPULACIJU

Mišljenje javnosti o LGBT osobama kreiraju oni čimbenici koji utječu i na formiranje percepcije javnosti o bilo kojem drugom društveno-socijalnom pitanju. Dakle, na formiranje pozitivnih ili negativnih stajališta utječu: način izvješćivanja o LGBT temama u medijima, komentari vezani za njih, koji ponekad mogu prerasti u govor mržnje, izostanak javne osude takvih istupa, istupi javnih ličnosti i predstavnika političkih stranaka, kao i stajališta osoba iz obrazovne i akademske zajednice.

U svrhu izrade ovoga izvješća, ombudsmeni su analizirali medijske sadržaje, stajališta političkih stranaka i njihove programske dokumente, kao i stajališta drugih aktera, poput nevladinih organizacija i pojedinaca koji su se bavili ovim temama.

¹⁰⁸ Akt KPZ-a poluotvorenog tipa Mostar broj: 03-12-889/14 od 31. 3. 2016.

¹⁰⁹ Akt KPZ-a Banja Luka broj: 01/1.021/248-1286/16 od 1. 4. 2016.

Regulatorna agencija za komunikacije BiH je u studenome 2011. godine donijela Kodeks o audiovizualnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija, kojim se obrađuje govor mržnje u ovome području.

Vijeće za tisak u BiH Kodeksom za tisak Bosne i Hercegovine zabranjuje „huškanje“ koje se općenito definira kao „namjerno ili nenamjerno poticanje diskriminacije i netolerancije“, a tisak je obavezan suzdržati se od poticanja mržnje ili nejednakosti po bilo kojoj osnovi, kao i od poticanja na činjenje kaznenih djela ili izražavanje nasilja.

U skladu s Kodeksom za tisak, novinari u svakom trenutku moraju biti svjesni opasnosti koja se javlja kada mediji govorom mržnje potiču diskriminaciju i netoleranciju. Imajući u vidu takvu opasnost, novinari moraju dati sve od sebe kako ne bi huškali i/ili poticali mržnju i/ili nejednakost po osnovi etničke pripadnosti, nacionalnosti, rase, vjere, spola, seksualne orijentacije, tjesne onesposobljenosti ili duševnog stanja. Novinari ni pod kakvim okolnostima ne smiju poticati činjenje kaznenih djela ili nasilje. U odredbi Kodeksa koja se odnosi na diskriminaciju određeno je da novinari moraju izbjeći preudicirane i uvredljive aluzije na nečiju etničku skupinu, nacionalnost, rasu, vjeuru, spol, seksualnu opredijeljenost, tjelesnu onesposobljenost ili duševno stanje. Aluzije na nečiju etničku skupinu, nacionalnost, rasu, vjeru, spol, seksualnu opredijeljenost, tjelesnu onesposobljenost ili duševno stanje dopuštene su samo onda kada su u izravnoj vezi sa slučajem o kojemu se izvještava.

Glede obveze poštivanja ravnopravnosti spolova, Kodeksom je propisano da će novinari izbjegavati izravne ili neizravne komentare kojima stavljaju osobe u neravnopravan položaj ili ih diskriminiraju po osnovi njihova spola, roda, spolnog identiteta, rodnog identiteta, rodnog izražavanja i/ili seksualne orijentacije.

Veoma je važno naglasiti da Regulatorna agencija za komunikacije ima odobrenje za sankcioniranje uočenog govora mržnje (od novčanih kazni do ukidanja televizijske postaje), dok Vijeće za tisak ima samo savjetodavnu ulogu i može dati preporuke, ali ne i sankcionirati.

U cilju sprječavanja širenja govora mržnje i klevete u anonimnim komentarima posjetitelja internetskih portala, Vijeće za tisak u BiH je, pozivajući na suradnju policiju, tužiteljstvo i sudove, pokrenulo akciju „Niste nevidljivi“, u cilju zaustavljanja i sprječavanja govora mržnje u komentarima na internetskim portalima. Glavna zamisao bila je uključiti policiju i tužiteljstvo u lociranje IP adresa korisnika koji na portalima ostavljaju anonimne komentare koji sadrže govor mržnje.¹¹¹ Anonimnost ne znači da osoba ne može biti identificirana i procesuirana ako se utvrdi širenje govora mržnje, huškanje, prijetnje i poziv na linč, što je, nažalost, česta pojava u komentarima anonimnih posjetitelja *online* medija.

¹¹⁰ Zakon o komunikacijama BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 75/06, 32/10 i 98/12), Zakon o zaštiti od klevete Brčko Distrikta BiH, Zakon o zaštiti od klevete FBiH Zakon o zaštiti od klevete RS, Odluka kojom se proglašava Zakon o zaštiti od klevete FBiH, Zakon o slobodi pristupa informacijama u Bosni i Hercegovini, Zakon o slobodi pristupa informacijama u Federaciji Bosne i Hercegovine, Zakon o slobodi pristupa informacijama u Republici Srpskoj i Izborni zakon BiH: Poglavlje 16 - Mediji u izbornoj kampanji,

¹¹¹ SIM Projekt u BiH, Sloboda na Internetu i govor mržnje *online*: Medijska politika i internet u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2014, str. 10

Ombudsmeni BiH ovom prilikom ukazuju na stajalište Ustavnog suda BiH¹¹²:

„Ustavni sud primjećuje da internet predstavlja specifičan način komunikacije i jedan od njegovih temeljnih načela je visok stupanj anonimnosti koji jamči svojim korisnicima. Zahvaljujući tome, internet ohrabruje slobodu govora, te izražavanje i razmjenu najrazličitijih ideja. Međutim, zbog visokog stupnja anonimnosti, internet je i moćno sredstvo, uz ostalo, za vrijeđanje i prijetnje, te povrede prava drugih. Nasuprot tradicionalnim medijima, žrtva ne može lako identificirati osobu ili skupinu koja je uputila uvrede i prijetnje zbog činjenice da se može skriti iza pseudonima ili čak koristiti lažni identitet. Zbog toga i istraživanje i otkrivanje osobe ili osoba koje ovakve radnje poduzimaju, odnosno onemogućavanje ili praćenje ovakvih poruka, može biti otežano ili čak i nemoguće i pored raspoloživih tehničkih sredstava, kao i mjera i radnji koje žrtva može koristiti kako bi spriječila ili onemogućila primanje ovakvih poruka.

Stoga je obveza zakonodavca osigurati okvir u kojem će pomiriti različite interese koji se očigledno natječu za zaštitu u ovom kontekstu“.

Ombudsmeni BiH kontinuirano prate izvještavanje sljedećih tiskanih medija: *Dnevni avaz*, *Oslobođenje*, *Večernji list*, *Nezavisne novine*, *Blic* i *Glas Srpske*. Bitno je napomenuti da su ombudsmeni u svakom slučaju koji se odnosio na povredu prava LGBT osoba, a na osnovi saznanja iz medija, otvarali predmete po službenoj dužnosti, provodili istragu i donosili odgovarajuće odluke. U svrhu izrade ovoga izvješća, s posebnom su pozornošću analizirani sadržaji spomenutih listova u kontekstu njihovog izvještavanja o LGBT temama od svibnja 2015. do svibnja 2016. godine¹¹³.

Analizirajući sadržaje objavljenih članka, može se konstatirati da je način izvještavanja o ovim temama u najvećoj mjeri neutralan i pozitivan. U većini slučajeva novinari su izravno prenosili stajališta LGBT aktivista i pratili postupke koje su oni pokretali pred sudovima. Tako je javnost izvještavana o postupku koji je Udruženje Q pokrenulo podnošenjem priziva Ustavnom sudu BiH, koji je u konačnici utvrdio povredu prava LGBT osoba na javno okupljanje. Mediji su popratili i podnošenje prijave nadležnom sudu od banjalučkog Udruženja Kvir aktivista protiv neprihvatljivog naslova na društvenoj mreži *facebook*, kojim se javno vrijeđaju pripadnici LGBT populacije, a to prvi slučaj primjene Zakona o javnom redu i miru¹¹⁴ nakon njegovih dopuna u dijelu kojim se društvene mreže tretiraju kao javno mjesto.

Mediji su također izvještavali i o inicijativi Sarajevskog otvorenog centra podnesenoj Vijeću ministara BiH, a koja se odnosila na uvrštavanje 17. svibnja – Međunarodnog dana borbe protiv homofobije i transfobije (IDAHOT) i 11. listopada - *Coming out dana* u Program obilježavanja značajnih datuma iz područja ljudskih prava. U vezi s tim je Vijeće ministara BiH obavijestilo spomenutu organizaciju da će prijedlog biti uzet u razmatranje na kraju ove godine, kada bude izrađivan program za 2017. godinu.

¹¹² Odluka o dopuštenosti i osnovanosti, broj zahtjeva: AP 1020/11 od 24. 9. 2014.

¹¹³ U navedenom razdoblju objavljeni su sljedeći članci: „LGBT udruženje podnijelo prijavu po Zakonu o javnom redu i miru“, objavljen 20. 2. 2015., „Švedska podržava LGBT zajednicu u BiH“, „Pet koraka nazad, pola naprijed“, LGBT populacija dobila bitku - Parada ponosa i u BiH?“, objavljeno u *Pressu*

¹¹⁴ „Službeni glasnik RS“, broj 11/15

Osim navedenoga, prenesena je i vijest da je veleposlanstvo Kraljevine Švedske u BiH sa Sarajevskim otvorenim centrom sklopilo ugovor o podržavanju strateškog plana ove udruge građana za razdoblje 2014.-2017. godine.

Od medijskih kuća u Bosni i Hercegovini¹¹⁵ zatražene su informacije o načinu izvještavanja o temama koje se tiču prava LGBT osoba u pogledu mišljenja, zastupljenosti u programskoj shemi, odnosno izlaganja LGBT tema i izvještavanja s eventualno održane parade ponosa u Bosni i Hercegovini.

Odgovore su dostavili: JP Radio-televizija Republike Srpske¹¹⁶, Radio i televizija Federacije Bosne i Hercegovine¹¹⁷, JP Radio-televizija Unsko-Sanskog kantona d.o.o.Bihać¹¹⁸ i OBN televizija¹¹⁹.

U odgovoru JP-a Radio-televizije Republike Srpske, među ostalim, navedeno je:

„RTRS ima pravilo javnog servisa, prema kojem mora zastupati sve stavove jedne priče i bez komentara novinara. U tom smislu, prava LGBT populacije jesu osjetljiva i shvaćam problem koji želite istražiti. RTRS neće i nema prava koristiti samo one koji jesu ili samo one koji nisu protiv određenih stavova. Naš cilj je ukazati na sve strane određenog društvenog fenomena“.

U odgovoru Radio i televizije Federacije Bosne i Hercegovine, uz ostalo, navedeno je:

„(način izvještavanja o LGBT temama je) objektivna. Sadržaj je prezentiran kroz dnevne informativne, ali i dijaloške emisije, gdje smo u nekoliko navrata ciljano govorili o ovoj temi, o problemima s kojima se LGBT zajednica suočava u svakodnevnom životu (imali smo čak i priču osobe koja je javno priznala svoju seksualnu orijentaciju), o prihvatanju ovih ljudi u društvu, o zakonskoj regulativi...FTV je čak podržala i kampanju „Neka ljubi ko god koga hoće“, koja je imala za cilj ukazati na probleme LGBT.“

Analiziranjem dostavljenih odgovora može se izvesti zaključak da su sve medijske kuće spremne izvještavati o LGBT temama, da bi način izvještavanja bio objektivna te da bi svojim programom obuhvatili i izvještavanje s eventualno održane parade ponosa u Bosni i Hercegovini.

U upitnicima upućenim NVO-ima i predstavnicima akademske zajednice zatražili smo njihovo mišljenje o odnosu medija u BiH prilikom izvještavanja o problemima i povredama prava LGBT populacije. U vezi s tim, odgovoreno je sljedeće:

¹¹⁵ *Večernji list* Mostar, Federalna novinska agencija FENA Sarajevo, Nezavisna novinska agencija ONASA d.o.o. Sarajevo, PINK BH Sarajevo, RTV USK Bihać, Magazin BUKA Banja Luka, *Nezavisne novine* Banja Luka, *Glas Srpske* Banja Luka, *Dnevni avaz* Sarajevo, *Oslobođenje* Sarajevo, *Euroblic* Banja Luka, RTV FBiH Sarajevo, Radio-televizija Bosne i Hercegovine Sarajevo, Radio-televizija Republike Srpske Banja Luka, Radio-televizija BN Bijeljina, *Alterntivna televizija* Banja Luka, OBN Sarajevo, N1 Sarajevo, TV1 Sarajevo, *TVSA - televizija Sarajevo* Sarajevo

¹¹⁶ Akt JP-a Radio-televizije Republike Srpske broj: 6294/16 od 25. 7. 2016.

¹¹⁷ Akt Radio-televizije Federacije Bosne i Hercegovine od 17. 8. 2016.

¹¹⁸ Akt JP-a Radio-televizija Unsko-Sanskog kantona d.o.o.Bihać broj: 558-04/16 od 2. 8. 2016.

¹¹⁹ Akt OBN televizije od 28. 7. 2016.

Fondacija Cure¹²⁰

„Mediji su u zadnjih nekoliko godina znatno napredovali u kontekstu poznavanja terminologije i izvještavanja o navedenim temama. Približavanje BiH ka europskom putu svakako je jedan od čimbenika podizanja interesiranja medija za ovu tematiku. Svakako organizacije civilnog društva rade na edukaciji predstavnika/ca medija o LGBT tematici. Ono što nedostaje bh. stvarnosti jest istraživačko i nepolitizirano novinarstvo. To je svakako sljedeća faza, na kojoj zajednički trebaju raditi OCD uz institucionalnu podršku“.

Tuzlanski otvoreni centar¹²¹

“Medijski prostor nije jednako dostupan LGBTI osobama i LGBTI teme nisu u središtu medijskog izvještavanja. Prilikom intervjua je prioritetno da novinari i novinarka nemaju dovoljno znanja ni senzibilnosti za probleme LGBTI populacije.

Homofobni komentari na on-line medijima se ne cenzuriraju i nema odgovarajuće sankcije za takvo ponašanje.

Malo je inicijative medija za procese istraživanja i kreiranje specijalnih edukativnih i informativnih sadržaja o problemima i povredama prava LGBTI populacije. Najčešće se prenose priopćenja s događaja organiziranih od strane LGBTI organizacija i reakcije organizacija civilnog društva i političkih stranaka na slučajeve nasilja, koji opet najčešće ostaju nevidljivi u sredinama u kojima se nisu dogodili (lokalno koncentrirano izvještavanje).”

Sarajevski otvoreni centar¹²²

„...Opći zaključak je da se način izvještavanja značajno popravio. Rijetko koji medij iznosi govor mržnje prema LGBTI osobama. Ipak, velika većina medija i dalje je sklona senzacionalizmu u medijskom izvještavanju. Npr. portal klix.ba objavio je na naslovnoj stranici mini vijest da je predsjednik Portugala odbio potpisati zakon koji je usvojen u parlamentu i kojim se istospolnim parovima omogućava posvajanje djece, dok se na portalu uopće neće naći vijest da je portugalski parlament svojim ponovnim razmatranjem i pozitivnim glasovanjem za zakon natjerao predsjednika da potpiše zakon, te da ga mora poslati na objavu u službeni glasnik. Klix je isto tako pisao o prosvjedima protiv istospolnog partnerstva u Italiji. O dvomilijunskim prosvjedima podrške za istopolna partnerstva samo sedam dana kasnije nije bilo vijesti. Online portal je prostor za raspirivanje mržnje prema LGBTI osobama, što do sada nikad nije bilo predmetom procesuiranja i kažnjavanja.“

Liberta Mo¹²³

“Pored online medija koji se profesionalno bave izvještavanjem o životima i pravima LGBTIQ osoba, pojačana je suradnja i s dnevnim lokalnim portalima. Česti su problemi neetičkog, neprofesionalnog i senzacionalnog tretiranja LGBTIQ vijesti, osobito u dnevnim tiskovinama u kojima je donekle još i najteže uspostaviti suradnju. Današnji se vidovi komunikacije i informiranja

¹²⁰ Akt Fondacije CURE zaprimljen 14. 4. 2016.

¹²¹ e-mail Tuzlanskog otvorenog centra od 16. 4. 2016.

¹²² e-mail Sarajevskog otvorenog centra od 14. 4. 2016.

¹²³ e-mail Liberte Mo od 17. 4. 2016.

odvijaju uglavnom u elektroničkim medijima, stoga smatramo neophodnim pojačati broj pozitivnih medijskih sadržaja o LGBTIQa populaciji, svakako ukazujući na potrebu dobivanja većeg medijskog prostora za LGBTIQa tematiku, koji koliko god on sad djelovao raspršeno, još uvijek ostaje tijesan.“

Udruženje građana „Oštra Nula“¹²⁴

„... odnos medija prilikom izvještavanja prilično je ograničen u smislu tema o kojima se izvještava. Mnogo ozbiljniji pristup temi, kao i intervjui, izostaju. Mediji i nevladine organizacije koje se bave promicanjem i zaštitom prava LGBT osoba trebali bi mnogo više surađivati. Postoji potreba da mediji budu ti koji će približiti temu javnosti i suzbijati stereotipe.“

B. Krešić - osobno stajalište¹²⁵

„Koliko se može pratiti dnevnopolitička situacija u BiH, LGBT osobe se pojavljuju u medijima samo onda kada se radi o počinjenju nekog kaznenog djela ili onda kada je već došlo do povrede prava ovih osoba. Primjetno je osnovno nepoznavanje terminologije, uslijed čega dolazi i do korištenja pogrdnih naziva za ovu kategoriju osoba. Također u pojedinim medijima, iako se radi o medijima koji su izrazito religijski (internet stranice), LGBT osobe uspoređuju se s psima, što dovoljno govori o njihovom odnosu sprem navedene populacije.“

Također smo zatražili i mišljenja pobrojanih o elementima koji utječu na stvaranje percepcije javnosti o LGBT populaciji? U daljnjem tekstu slijedi pregled odgovora nevladinih organizacija i predstavnika akademske zajednice:

Fondacija Cure¹²⁶

„Fondacija CURE je 2014. godine skupa s partnerima/cama provela istraživanje javnog mnijenja o homoseksualnosti i transrodnosti pod nazivom „Ko smo mi da sudimo drugima?“ autorice Zlatiborke Popov-Momčinović, na uzorku od 1.010 ispitanika/ca. Istraživanje je pokazalo da za 42,2 % ispitanika/ca nije prihvatljivo da im homoseksualna osoba bude susjed/a, šef/ica ili kolega/ica na poslu, njih više od polovine vjeruje da se homoseksualnost treba liječiti, kao i da im nije prihvatljiva promjena spola. Ovo istraživanje je polazna osnova za presjek o tome kakva su razmišljanja građana/ki u bh. društvu. Na percepciju javnosti o LGBT osobama utječe mnogo toga. Jako je važno da se cjelokupno društvo uključi u razbijanje stereotipa i predrasuda. Sve ono što nam nije blisko ili što nam je nepoznanica stvara strahove i otpore. Edukacija kojom se omogućava slanje pravovaljanih informacija putem različitih društvenih kanala jedno je od rješenja da građani/ke BiH u 21. stoljeću nemaju ovakva mišljenja. Dvije tisuće godina patrijarhata donijelo nam je društveno prihvatljive norme ponašanja, a naša zemlja je još uvijek visoko tradicionalna i heteronormativna s velikom potrebom da obrani i zaštiti ulogu pater familias ne shvaćajući žensku seksualnost ozbiljno, a shvaćajući mušku kao prijatnu.“

¹²⁴ e-mail Udruženja građana „Oštra Nula“ od 1. 6. 2016.

¹²⁵ Boris Krešić - Osobno stajalište¹²⁵ u pogledu prava LGBT osoba u BiH, a prema dopisu broj: Ž-SA-06-337/16 od 6. 4. 2016.

¹²⁶ Akt Fondacije CURE zaprimljen 14. 4. 2016.

Tuzlanski otvoreni centar¹²⁷

„Nedostatak zakona koji LGBTI osobe tretiraju kao jednake članove i članice društva. Ignorirajući stav predstavnika i predstavnica vlasti u relevantnim institucija prema potrebama LGBT populacije. Društvo koje je utemeljeno na duboko usađenim heteronormativnim obrascima ponašanja. Obrazovni sustav u BiH je diskriminirajući jer u svojim nastavnim planovima i programima i drugim sadržajima ignorira postojanje LGBTI osoba. Mediji sa svojim neodgovornim izvještavanjem povećavaju ranjivost LGBTI populacije. Ne postoje sankcije za govor mržnje na online medijima. Vjerske institucije svojim antisekularnim djelovanjem u javnom prostoru izlaze iz okvira svojih prava i izravno diskriminiraju LGBTI populaciju“.

Sarajevski otvoreni centar¹²⁸

“Činjenica da su istospolni odnosi u BiH bili kriminalizirani do 1991. te da je homoseksualnost tek 1990. uklonjena iz klasifikacije bolesti Svjetske zdravstvene organizacije (WHO) i danas utječe na položaj LGBTI osoba. Istospolno orijentirane osobe i dalje se smatraju bolesnima, a često ćete čuti da ih treba kazniti, zatvoriti.

Velika prisutnost vjere, religijskih i patrijarhalnih vrijednosti, nedostatak relevantnih znanstvenih informacija o homoseksualnosti, transrodnosti i interspolnosti u javnom životu, instituciji i obrazovanju te činjenica da LGBTI osobe u biti mijenjaju i propituju muško-žensku binarnost dovodi do njihovog odbacivanja i isključivanja.

S obzirom na to da LGBTI osobe ne mogu živjeti slobodno i vidljivo u skladu sa svojom seksualnom orijentacijom, rodnim identitetom ili/i spolnim osobenostima, velika većina njih ostaje potpuno nevidljiva, te se dodatno stvara dojam da LGBTI osobe ne postoje u našem društvu.

Slučajevi nasilja nad LGBTI osobama i medijsko informiranje o neprocesuiranju tih slučajeva u javnosti stvaraju percepciju da je nasilje nad LGBTI osobama dopušteno i poželjno”.

Liberta Mo¹²⁹

“Na stvaranje percepcije javnosti o LGBTIQa populaciji utječu ponajviše politička klima, vjerske institucije i mediji. Nužno je podizati svijest građana/ki putem navedenih institucija.”

Udruženje građana „Oštra Nula“¹³⁰

„...razni čimbenici koji utječu na stvaranje percepcije javnosti o LGBT populaciji, a u prvom redu to su mediji, zatim obrazovni sustav te vjerske organizacije. U obrazovnim institucijama, učenicima/ama su prikazani pojmovi kao što su obitelj i brak, kroz muškarca i ženu, u njima kulturološki pripisanim društvenim ulogama. Nastavno osoblje nije dovoljno educirano o ovoj temi, pa smo svjedoci govora mržnje i otvorene homofobije u obrazovnim institucijama, jer nastavnici/e iznose i nameću osobne stavove. Također je poznato da vjerski poglavari šire mržnju i netoleranciju prema LGBT osobama. Što se tiče medija, radi se o tome da mediji pokušavaju „prodati“ vijest i u skladu s tim postaju senzacionalistički te sudjeluju u opravdavanju stereotipa o LGBT osobama.“

¹²⁷ e-mail Tuzlanskog otvorenog centra od 16. 4. 2016.

¹²⁸ e-mail Sarajevskog otvorenog centra od 14. 4. 2016.

¹²⁹ e-mail Liberte Mo od 17. 4. 2016.

¹³⁰ e-mail Udruženja građana „Oštra Nula“ od 1. 6. 2016.

„Napominjem da ovim putem izražavam čisto osobno stajalište. Osnovni problem koji utječe na percepciju javnosti u bh. društvu jest neprimjeren obrazovni sustav po navedenom pitanju. U radu sa studentima primjetno je da njihova percepcija o LGBT populaciji proizlazi iz onoga što čuju od drugih, odnosno većine koja ima negativan stav prema LGBT osobama. Zanimljivo je da studenti svoje tvrdnje ne temelje na bilo kakvim činjenicama, niti su zainteresirani da se upoznaju s drugačijim od sebe. Zanimljivo je što većina studenata smatra da je homoseksualizam bolest koju treba liječiti. Negativnoj percepciji naročito doprinosi utjecaj vjere u bh. društvu. Primjetno je da vjera u BiH ima utjecaja od samog početka razvoja ličnosti, zapravo od samog obdaništa, preko osnovne škole pa sve do visokoobrazovnih ustanova.“

Ombudsmeni su također izvršili uvid i u Godišnje izvješće o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u BiH, odnosno tzv. „Ružičasto izvješće 2016. godine“, koje je objavio Sarajevski otvoreni centar u travnju 2016. godine. U posebnom poglavlju navedenog izvješća pod nazivom „Mediji“ analizirano je medijsko izvještavanje u 2015. godini, pri čemu je konstatirano:

“Sarajevski otvoreni centar u 2015. godini pratio je 9 dnevnih novina i 26 tjednih/ mjesečnih magazina. Od ukupnoga broja objavljenih tekstova u tiskanim medijima (563 članka), najviše je bilo neutralnih (421), nakon čega slijede pozitivni (73), te negativno ocijenjeni tekstovi(69), u kojima je primijećeno opadanje u odnosu na prošlu godinu. Praćen je i informativni program (vijesti i dnevници) 24 televizijske postaje, na kojima je objavljeno ukupno 43 priloga, od čega najviše neutralnih (31), nekoliko pozitivnih (8) i nekoliko negativnih (4) priloga.

Sarajevski otvoreni centar pratio je i 24 portala. Od ukupnoga broja članaka u online medijima (528 članaka), najviše je neutralnih (350), manje pozitivnih (119) i najmanje negativnih (49)..... I u 2015. godini najveći broj objavljenih vijesti su agencijske vijesti koje se preuzimaju iz svjetskih i regionalnih medija. Vijesti iz BiH su manje zastupljene. Upravo zbog ovakvog pristupa medija, iz svijeta najčešće do nas dolaze samo senzacionalističke vijesti ili vijesti iz crne kronike, uglavnom o napadima koji su se dogodili za vrijeme parada ponosa ili nekih drugih LGBTI događaja. Kao i prethodnih godina, još uvijek je izražen problem s neznanjem medija prilikom izvještavanja o LGBTI temama, što znači da se nužno ne radi o njihovoj lošoj namjeri. Međutim, sve ukazuje na potrebu dodatnog educiranja kada je u pitanju izvještavanje o marginaliziranim skupinama, u ovom slučaju o LGBTI temama.“

PREPORUKA:

- Javnim servisima te svim medijskim kućama, tiskanim i elektroničkim medijima u BiH da rade na podizanju svijesti i promicanju prava LGBT osoba u cilju senzibiliziranja javnosti i podizanja svijesti o njihovim pravima.

POLITIČKE STRANKE

Polazeći od stanovišta da predstavnici političkih stranaka, osim što su dio vlasti i utječu na konkretna zakonodavna rješenja, istodobno javnim istupima utječu na formiranje mišljenja javnosti

¹³¹ B. Krešić - Osobno stajalište¹³¹ u pogledu prava LGBT osoba u BiH, a prema dopisu broj: Ž-SA-06-337/16 od 6. 4. 2016.

o svim bitnim društvenim pitanjima, ombudsmeni BiH uputili su svim političkim strankama i koalicijama zastupljenima u Parlamentarnoj skupštini BiH¹³² u mandatu 2014.-2018. godine upitnik koji se tiče njihova odnosa spram statusa i ostvarivanja prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini. Riječ je o sljedećim političkim strankama, koje su nabrojane prema redoslijedu preuzetom sa službene internetske stranice Parlamentarne skupštine BiH: SDA - Stranka demokratske akcije, SNSD - Savez nezavisnih socijaldemokrata - Milorad Dodik, Demokratska fronta – Željko Komšić, SDS - Srpska demokratska stranka, SBB - Savez za bolju budućnost - Fahrudin Radončić, Koalicija HDZ BiH, HSS, HKDU BiH, HSP dr. Ante Starčević, HSP Herceg-Bosne, SDP BiH - Socijaldemokratska partija BiH, HDZ 1990 - Hrvatska demokratska zajednica 1990., BPS – Bosanskohercegovačka patriotska stranka - Sefer Halilović, A-SDA – Stranka demokratske aktivnosti, PDP - NDP - Partija demokratskog progresa - Narodni demokratski pokret, DNS – Demokratski narodni savez - NS – SRS.

Upitnik je sadržavao sljedeća pitanja:

1. Koji je stav vaše političke stranke u pogledu jednakog ostvarivanja prava LGBT osoba u BiH?
2. Je li vašim programskim dokumentima tretirano pitanje ostvarivanja prava LGBT osoba u BiH?
3. Bi li vaša stranka podržala donošenje zakona kojim bi bilo regulirano pitanje životne zajednice istospolnih partnera?
4. Biste li podržali organiziranje parade ponosa u BiH?
5. Zalažete li se za to da zavodi/fondovi za zdravstveno osiguranje pokrivaju troškove promjene spola transseksualnim osobama?

Budući da nisu dostavljeni odgovori na upitnike, dana 20. 7. 2016. upućene su požurnice na ruke glavnih tajnika navedenih političkih stranaka.

Do dana okončanja rada na ovom posebnom izvješću Institucija ombudsmana nije zaprimila niti jedan odgovor, ali su analizirani temeljni programski dokumenti navedenih političkih stranaka, objavljeni na službenim internetskim stranicama, s ciljem utvrđivanja usklađenosti programskih akata s međunarodnim standardima zaštite ljudskih prava, a posebice LGBT osoba.

SDA – Stranka demokratske akcije¹³³

Na šestom kongresu SDA je 26. svibnja 2015. u Sarajevu usvojena programska deklaracija šestog kongresa SDA, koja počinje riječima: „s vjerom u Boga i odlučni da se pridržavamo moralnih vrijednosti koje proizilaze iz temeljnih vjerskih i etičkih načela...“. U Poglavlju XVI. OBITELJ I DEMOGRAFIJA istaknuto je: „Nastavit ćemo promovirati vrijednosti braka između muškarca i žene i obitelji kao temelja stabilnog i zdravog društva.“

U članku 14. Statuta SDA za ciljeve stranke navedeno je: „očuvanje suvereniteta, nezavisnosti i cjelovitosti države Bosne i Hercegovine, kao i nepovredivosti njenih granica; zalaganje za punopravno uključivanje Bosne i Hercegovine u europske i svjetske organizacije; afirmaciju bosanskog identiteta kao zajedničkog identiteta svih građana Bosne i Hercegovine, afirmaciju i

¹³² https://www.parlament.ba/sadrzaj/domovi/predstavnicki_dom/default.aspx?id=20420&langTag=bs-BA&pril=b, preuzeto 25.4.2016.

¹³³ <http://sda.ba/home/>

obranu nacionalne samobitnosti kao i nesputan kulturni i svaki drugi razvoj svih naroda, nacionalnih i etničkih manjina u Bosni i Hercegovini, demokraciju u društvenom i političkom životu i funkcioniranje pravne države, afirmaciju ljudskih prava i sloboda, slobodnu aktivnost vjerskih zajednica utemeljenu na autonomiji i vjerskim slobodama građana, dosljedno provođenje načela tržišnog gospodarstva, ravnopravnost svih oblika vlasništva, privatno poduzetništvo i ukidanje imovine bez vlasnika, odgoj i obrazovanje u skladu s tradicijom i suvremenim potrebama bosanskohercegovačkog društva, unaprjeđivanje socijalnih prava, zalaganje za prava Bošnjaka u Sandžaku i drugim regijama, razvijanje suradnje i jačanje veza s bh. iseljeništvom i afirmaciju mladih i njihovo uključivanje u javni i društveni život“.

Savez nezavisnih socijaldemokrata – SNSD – Milorad Dodik¹³⁴

U članku 3. Statuta SNSD-a za jedan od političkih ciljeva navedeno je: „*SNSD se zalaže za ostvarivanje svih prava i sloboda predviđenih u Europskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda građana, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi kao što su: spol, rasa, jezik, vjeroispovijest, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili društveno podrijetlo...*“

U političkom programu SNSD-a navedeno je: „*Zalažemo se za društvo visokog stupnja slobode, demokracije, prosperiteta i socijalne sigurnosti, za društvo solidarnosti i vladavine prava. Jedan od temeljnih ciljeva SNSD-a je stati u red modernih i civiliziranih država, utemeljenih na načelima demokracije i slobode.....*“, a u točki 10. „*Protivimo se bilo kakvoj diskriminaciji. Temeljna prava i slobode čovjeka i građanina, u skladu s Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, kao i drugi međunarodni standardi, moraju biti ugrađeni u pravni sustav*“.

Demokratska fronta - Željko Komšić¹³⁵

U članku 9. Statuta (Temeljna načela i ciljevi Stranke) navedeno je da su temeljni ciljevi: „*sekularno republikansko državno uređenje i građanska parlamentarna demokracija; očuvanje i afirmacija državnog identiteta i suvereniteta Bosne i Hercegovine; socijalna pravda i društvena solidarnost, čemu je garant država; zaštita i unaprjeđenje ljudskih prava, temeljnih sloboda i zaštita, očuvanje i afirmacija obitelji; vladavina prava i afirmacija pravne sigurnosti; razvoj tržišnog gospodarstva i zaštita državne i privatne imovine; regionalna suradnja, te integracija u europske i euroatlantske strukture; decentralizacija i ravnomjeran regionalni razvoj; afirmacija antifašizma kao civilizacijske tekovine suvremenog svijeta; zaštita i unaprjeđenje okoliša*“.

SDS - Srpska demokratska stranka¹³⁶

U članku 9. Statuta navedeni su ciljevi stranke, a to je da: „*djeluje na ostvarivanju političkih, ekonomskih, kulturnih, vjerskih, obrazovnih i drugih interesa srpskog naroda u Republici Srpskoj i šire, i to tako što: štiti i unaprjeđuje Republiku Srpsku, interese srpskog naroda i drugih naroda i svih građana na prostoru Bosne i Hercegovine; čuva kulturu i tradiciju srpskog naroda i njegovu duhovnost, afirmira i štiti srpski jezik i ćirilično pismo; čuva i razvija političko jedinstvo i nacionalnu slogu; bori se za socijalnu pravdu na temelju načela solidarnosti; ostvaruje opći*

¹³⁴ <http://test.snsd.org/index.php/o-snsd-u/dokumenti/prog-dokumenti>, preuzeto 25. 4. 2016.

¹³⁵ <http://demokratskafronta.ba>, preuzeto 25. 4. 2016.

¹³⁶ http://www.sdsr.org/dokumenti/Statut_SDS.pdf, preuzeto 25. 4. 2016.

civilizacijski, nacionalni i državni progres; afirmira međunarodni ugled i status Republike Srpske i BiH; daljnje razvija demokraciju, ljudske i građanske slobode i prava, uz dosljednu primjenu načela zabrane diskriminacije; štiti i osigurava prava manjina; ostvaruje vladavinu prava; osigurava uvjete za razvoj gospodarstva i funkcioniranje tržišne ekonomije; zalaže se za provođenje europskih i drugih međunarodnih političkih i ekonomskih integracijskih procesa; zalaže se za očuvanje okoliša; štiti interese i prava radnika i njihovo pravo na sindikalno organiziranje...“

SBB - Savez za bolju budućnost BiH - Fahrudin Radončić¹³⁷

U Programskoj deklaraciji Saveza za bolju budućnost, u Poglavlju II. pod nazivom „Društvena pitanja“, uopćeno se govori o ljudskim pravima i slobodama, a „u fokusu je nezavisnost sudstva, zaštita energetske resursa, osiguravanje zapošljavanja, očuvanje kulturnog identiteta“, a tek pred kraj se spominje borba protiv diskriminacije po svim osnovama.

Koalicija HDZ BiH, HSS, HKDU BiH, HSP dr. Ante Starčević, HSP Herceg-Bosne

HDZ BiH¹³⁸

U Programu HDZ-A BiH navedeno je sljedeće: *“Hrvatska demokratska zajednica je privržena načelima demokracije, poštivanju ljudskih sloboda, vladavini prava i načela slobodnog tržišta. U središtu političkoga promišljanja i djelovanja Hrvatske demokratske zajednice BiH je hrvatski narod i čovjek sa svim svojim neotuđivim pravima. Čovjek kao politički subjekt, ravnopravan i jednakovrijedan, neovisno o rasi, naciji, vjeri, spolu ili dobi“*. Nadalje je u Temeljnim načelima navodeno: *„Sloboda je središnje načelo HDZ BiH. Sloboda pojedinca nužno sadrži svijest o poštivanju i prihvaćanju slobode drugoga i drukčijega. Pravo na osobnost i posebnost u skladu s vlastitim uvjerenjima temeljno je pravo svakog čovjeka. Ravnopravnost je jedno od temeljnih ljudskih dobara i ono uključuje ravnopravnost naroda, građana, spolova, različitih socijalnih i regionalnih skupina...“*.

HSS¹³⁹

U Programu HSS-a BiH, u odjeljku pod nazivom „Temeljna načela i ciljevi stranke“ navedeno je: *„...HSS duboko je privržena osnovnim načelima demokracije, poštivanja ljudskih sloboda, vladavini prava i slobodnoga tržišta. Stoga, HSS kao narodna, konzervativna i socijalna stranka, okuplja sve slojeve hrvatskoga naroda, drugih naroda, nacionalnih manjina i građana Bosne i Hercegovine. HSS se zalagala, zalaže se i zalagat će se za slobodu pojedinaca, za poštivanje samoga sebe i prihvaćanje drugoga i drugačijega i ravnopravnost svih konstitutivnih naroda i nacionalnih manjina na cijelom teritoriju Bosne i Hercegovine...“*.

¹³⁷ <http://www.sbb.ba/home>, preuzeto 25. 4. 2016.

¹³⁸ <http://www.hdzbih.org/dokumenti-s17>, preuzeto 25. 4. 2016.

¹³⁹ <http://hss-bih.ba/>, preuzeto 25. 4. 2016.

HKDU BiH¹⁴⁰

U članku 1. Statuta HKDU-a BiH navedeno je sljedeće: „*Hrvatska kršćanska demokratska unija Bosne i Hercegovine (HKDU BiH) jest politička organizacija koja nastoji javni i politički život demokratski oblikovati u službi hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini iz kršćanske odgovornosti i prema kršćanskom svjetonazoru te na osnovi osobne slobode i socijalne pravne države*“.

U Programu HKDU-a BiH također je navedeno: „...*HKDU BiH je prožeta temeljnim vrijednostima kršćanskih demokrata srednjoeuropskih zemalja, a koje nas u biti razlikuju od socijal-komunističkog ili liberalnog shvaćanja društva, a to su: sloboda, pravednost i solidarnost...*“.

HSP Herceg-Bosne¹⁴¹

U Programskoj izjavi osnivačke skupštine HSP Herceg-Bosne navedeno je: „...*Hrvatska stranka prava Herceg-Bosne će se zauzimati za jednakost građana BiH. Hrvatska stranka prava Herceg-Bosne će se posebno zauzimati i promicati djelovanja za opću dobrobit i pravičnost, zaštitu pojedinačnih i kolektivnih ljudskih prava i sloboda i sudjelovanje BiH u svakoj zapadnoeuropskoj integraciji sukladno europskim standardima...*“.

HSP dr. Ante Starčević nema službenu internetsku stranicu s koje bi se mogli preuzeti temeljni dokumenti i programski ciljevi.

SDP BiH – Socijaldemokratska partija BiH¹⁴²

Kako je navedeno u članku 4. Statuta SDP-a BiH, temeljni ciljevi i zadaća SDP-a BiH, uz ostalo, su: „*uvažavanje, poštivanje i ostvarivanje temeljnih prava i sloboda čovjeka i građanina/građanke i njegovog/njenog samoizražavanja, u skladu s međunarodnim konvencijama, neovisno o njegovom/njenom pogledu na svijet, vjerskoj, rasnoj, etničkoj pripadnosti, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom i drugom uvjerenju, nacionalnom ili društvenom podrijetlu, imovnom stanju, obrazovanju, društvenom položaju, bračnom ili obiteljskom statusu, trudnoći i materinstvu, dobi, zdravstvenom stanju, invaliditetu, genetskom naslijeđu, vezi s nacionalnom manjinom, rodnom identitetu, izražavanju ili seksualnoj orijentaciji, kao i nekoj drugoj osnovi*“.

U Poglavlju 3. Programa SDP-a BiH pod nazivom „*Koncepcija razvoja bosanskohercegovačkog društva*“ navedeno je: „*Ljudska prava i slobode – temelj razvoja bosanskohercegovačkog društva*“ uz ostalo navedeno je: „... *Mi ne trpimo diskriminaciju na temelju spola, dobi, invaliditeta, boje kože, etničke pripadnosti, vjere, rodnog identiteta i seksualne orijentacije ili bilo čega drugog što nas čini jedinstvenim ljudima - bilo na poslu, u slobodno vrijeme, u školi, kod kuće ili drugdje.*“

HDZ 1990 – Hrvatska demokratska zajednica 1990¹⁴³

U Programskoj deklaraciji istaknuto je: „*HDZ 1990 se zalaže za puno ostvarivanje temeljnih ljudskih prava i sloboda sukladno s općeprihvaćenim međunarodnim poveljama i konvencijama. Posebice se to odnosi na zajamčenost prava na život, osobnu slobodu i sigurnost, slobodu savjesti i*

¹⁴⁰ <http://hkdu.info/57/statut/>, preuzeto 25. 4. 2016.

¹⁴¹ <http://hspherceg-bosne.org/>, preuzeto 25. 4. 2016.

¹⁴² <http://sdp.ba/>, preuzeto 25. 4. 2016.

¹⁴³ http://www.hdz1990.org/?page_id=1035, preuzeto 25. 4. 2016.

vjere, slobodu mišljenja i izražavanja, slobodu udruživanja i političkoga djelovanja, slobodu kretanja, prebivanja i izbora mjesta življenja, slobodu tiska, pravo na naobrazbu, kulturnu afirmaciju i jednakost pred zakonom. Protivimo se svim oblicima diskriminacije zasnovane na rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjerovanju, etničkoj pripadnosti, političkim i drugim uvjerenjima“.

BPS – Bosanskohercegovačka patriotska stranka – Sefer Halilović¹⁴⁴

Članak 2. Temeljnih programskih ciljeva glasi: „*BPS - Sefer Halilović je jedinstvena avangardna, građanska, antifašistička i antinacionalistička politička socijaldemokratska organizacija, formirana s ciljem ostvarivanja načela parlamentarne demokracije, vladavine prava, ljudskih sloboda, socijalne pravde, privatnog vlasništva, prava na posebnost, različitost i individualnost, afirmacije ravnopravnosti spolova, zaštite prava nacionalnih manjina, europske orijentacije i regionalnog razvoja, načela ravnopravnosti i jednakih mogućnosti i poštivanja podjele vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudbenu, svih građana države Bosne i Hercegovine, s konačnim ciljem uspostavljanja Republike Bosne i Hercegovine, na osnovi međunarodnog priznanja, domaćeg i međunarodnog prava i referenduma kao volje građana.*“

A-SDA - Stranka demokratske aktivnosti¹⁴⁵

Ciljevi Stranke utvrđeni su Programom Stranke, a u članku 13. oni obuhvaćaju posebno: „*očuvanje suvereniteta, nezavisnosti i cjelovitosti države Bosne i Hercegovine, kao i nepovredivosti njenih granica, zalaganje za punopravno uključivanje Bosne i Hercegovine u europske i svjetske organizacije, afirmaciju bosanskog identiteta kao zajedničkog identiteta svih građana Bosne i Hercegovine, afirmaciju i obranu nacionalne samobitnosti kao i nesputan kulturni i svaki drugi razvoj svih naroda, nacionalnih i etničkih manjina u Bosni i Hercegovini, demokraciju u društvenom i političkom životu i funkcioniranje pravne države, afirmaciju ljudskih prava i sloboda, slobodnu aktivnost vjerskih zajednica zasnovanu na autonomiji i vjerskim slobodama građana, dosljedno provođenje načela tržišnog gospodarstva, ravnopravnost svih oblika vlasništva, privatno poduzetništvo i ukidanje imovine bez vlasnika, odgoj i obrazovanje u skladu s tradicijom i suvremenim potrebama bosanskohercegovačkog društva, unaprjeđivanje socijalnih prava, zalaganje za prava Bošnjaka u Sandžaku i zemljama regije, razvijanje suradnje i jačanje veza s bh. iseljeništvom i afirmaciju mladih i njihovo uključivanje u javni i društveni život“.*

Koalicija PDP - NDP - Partija demokratskog progresa - Narodni demokratski pokret

PDP - Partija demokratskog progresa¹⁴⁶

Članak 2. Statuta PDP-a glasi: „*PDP je politička organizacija koja se zalaže za razvoj i jačanje parlamentarne demokracije, vladavine prava, tržišne ekonomije i osiguravanja temeljnih ljudskih prava i sloboda, kao temelja otvorenog, slobodnog i demokratskog društva“.* Za programske prioritete navedeni su: zaštita ustavnih nadležnosti RS-a; otklanjanje blokada u radu institucija u RS-u i BiH; kreiranje ambijenta za privlačenje inozemnih investicija, brži ekonomski razvoj RS-a i smanjenje nezaposlenosti; zaštita domaćeg tržišta i proizvodnje; pokretanje otvorene i

¹⁴⁴ <http://www.bps-seferhalilovic.ba/>, preuzeto 25. 4. 2016.

¹⁴⁵ http://asda.ba/media/STATUT_A-SDA_BIH.pdf, preuzeto 25. 4. 2016.

¹⁴⁶ <http://pdp.rs.ba>, preuzeto 25. 4. 2016.

beskompromisne borbe protiv kriminala i korupcije; smanjenje javne potrošnje; zaustavljanje daljnjeg zaduživanja RS-a; reforme u obrazovnom sustavu; reforma zdravstvenog sustava i smanjenje razine zaduženosti Fonda zdravstvenog osiguranja; reforma mirovinskog sustava; reforma pravosuđa; ubrzanje reformskih procesa za stjecanje kandidatskog statusa BiH i RS u EU; izrada strategije povećanja nataliteta; stvaranje uvjeta za zadržavanje mladih na ovim prostorima; uspostava bolje i pravednije socijalne zaštite socijalno ugroženih; zaštita braniteljske populacije, ratnih invalida i obitelji poginulih; revitalizacija kulture; promjena odnosa prema sportu, sportskim savezima i klubovima; stvaranje uvjeta za objektivno i nepristrano informiranje građana i jačanje PDP-a.

NDP - Narodni demokratski pokret ¹⁴⁷

U članku 5. Statuta NDP-a navedeno je: *“Osnovni ciljevi Narodnog demokratskog pokreta utvrđeni su Programom. NDP će svojim djelovanjem, među ostalim, posebno afirmirati i razvijati nacionalna i građanska prava i slobode, parlamentarnu demokraciju, vladavinu prava, tržišnu ekonomiju i ekonomski napredak, socijalnu pravdu, društvenu solidarnost, vjerske slobode, slobodu medija, zaštitu i unaprjeđenje okoliša, etiku dijaloga i suprostavljanje svakom obliku monopola i diktature, rodnu jednakost i suprostavljanje diskriminaciji ljudi zbog različitosti po spolu, rodu ili bilo kojem drugom svojstvu po kojem se razlikuju od „većine“, bila ona politička, demografska ili neka druga. Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini za Narodni demokratski pokret je polazna osnova političkog djelovanja u BiH“.*

Koalicija DNS – Demokratski narodni savez - NS – SRS

Napredna stranka¹⁴⁸ i Srpska radikalna stranka¹⁴⁹ na službenoj internetskoj stranici nemaju objavljene temeljne programske dokumente u koje bi se uvidom mogla utvrditi stajališta stranaka spram pitanja ljudskih prava, a posebice prava LGBT osoba.

Analizirajući navedene statute i programe političkih stranka, može se zaključiti da njima nisu obuhvaćena prava LGBT osoba i diskriminacija po osnovi seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta, izuzev SDP-a BiH koji u Statutu i programu navodi rodni identitet, izražavanje ili seksualnu orijentaciju kao zabranjene osnove diskriminacije, kao i NDP-a koji u svojem stautu propagira *„suprostavljanje diskriminaciji ljudi zbog različitosti po spolu, rodu ili bilo kojem drugom svojstvu po kojem se razlikuju od „većine“, bila ona politička, demografska ili neka druga“.*

AKADEMSKA ZAJEDNICA

Od predstavnika civilnoga društva, uključujući i akademsku zajednicu odnosno dekana pravnih fakulteta u Bosni i Hercegovini¹⁵⁰, zatraženo je mišljenje glede jednakog ostvarivanja prava LGBT

¹⁴⁷ <http://www.ndprs.org/>, preuzeto 25. 4. 2016.

¹⁴⁸ <http://naprednasrpska.org/o-nama/?lang=sr>, preuzeto 25. 4. 2016.

¹⁴⁹ <http://www.srsrs.org/>, preuzeto 25. 4. 2016.

¹⁵⁰ Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Pravni fakultet Univerziteta u Tuzli, Pravni fakultet Univerziteta Džemal Bijedić Mostar, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Pravni fakultet Univerziteta u Bijaču, Pravni fakultet Univerziteta u Zenici, Pravni fakultet IUS-a, Pravni fakultet Američkiog univerziteta, Pravni fakultet Univerzitet za poslovne studije Banja Luka, Fakultet pravnih nauka Paneuropskog univerziteta Apeiron Banja Luka, Pravni fakultet Univerziteta za

osoba u Bosni i Hercegovini, informacija o obveznoj literaturi koja se koristi u nastavi za bilo koji predmet, a u kojoj je obrađeno pitanje ostvarivanja prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini, je li ju predmetima Sudska medicina i Sociologija homoseksualnost označena kao devijacija, poremećaj ili bolest, informaciju o tome jesu li pitanja ravnopravnosti po osnovi spola, rodnog identiteta i seksualne orijentacije dovoljno zastupljene u obrazovnim programima, te stajalište glede organiziranja parade ponosa i pitanja pravne regulacije istospolne zajednice u Bosni i Hercegovini.

Zaprimljen je jedino odgovor Pravnog fakulteta Univerziteta u Travniku¹⁵¹ u kojem je navedeno: „...Obveznom literaturom koja se koristi u nastavi za bilo koji predmet nije tretirano pitanje ostvarivanja prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini.

U predmetima Sociologija i Sudska medicina homoseksualnost nije označena kao devijacija, poremećaj ili bolest. Pojam homoseksualnosti definiran je kao seksualna orijentacija.

Obrazovni programi ne tretiraju u dovoljnoj mjeri navedenu tematiku. Ipak, na Pravnom fakultetu Univerziteta u Travniku, u sklopu II. i III. ciklusa studija, kandidati mogu izabrati tematiku LGBT prava za temu uradaka.

Sloboda okupljanja zajamčena je Ustavom BiH. Parada ponosa je pitanje ljudskih prava i zalaganje za poštivanje ljudskih prava kao što su pravo na slobodu okupljanja, sigurnost, slobodu izražavanja i u konačnici pravo na život. Izuzetno je važna uloga države i državnih institucija u pogledu podrške LGBT zajednici.

Potrebno je raditi na unaprjeđenju određenih pitanja, npr. u BiH nema službenih statističkih podataka o diskriminaciji po osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta, iako je zakonom propisano da svaka osoba koja smatra da je diskriminirana može tražiti zaštitu svojih prava u sudskim i upravnim postupcima. U BiH je diskriminacija po osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta zabranjena”.

Jedan odgovor nije dostatan kako bi ombudsmani mogli sa sigurnošću utvrditi mišljenje predstavnika akademske zajednice u Bosni i Hercegovini o navedenim pitanjima.

PREPORUKA NOSITELJIMA JAVNIH FUNKCIJA

- da otvorenije istupaju u zaštiti prava LGBT populacije u povodu pojedinačnih incidenata, ali i općenito.

PREPORUKA POLITIČKIM STRANKA

- da u svoje programe uvrste teme zaštite od diskriminacije po osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

PREPORUKA PRAVNIM FAKULTETIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

- da analiziraju sadržaj obvezne literature koja se koristi u nastavi kako bi homoseksualnost bila tretirana kao seksualna orijentacija, a ne kao devijacija ili bolest.

poslovni inženjering i menadžment Banja Luka, Pravni fakultet Univerziteta Slobomir P. Bijeljina, Pravni fakultet Univerziteta Sinergija Bijeljina, Pravni fakultet Sveučilišta/Univerziteta „Vitez“ Travnik, Pravni fakultet Internacionalnog univerziteta Travnik, Pravni fakultet Kiseljak Univerziteta u Travniku

¹⁵¹ Akt Pravnog fakulteta Univerziteta u Travniku broj: 01341/16 od 23. 8. 2016.

VI. IDENTITET - PRAVA TRANSRODNIH I TRANSSEKSUALNIH OSOBA

1) DEFINIRANJE IDENTITETA I POJMOVA U VEZI S IDENTITETOM LGBT OSOBA

Identitet može biti definiran kao osobna značajka bilo kojeg pojedinca, a koju dijele članovi određene društvene skupine. Identitet podrazumijeva niz značenja što ih individua pridaje određenim društvenim ulogama, a kao rezultat aktivnog odnosa individue i društva identitet se može višestruko očitovati. Osnovni identiteti mogu se podijeliti na: rodne, spolne, seksualne, jezične, društvene, dobne, etnonacionalne, klasne, ekonomske, vjerske i rasne i, u novije doba, *online* identitete.¹⁵²

Kada se razmatra pitanje identiteta LGBT osoba, odnosno pravo LGBT osoba na samoodređenje i samoopredjeljenje, prethodno je bitno razjasniti temeljne pojmove: spol, rod, interspolnost, transrodnost, rodni i seksualni identitet.

U akademskim krugovima podijeljena su mišljenja o tome u kojoj mjeri i u kojim aspektima biološka pripadnost muškom ili ženskom spolu uvjetuje različitosti među individuama, kao i o društvenom značenju koje se pridaje pripadnosti jednom ili drugom spolu, te tako nastaju termini *spol* i *rod* koji se koriste za opisivanje ovih različitih fenomena. Uglavnom, kada se govori o muškarcima i ženama, misli se na njihovo biološko razlikovanje i pripadnost određenom spolu.

Spol je pojam koji je primarno povezan s tjelesnim atributima (kromozomi, razina hormona, vanjska i unutarnja anatomija) i odnosi se na klasifikaciju bioloških osobina prema kojima - na osnovi genitalija, reproduktivnih organa i funkcija - postoji binarna podjela na muško i žensko.

Postoje društveno prihvatljivi standardi pripadnosti muškom ili ženskom rodu ovisno o tome ponaša li se netko u skladu s onim što se u određenome društvu ili kulturi smatra poželjnim ili očekivanim ponašanjem muškarca ili žene. Te usvojene norme postaju osobi smjernice za stvaranje slike o sebi, te tako dijelom određuju način na koji ona sebe doživljava i kako se, shodno tome, treba ponašati.

Podrijetlo pojma spol je, dakle, u biologiji, a pojma rod u procesu socijalizacije i odgoja.

Društveno prihvatljiva i zastupljena je binarna razlika, ali se neki ljudi rađaju “unutar dva suprotna spola”¹⁵³, a stanje genitalnih, gonadnih ili kromozomskih osobina koje nisu ni potpuno muške ni potpuno ženske naziva se interseksualnost ili interspolnost. Interspolnost je, dakle, biološka nedefiniranost spola kao isključivo muškog ili ženskog¹⁵⁴. Interspolna osoba je osoba čiji se spol razvija izvan tipičnog razvoja spola kao izričito muškog ili ženskog.

Transrodnost je pojam koji se odnosi na spolne i/ili rodne identitete i njihova izražavanja koja nadilaze, mijenjaju ili negiraju društveno prihvatljive norme i tradicionalno uvjetovanu podjelu na muške i ženske uloge, odnosno društveno prihvaćene rodne i spolne uloge. Dakle, transrodne osobe

¹⁵² LGBT čitanka 3 - identiteti, aktivizam, pravo, str. 11.

¹⁵³ LGBT čitanka 3 - identiteti, aktivizam, pravo, str. 14.

¹⁵⁴ “Zbog društvene i zakonske kvalifikacije po osnovi spola, interspolne osobe nerijetko postaju žrtvama kirurških intervencija, hormonskih terapija i tabuiziranog života. Međutim, interspolne osobe imaju pravo same odlučiti o svome tijelu i spolnom i rodnom identitetu, naročito u slučaju kada medicinska intervencija nije nužna. Identiteti interspolnih osoba mogu se, ali i ne moraju, uklapati u binarni koncept muškarca i žene. Prema podacima Interspolne zajednice Sjeverne Amerike (ISNA - www.isna.org), svaka 2000. beba rađa se kao interspolna.”, LGBT čitanka 3 - identiteti, aktivizam, pravo, str. 14.

mogu se identificirati kao muškarci, žene, nijedno, oboje ili nešto drugo, a taj identitet ne mora biti usklađen s njihovim spolom. Transrodne osobe ne identificiraju se potpuno sa spolom dodijeljenim pri rođenju, a se mogu identificirati kao heteroseksulane, biseksualne i homoseksulane.¹⁵⁵

Transeksulana osoba je osoba koja ima želju i namjeru promijeniti svoj spol, kao i osoba koja je djelomično ili potpuno modificirala tjelesne osobine (i/ili hormonalne terapije i operacije), izražavajući svoj i rodni i/ili spolni identitet i osjećaj sebe.¹⁵⁶

Rodni identitet je individualno iskustvo u razumijevanju vlastitog spola, što može, a i ne mora odgovarati spolu dodijeljenom pri rođenju, a uključuje osobni doživljaj tijela i drugih izraza roda, tj. rodno izražavanje, kao što su odijevanje ili način govora i obraćanja.¹⁵⁷

2) ZAKONSKO PROPISIVANJE

a. Medicinski tretmani i troškovi

Rodni identitet još uvijek nije u tolikoj mjeri prepoznat izričito kao ljudsko pravo, već se često podvodi pod pojam spol-rod u njegovom širem tumačenju. Tek se u novijim dokumentima, prvenstveno neobvezujućeg karaktera, uvodi i pojam rodnog identiteta, kao što je obrazloženo u uvodnom dijelu o međunarodnim standardima.

Interspolnost se ne spominje u zakonima BiH, najčešće se tretira kao poremećaj koji se rješava medicinskim putem, a odluke o tjelesnom integritetu djeteta donose roditelji/skrbnici u konzultaciji s liječnicima nakon opsežnog medicinskog dijagnostičiranja.

Tako je u odgovoru Univerzitetskog kliničkog centra Tuzla¹⁵⁸ navedeno:

“U Univerzitetskom kliničkom centru Tuzla je u prethodnom razdoblju bilo slučajeva djece rođene s interspolnim značajkama i o tome postoji evidencija na Klinici za ginekologiju i akušerstvo. U ovakvim slučajevima se, na Klinici za dječje bolesti, postupa tako dšto se provodi citogenska, endokrinološka i urološka obrada koja, uz ostalo, podrazumijeva kariotip, te hormonalnu, ultrazvučnu i radiološku dijagnostiku, u cilju postavljanja definitivne dijagnoze, odnosno utvrđivanja uzroka poremećaja. Nakon kompletne dijagnostičke obrade, donosi se odluka o odabiru spola u kojem će se dijete odgajati, kao zajednička odluka liječnika i roditelja djeteta. Vrijeme kada se poduzima rekonstruktivni kirurški zahvat u najvećoj mjeri ovisi o vrsti poremećaja i nikad se ne obavlja neposredno nakon rođenja djeteta i nikad prije naprijed opisane dijagnostičke obrade. Obično se obavlja u prvoj godini života djeteta, a nekada i kasnije, opet ovisno o vrsti poremećaja. Pri svemu navedenom poštuju se odgovarajuće preporuke relevantnih europskih i svjetskih udruga i asocijacija u vezi s ovim pitanjima, a liječnici koji to rade kontinuirano se educiraju i prate razvoj ovoga područja medicine kroz stručnu literaturu, te sudjelovanjem na znanstvenim i stručnim skupovima širom svijeta. “

¹⁵⁵Damir Banović “Prava i slobode LGBT osoba, Seksulana orijentacija i rodni identitet u pozitivnom pravu u Bosni i Hercegovini”, Sarajevo, 2011, str. 22

¹⁵⁶*Ibid.*

¹⁵⁷*Ibid.*

¹⁵⁸ Akt Univerzitetskog kliničkog centra Tuzla broj: 02-437-1/16 od 21. 6. 2016.

Jedno od prava LGBT osoba iz područja zdravstvene zaštite jest pravo na promjenu spola, koje uključuje pravo svake osobe da se sama rodno identificira te da, ako željeni spol nije u skladu s njezinim biološkim spolom, ima mogućnost pristupa medicinskim procedurama promjene, kao i nakon promjene spola biti potpuno priznat/a kao pripadnik spola kojem osjeća da pripada ili koji je izmijenio/la.

U vezi s promjenom spola, govori se o pravu transrodnih osoba na samoidentificiranje, pravu na pristup odgovarajućoj medicinskoj terapiji, njezi i procedurama, mogućnosti da zdravstveno osiguranje pokriva troškove prilagodbe spola, pravu na izmjenu osobnih isprava, zaštitu podataka, primjenu pravila koja se odnose na novi spol te osobe prilikom priznavanja prava na mirovinu itd. Također se može govoriti i o pravu osobe koja je promijenila spol na brak s osobom suprotnog spola.

Ombudsmeni BiH su, u cilju prikupljanja informacija i utvrđivanja pravnih i medicinskih propisa u vezi s prethodno navedenim pitanjima, uputili akte Federalnom ministarstvu zdravstva, Ministarstvu zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, Odljelu za zdravstvo Vlade Brčko Distrikta BiH, Zavodu za zdravstveno osiguranje i reosiguranje FBiH, Fondu za zdravstveno osiguranje Republike Srpske, Fondu za zdravstveno osiguranje Brčko Distrikta BiH, Kliničkom centru Univerziteta u Sarajevu, Univerzitetском kliničkom centru Republike Srpske, Sveučilišnoj kliničkoj bolnici Mostar i Univerzitetском kliničkom centru Tuzla.

U odgovoru Federalnog ministarstva zdravstva¹⁵⁹ navedeno je sljedeće:

“Vežano za Vaš upit o medicinskom tretmanu za promjenu spola, obavještavamo Vas da to pitanje nije regulirano važećim propisima na polju zdravstava, niti se obavlja kao tretman u zdravstvenim ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine...”

U odgovoru Zavoda za zdravstveno osiguranje i reosiguranje FBiH¹⁶⁰ navedeno je:

“...U vezi s tim, ovim putem želimo Vas izvijestiti da je opseg prava iz obveznog zdravstvenog osiguranja određen odredbama Zakona o zdravstvenom osiguranju („Sl. novine FBiH“, br. 30/97, 7/02, 70/08 i 48/11) i Odlukom o utvrđivanju osnovnog paketa zdravstvenih prava (“Sl. novine FBiH”, broj 21/09). Osnovnim paketom zdravstvenih prava ne osiguravaju se zdravstvene usluge navedene u točki X. stavak 1. citirane Odluke, među kojima je i zdravstvena usluga operacije promjene spola...”

Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske¹⁶¹ prosljedilo je Instituciji ombudsmana odgovore Javne zdravstvene ustanove Institut za javno zdravstvo Republike Srpske i akt Fonda za zdravstveno osiguranje Republike Srpske, koji su sadržavali tražene informacije.

U odgovoru Fonda zdravstvenog osiguranja RS¹⁶² navedeno je:

“...Kroz obvezno zdravstveno osiguranje u Republici Srpskoj u skladu s važećim Zakonom o zdravstvenom osiguranju Republike Srpske nije regulirano financiranje medicinskog tretmana

¹⁵⁹ Akt Federalnog ministarstva zdravstva broj: 06-37-3028/16 od 16. 5. 2016.

¹⁶⁰ Akt Zavoda za zdravstveno osiguranje i reosiguranje FBiH broj: 01/VIII10-1-1443-1/16 od 12. 5. 2016.

¹⁶¹ Akt Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske broj: 11/05-533-101-2/16 od 9. 6. 2016.

¹⁶² Akt Fonda za zdravstveno osiguranje RS broj: 01/060-2751/16 od 12. 5. 2016.

promjene spola. U izradi je novi zakon o obveznom zdravstvenom osiguranju Republike Srpske, kojim će se obuhvatiti razmatranje financiranja medicinskog tretmana promjene spola.”.

Odjel za zdravstvo i ostale usluge Vlade Brčko Distrikta BiH¹⁶³ proslijedio je ombudsmanima BiH odgovore JZU „Zdravstveni centar Brčko” Brčko Distrikta BiH i Fonda za zdravstveno osiguranje Brčko Distrikta BiH.

Iz odgovora Fonda za zdravstveno osiguranje BDBiH¹⁶⁴ proizlazi:

„da u skladu sa Zakonom o zdravstvenom osiguranju Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, Fond zdravstvenog osiguranja Brčko Distrikta BiH ne financira medicinski tretman za promjenu spola”.

U odgovoru JZU „Zdravstveni centar Brčko” Brčko Distrikta BiH¹⁶⁵ navedeno je sljedeće:

„Evidentiranje svakog novorođenčeta obavlja se putem službenog protokola o porođaju na odjelu rodilišta bolnice Brčko i poslije rođenja obavlja se prijava rođenja Matičnom uredu Brčko Distrikta. Prema dopisu šefa ginekološko-rodilišnog odjela Bolnice Brčko ... nije bilo slučajeva rođenja djece s interspolnim značajkama”.

„Što se tiče medicinskog tretmana promjene spola, ovakva kirurška intervencija i uz hormonalnu terapiju ne radi se u Brčko Distriktu BiH jer se ovakve kirurške intervencije rade u za to specijaliziranim zdravstvenim ustanovama ili klinikama koje pripadaju razini tercijalne zdravstvene zaštite, koju Brčko Distrikt nema. Koliko mi je poznato, u BiH ne postoje medicinski centri koji se bave ovim pitanjem, niti je ovo područje na neki način pravno regulirano. Naime, samo područje postupka i procedure promjene spola nisu regulirani u BiH”.

Iz odgovora Univerzitetskog kliničkog centra Republike Srpske¹⁶⁶ i odgovora Kliničkog centra Univerziteta Sarajevo¹⁶⁷ proizlazi da se suočavaju sa situacijama rođenja djece s interspolnim značajkama, a u tom slučaju prvo se konzultiraju roditelji, a potom pedijatar. Međutim, iz odgovora se ne može zaključiti da postoji interni akt kojim je detaljnije reguliran ovaj postupak. Navedene ustanove nisu dostavile informaciju vezanu za medicinski tretman promjene spola kod transrodnih osoba.

U odgovoru Univerzitetskog kliničkog centra Tuzla¹⁶⁸ navedeno je:

“...nisu zabilježeni zahtjevi odraslih građana za medicinskom promjenom spola. Koliko nam je poznato, niti jedna zdravstvena ustanova u Bosni i Hercegovini ne radi ovu vrstu zahvata, a iz medija postoje saznanja da se ovakvi zahvati rade u nekim privatnim zdravstvenim ustanovama, odnosno ordinacijama. Univerzitetski klinički centar Tuzla može osigurati odgovarajuće uvjete prostora, opreme i kadra za obavljanje ovakvih zahvata, ali, kako je već navedeno, takvih zahtjeva nije bilo.

...

¹⁶³ Akt Odjela za zdravstvo i ostale usluge Vlade Brčko Distrikta BiH broj: 05-0029AZ-0004/16 od 20. 5. 2016.

¹⁶⁴ Akt Fonda za zdravstveno osiguranje BDBiH broj: 01-180/1-1459/16 od 17. 5. 2016.

¹⁶⁵ Akt JZU „Zdravstveni centar Brčko” Brčko Distrikta BiH broj: 836/16 od 15. 5. 2016.

¹⁶⁶ Akt Univerzitetskog kliničkog centra Republike Srpske broj: 01-4999-2/16 od 22. 4. 2016.

¹⁶⁷ Akt Kliničkog centra Univerziteta Sarajevo broj: 0203-18827 od 29. 4. 2016.

¹⁶⁸ Akt Univerzitetskog kliničkog centra Tuzla broj: 02-437-1/16 od 21. 6. 2016.

Niti u jednom važećem propisu ne postoje odredbe koje se odnose na medicinski postupak promjene spola. Također, medicinske usluge promjene spola se ne financiraju iz sredstava obveznog zdravstvenog osiguranju, tako da bi potencijalni korisnici ove vrste usluga sve troškove morali snositi osobno.”

Na kraju može se zaključiti da u Bosni i Hercegovini trenutno ne postoji mogućnost medicinske promjene spola. Ova procedura nije definirana niti jednim zakonom niti je putem obveznog zdravstvenog osiguranja regulirano djelomično ili potpuno financiranje zahvata za promjenu spola, a kako proizlazi iz zakona o zdravstvenom osiguranju u Bosni i Hercegovini te zaprimljenih odgovora nadležnih organa i zdravstvenih ustanova.

U izvješćima nevladinih organizacija naveden je podatak da ako transeksualne osobe iz BiH žele promijeniti spol, najčešće odlaze u Republiku Srbiju, u kojoj se ove medicinske procedure provode već od 80-tih godina prošlog stoljeća. Od 2011. godine izmjenom Zakona o zdravstvenom osiguranju Republike Srbije predviđeno je da obvezno zdravstveno osiguranje pokriva 65 % troškova medicinske procedure promjene spola za građane Srbije, dok građani BiH sami snose troškove medicinske prilagodbe spola.¹⁶⁹

b. Promjena podataka o spolu

U Bosni i Hercegovini nema mogućnosti medicinske promjene spola, ali je zakonom propisana mogućnost upisa promjene spola u matične knjige i izmjena osobnih isprava u određenim administrativnim postupcima.

Osobama koje su promijenile spol je Zakonom o jedinstvenom matičnom broju BiH omogućena i promjena jedinstvenog matičnog broja u skladu s novim spolom.

Promjena osobnog imena uređena je zakonima o osobnom imenu RS-a, FBiH i Brčko Distrikta BiH, kojim je propisana mogućnost promjene osobnog imena, ili samo ime naili samo prezimena, i da se osobno ime mijenja na zahtjev punoljetne osobe ili zakonskog zastupnika maloljetne osobe. Promjena podataka upisanih na osobnoj iskaznici omogućena je Zakonom o osobnoj iskaznici državljanina BiH i obavlja se zbog promjene podataka i/ili promjene izgleda osobe.

Da bi došlo da promjene matičnog broja, odnosno dijela matičnog broja koji se odnosi na spol, potrebno je prvo promijeniti podatke u matičnoj knjizi. Ovo je područje uređeno na entitetskim razinama, a matične knjige vode jedinice lokalne samouprave.

Zakonom o matičnim knjigama Republike Srpske i Zakonom o matičnim knjigama FBiH, predviđen je upis promjene spola u matične knjige¹⁷⁰, dok je Zakonom o matičnim knjigama Brčko Distrikta BiH¹⁷¹ osigurana prijava promjene spola kao naknadni upis podataka¹⁷².

¹⁶⁹ LGBT Čitanka 3, str. 73

¹⁷⁰ Člankom 15. Zakona o matičnim knjigama Federacije BiH propisana je procedura upisa promjene spola u MKR, i to na način: Upis promjene spola u matičnu knjigu rođenih obavlja se samo na temelju pravomoćnog rješenja kantonalnog ministarstva nadležnog za mjesto u kojem je prebivalište osobe koja je promijenila spol. Člankom 9. Zakona o osobnom imenu Federacije BiH propisano je da svaka osoba ima pravo promijeniti osobno ime, odnosno samo ime ili samo prezime nakon promjene obiteljskog ili osobnog statusa (posvojenje, priznanje i utvrđivanje očinstva ili materinstva, sklapanje braka, prestanak braka – rastava ili poništenje braka,

Procedura izmjene spola, s manjim razlikama u pokretanju postupka, uglavnom se odvija posredstvom tijela unutarnjih poslova. Kao uvjet za zakonsko priznavanje roda traži se medicinska dokumentacija o obavljenoj operaciji promjene spola.

U Republici Srpskoj procedura promjene spola pokreće se zahtjevom za izmjenu osobnog imena, što rješava nadležno općinsko tijelo na čijem području podnositelj ima prebivalište. Na temelju ovog rješenja, izvatka iz matične knjige rođenih u koji su unesene činjenice promjene imena ili prezimena i važeće identifikacijske isprave s fotografijom, nadležno tijelo unutarnjih poslova u sastavu Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske koji je odredio jedinstveni matični broj donosi rješenje kojim se stari poništava, te se prema mjestu prebivališta i promijenjenom spolu podnositelju zahtjeva određuje novi matični broj koji će po službenoj dužnosti biti upisan u matične knjige na temelju kojih podnositelj zahtjeva kasnije podnosi zahtjev za osobnu iskaznicu i ostale isprave.

Člankom 130. Uputstva o vođenju matičnih knjiga Republike Srpske¹⁷³ određeno je da se promjena spola upisuje u matičnu knjigu rođenih na temelju rješenja nadležnog tijela, a koje se donosi na temelju medicinske dokumentacije zdravstvene ustanove koja je izvršila promjenu spola tako što se u rubriku "naknadni upisi i bilješke" upisuje bilješka iz kojeg u koji spol je došlo do promjene.

U Federaciji BiH o zahtjevu odlučuju kantonalna ministarstva unutarnjih poslova, a upis promjene spola u MKR obavlja se samo na temelju pravomoćnog rješenja kantonalnog ministarstva unutarnjih poslova u kojem je prebivalište osobe koja je promijenila spol, a u skladu s odredbama Zakona o matičnim knjigama FBiH.

Naputkom o vođenju matičnih knjiga FBiH¹⁷⁴, među ostalim, riješena su pitanja koja se odnose na slučajeve promjene imena ili prezimena ili cijelog imena i prezimena upisanog u matičnu knjigu rođenih, promjene spola i utvrđivanje identiteta (imena te osobe).

...promjena spola) ili na osobni zahtjev. Istim je zakonom predviđeno da je državljanin BiH obvezan u pravnom prometu služiti se osobnim imenom i prezimenom koje je upisano u matičnu knjigu rođenih.

¹⁷¹ Zakon o matičnim knjigama Brčko Distrikta BiH ("Službeni glasnik BDBiH", broj 58/11)

¹⁷² Akt Vlade Brčko distrikta BiH, Odjela za javni registar, broj predmeta: 12-002267/16, broj akta: 10-1084SM-002/16 od 30.5.2016.

¹⁷³ Uputstvo o vođenju matičnih knjiga RS („Službeni glasnik RS“, broj 55/10)

¹⁷⁴ Naputkom o vođenju matičnih knjiga FBiH („Službene novine FBiH“, br. 51/13, 55/13, 82/13 i 6/15) propisano je: "Nadležnost kantonalnog ministarstva za pitanja koja se odnose na matične knjige utvrđena je u sljedećim odredbama Zakona i drugih zakona, što se odnosi na sljedeća pitanja: bračni partneri potpisuju se prezimenom koje su uzeli prilikom sklapanja braka; - sva pitanja u vezi s određivanjem, poništenjem i zamjenom JMB-a, što je utvrđeno Zakonom o jedinstvenom matičnom broju ("Službeni glasnik BiH", br: 32/01, 63/08 i 103/11);- pitanja koja se odnose na slučajeve promjene imena ili prezimena ili cijelog imena i prezimena upisanog u matičnu knjigu rođenih, uključujući i slučajeve promjene jednog ili više slova u imenu i prezimenu (za djecu i odrasle), što se obavlja u skladu s odredbama Zakona o osobnom imenu ("Službene novine FBiH", broj 7/12); - samo određena pitanja koja se odnose na državljanstvo, a koja su prema Zakonu o državljanstvu Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br: 4/97, 13/99, 41/02, 6/03, 14/03, 82/05 i 43/09), Zakonu o državljanstvu Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine FBiH", br: 43/01, 29/09 i 65/11) i podzakonskim propisima donesenim na temelju tih zakona stavljena u nadležnost kantonalnog ministarstva; - pitanja iz članka 14. stavka 2. Zakona koja se odnose na dijete mrtvo rođeno izvan zdravstvene ustanove; - sastavljanje zapisnika o nađenom djetetu (članak 18. stavak 3. Zakona); - odlučivanje o promjeni prezimena u slučaju iz članka 25. stavka 5. Zakona; - sastavljanje zapisnika o nalasku leša osobe čiji identitet nije utvrđen (članak 28. stavak 4. Zakona); - pitanja iz članka 32. Zakona (rješavanje određenih pitanja koja se odnose na umrlu osobu koja je imala osobnu iskaznicu); - promjena spola i utvrđivanje identiteta (imena te osobe) kako je utvrđeno člankom 44. Zakona; - pitanja iz članka 48. Zakona kada raspolaze ili donosi akt koji sadrži podatke koji se upisuju u odgovarajuću matičnu knjigu; - pitanja utvrđena člankom 50. stavak 2. Zakona (donošenje rješenja za osobe kojima su osobna imena različito upisana u matičnim knjigama i identifikacijskim ispravama (osobna iskaznica, putovnica i dr.); - pitanja utvrđena člankom 56. Zakona (donošenje rješenja za slučaj kada inozemna isprava u imenu i prezimenu ne sadrži slova koja postoje u službenim jezicima i pismima Federacije, a stranka traži upis tih slova); - čuvanje drugog primjerka matičnih knjiga (članak 58. stavak 1. Zakona); - korištenje podataka iz matičnih knjiga i matičnog registra (članak 68. st. 1., 2. i 4. Zakona); -provođenje inspeksijskog nadzora prema članku 72. stavku 2. Zakona i Pravilnika o sadržaju, načinu i postupku provođenja inspeksijskog

Odjel za javni registar Vlade Brčko Distrikta BiH nadležan je za vođenje matičnih knjiga, matične evidencije i rješavanje u prvostupanjskom upravnom postupku u području matičnih knjiga. Člankom 29. stavak 1. Zakona propisano je: „*ako pojedini podaci nisu upisani u matične knjige, matičar može obaviti naknadni upis podataka na temelju rješenja. Uz zahtjev je potrebno priložiti izvadak iz matične knjige rođenih, nalaz odnosno potvrdu zdravstvene ustanove iz koje je vidljivo da je podnositelj zahtjeva promijenio spol i dokaz o plaćenju administrativnoj pristojbi. U matičnim knjigama ostaje registrirana činjenica o promjeni spola. Bilješka o promjeni spola, kao i osnova upisa, obvezno se unose u matičnu knjigu, ali se ne tiskaju, nego se upisuju kao novi postojeći podatak. Prema dostavljenoj informaciji, Odjel za javni registar do sada nije imao zahtjeva za promjenu spola.*”¹⁷⁵.

Analizom stotinu dvadeset i šest odgovora zaprimljenih od nadležnih općinskih službi može se zaključiti da u većini jedinica lokalne uprave nije bilo zahtjeva za promjenu upisa spola.

Iznimka su sljedeći slučajevi:

Općina Višegrad dostavila je informaciju o tome da su imali registriran jedan zahtjev za promjenu spola osobe koja je rođena u Višegradu, a koja je pronila spol u inozemstvu, a na temelju zahtjeva od 10. 6. 2009., koji je odobren rješenjem na temelju Zakona o osobnom imenu i Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o osobnom imenu.¹⁷⁶

Odjel za opću upravu Gradske uprave Banja Luka dostavio je informaciju da je zaprimljen jedan zahtjev za promjenu spola 2004. godine “*kojim je odobrena promjena podataka o spolu u skladu sa zakonskim propisima i na temelju medicinske dokumentacije, te se ističe da nije bilo neudovoljenih zahtjeva*”.¹⁷⁷

U odgovoru Općine Srebrenica¹⁷⁸ navedeno je sljedeće:

“*Općinska uprava Srebrenica, točnije nadležni matični ured do sada nije zaprimio niti jedan zahtjev za promjenu spola, izuzev zahtjeva upućenog načelniku Općine, koji je imao za cilj financijsku potporu u istu svrhu, kojem se i djelomično udovoljio, ali do sada nismo pribavili informacije je li predmetna osoba zaista promijenila spol, te je pretpostavka da to još uvijek nije učinjeno s obzirom na to da se osoba nije obraćala nadležnom uredu za evidenciju promjene spola u matičnoj knjizi rođenih.*”

nadzora u području matičnih knjiga ("Službene novine FBiH", broj 63/12 - u daljnjem tekstu: Pravilnik o inspekciji) i - pokretanje prekršajnog postupka za pitanja iz svoje nadležnosti (članak 76. Zakona). Ako se upis u matičnu knjigu vjenčanih obavlja na temelju izvataka iz matične knjige vjenčanih inozemnog tijela (članak 55. Zakona), u rubriku "Napomena" upisuje se bilješka: "Upis je obavljen na temelju izvataka iz matične knjige vjenčanih (naziv, sjedište i država inozemnog tijela koje je izdalo ispravu, broj i datum isprave)".

¹⁷⁵ Akt Vlade Brčko distrikta BiH, Odjela za javni registar, broj predmeta: 12-002267/16, broj akta: 10-1084SM-002/16 od 30.5.2016.

¹⁷⁶ Akt Općine Višegrad broj: 03-20-1-16/16 od 6. 4. 2016.

¹⁷⁷ Akt Odjela za opću upravu Grada Banja Luka broj: 01-200-163/16 od 24. 3. 2016.

¹⁷⁸ Akt Općine Srebrenica broj: 01-014-232/16 od 11. 4. 2016.

U odgovoru Grada Bijeljina¹⁷⁹ navedno je sljedeće:

„Na području Općine Bijeljina u proteklih 20-tak godina imali smo dva slučaja registriranja promjene spola, jedno rješenje donio je CJB Bijeljina a drugo CJB Brčko.“

Iz većine dostavljenih odgovora proizlazi da su nadležne općinske službe upoznate sa zakonskim propisima i postupcima promjene spola, promjene imena i upisa tih promjena u matične evidencije.

Iznimka je odgovor Općine Nevesinje u kojem se navodi da nije regulirano pitanje postupka i registracije promjene spola, što ombudsmani smatraju zabrinjavajućim jer ukazuje na nepoznavanje važećeg zakonodavstva iz ovoga područja.¹⁸⁰

Primjer (predmet razmatran pred Institucijom ombudsmana)

Institucija ombudsmana zaprimila je žalbu¹⁸¹ osobe (studenta/ice) koja je napravila spolnu tranziciju, promijenila osobno ime i spol, a prethodno upisala fakultet, položila sve ispite i završni ispit s osobnim imenom i drugim spolom, te stekla pravo na izdavanje diplome. Budući da je pred nadležnim tijelima uprave bio u tijeku postupak promjene osobnog imena i spola, osoba je zatražila odgodu izdavanja diplome dok okončanja pokrenutog postupka. Po okončanju postupka tražila je od Univerziteta u Sarajevu izdavanje diplome s novim spolom i identitetom.

Instituciji ombudsmana obratio se Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu povodom prethodnog obraćanja Univerziteta u Sarajevu zamolbom za razjašnjavanje dvojbe u postupku izdavanja diplome naprijed navedenoj osobi, kako ne bi donijeli diskriminatornu odluku.

Ombudsmani su izdali preporuku¹⁸² koju su obrazložili time da osobe koje su promijenile osobno ime i spol imaju opravdan interes da javne isprave koje koriste u pravnom prometu, uključujući i diplome o stečenoj naobrazbi, glase na njihovo novo ime usklađeno s novim spolnim identitetom, jer se time osigurava potpuna integracija promjene spola u njihov osobni i profesionalni život. Pri tome su istaknuli kako treba imati u vidu da samo ime redovito nosi obilježja spola, tako da nepodudarnost u imenu označenog u diplomu i javnoj ispravi kojom se u dokazuje identitet pravnom prometu objektivno može dovesti do povrede prava na privatnost i diskriminacije u svim onim situacijama u kojima osoba podnosi diplomu kao dokaz svoje naobrazbe, kao što su zapošljavanje, nastavak školovanja i sl.

Imajući u vidu činjenicu da su nadležno ministarstvo i matični ured odobrili, odnosno upisali promjenu spola u osobnim ispravama, Univerzitetu u Sarajevu preporučeno je da poštuje novonastalu pravnu situaciju i izda diplomu u kojoj će podaci o studentu biti u suglasnosti s podacima upisanim u MKR, jer bi svako drukčije postupanje predstavljalo ne samo povredu odluka tijela zaduženih za pitanja registracije identiteta nego i povredu temeljnih prava građana po osnovi spola i spolnog izražavanja, prema članku 2. stavku 1 Zakona o zabrani diskriminacije. Centar za ljudska prava je dana 19. 10. 2013. aktom broj: 01-191-I/13 dostavio informaciju da je ispoštovana preporuka ombudsmana.

¹⁷⁹ Ak Gradske uprave Grada Bijeljina, Odjela za opću upravu, broj: 02/8-20-1-554/2016 od 30. 3. 2016.

¹⁸⁰ Akt Općine Nevesinje broj: 05/20-2/16 od 31. 3. 2016., Akt Općine Šamac broj: 04-200-7/16 od 25. 3. 2016.

¹⁸¹ Broj: Ž-SA-05-768/13

¹⁸² Broj: P-169/13 od 17. 7. 2013.

PREPORUKA

- Parlamentarnoj skupštini BiH da pristupi izmjenama Zakona o ravnopravnosti spolova BiH i izričito definiše pojmove seksualne orijentacije i rodnog identiteta, kao što je to učinjeno u Zakonu o zabrani diskriminacije BiH.

PREPORUKA

- Skupštini Brčko Distrikta BiH da pristupi izmjenama i dopunama Zakona o matičnim knjigama Brčko Distrikta BiH i upis promjene spola uredi na način kako je to propisano zakonima o matičnim knjigama Federacije BiH i Republike Srpske.

PREPORUKA

- Entitetskim ministarstvima zdravlja i Odjelu za zdravstvo Vlade Brčko Distrikta BiH da razmotre mogućnost izmjena zakona o zdravstvenom osiguranju kojima će predvidjeti djelomično ili potpuno pokriće troškova medicinskog postupka promjene spola i obveznog zdravstvenog osiguranja.

PREPORUKA kliničkim centrima i bolnicama u Bosni i Hercegovini:

- da sustavno i kontinuirano educiraju medicinsko osoblje koje bi moglo pratiti postupak tranzicije transeksualnih osoba i pružiti potrebnu medicinsku pomoć;
- da poduzimaju mjere u cilju osiguranja medicinskog kadra koji bi mogao obavljati cjelokupan medicinski postupak promjene spola.

VII. ŽIVOTNA ZAJEDNICA I PRAVA KOJA PROIZLAZE IZ NJE

Odredbama članka 12. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1950. godine propisano je: „*od trenutka kada postanu sposobni za brak, muškarac i žena imaju pravo stupiti u brak i zasnovati obitelj prema nacionalnim zakonima kojima se propisuje ostvarivanje ovog prava*“. Ovom odredbom jasno se određuje da brak mogu zaključiti isključivo osobe različitog spola. Razvojem i promjenama u društvu mijenja se i pravna definicija braka, pa se tako odredbom članka 21. Povelje o temeljnim pravima u Europskoj uniji izričito zabranjuje diskriminacija po osnovi spolne orijentacije, dok je odredbom članka 9. propisano da pravo na zaključenje braka i zasnivanje obitelji treba biti zajamčeno nacionalnim zakonodavstvom, odnosno da nacionalnim zakonom treba propisati uvjete za važenje braka, izvanbračne ili istospolne zajednice. U Preporuci Vijeća Europe broj 1474 iz 2000. godine istaknut je zahtjev za odobravanje donošenja zakona o registriranim homoseksualnim zajednicama, a u Rezoluciji Europskog parlamenta o poštivanju ljudskih prava u Europskoj uniji navodi se da izvanbračni i istospolni partneri trebaju imati ista prava kao i tradicionalne obitelji, posebno u području poreza, socijalnih pogodnosti i imovinskih prava.¹⁸³

¹⁸³ Slobodan I. Panov, Porodično pravo, Beograd, 2015. str. 64.

Navedeno pokazuje da se položaj istospolnih zajednica razvijao od njihova apsolutnog nepriznavanja do potpunog izjednačavanja partnera u ovim zajednicama s partnerima u heteroseksualnim brakovima glede ostvarivanja prava i obveza, kako je to danas uređeno u velikom broju zemalja¹⁸⁴.

U zakonodavstvu Bosne i Hercegovine su odredbama obiteljskih zakona na razini entiteta i Brčko Distrikta BiH uređeni obiteljskopравни odnosi između bračnih supružnika. Odnosi između bračnih supružnika proizvode određena prava i obveze, a najbitniji su osobnopravni, ekonomsko-socijalni i imovinskopravni.

Odredbama obiteljskih zakona uređena su pitanja vezana za zaključenje braka, izvanbračnu zajednicu te imovinskopravne odnose između bračnih odnosno izvanbračnih supružnika. Usporednom analizom svih važećih zakonskih odredaba iz područja obiteljskog prava može se izvesti zaključak da zakonodavac na cijelome teritoriju Bosne i Hercegovine jednako uređuje pitanje zaključenja braka propisujući različitost spolova kao jedan od bitnih i najvažnijih uvjeta za sklapanje i punomoćnost braka.

Tako je člankom 4. Porodičnog zakona Republike Srpske¹⁸⁵ propisano:

- stavak 1.: „*Brak je zakonom uređena zajednica života između muškarca i žene*“,
- stavak 2.: „*Brak se zasniva na slobodnoj odluci muškarca i žene da zaključe brak, na ravnopravnosti bračnih supružnika, međusobnom poštovanju i uzajamnom pomaganju*“.

Odredbama Obiteljskog zakona Federacije Bosne i Hercegovine¹⁸⁶ propisano je sljedeće:

- članak 6.: „*Brak je zakonom uređena životna zajednica između muškarca i žene*“,
- članak 7. stavak 1.: „*Brak sklapaju suglasnom izjavom volja žena i muškarac pred matičarom*“, članak 8. stavak 1.: „*Za postojanje braka potrebno je: a) da su budući bračni supružnici različitog spola, b) da su budući bračni partneri izjavili pristanak za sklapanje braka, c) da je pristanak izjavljen pred matičarom*“, a stavak 2.: „*Ako pri sklapanju braka nije bio ispunjen neki od uvjeta iz stavka 1., ne nastaju pravni učinci braka*“.

Članak 4. Obiteljskog zakona Brčkog Distrikta Bosne i Hercegovine¹⁸⁷ glasi:

- stavak 1.: „*Brak je zakonom uređena zajednica života žene i muškarca*“,
- stavak 2.: „*Brak se zasniva na slobodnoj odluci muškarca i žene da zaključe brak, ravnopravnosti bračnih partnera, međusobnom poštovanju i uzajamnom pomaganju*“.

Na temelju navedenih zakonskih odredaba nesporno je da u pravnom sustavu Bosne i Hercegovine brak mogu zaključiti isključivo dvije osobe različitog spola, odnosno jedna žena i jedan muškarac. Razlika spolova je zakonski uvjet za punomoćnost braka, ali i za postojanje izvanbračne zajednice,

¹⁸⁴ Države EU-a u čijem se zakonodavstvu ne predviđa registrirano partnerstvo: Bugarska, Italija, Letonija, Litva, Poljska, Rumunjska, Slovačka, preuzeto 23. 6. 2016. http://europa.eu/youreurope/citizens/family/couple/registered-partners/index_hr.htm

¹⁸⁵ Porodični zakon Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, br. 54/02, 41/08 i 63/14)

¹⁸⁶ Obiteljski zakon Federacije BiH („Službene novine FBiH“, pročišćeni tekst - broj 35/05 i izmjene i dopune - broj 31/14)

¹⁸⁷ Obiteljski zakon Brčkog Distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BDBiH“, broj 3/07)

a taj uvjet izražava društveni, vrijednosni i moralni stav društva da je brak ili izvanbračna zajednica namijenjena isključivo osobama suprotnog spola. Činom zaključenja braka bračni supružnici postaju nositelji određenih prava i obveza, a zakonskim propisima uređuju se ekonomsko-socijalni i imovinskopravni odnosi koji nastaju između njih.

Promjene u suvremenim pravnim sustavima vode ka tome da većina europskih zemalja napušta tradicionalnu definiciju braka koja je utemeljena na različitosti spolova bračnih supružnika, te pravnim normama utvrđuje nove oblike životnih zajednica, svakako dozvoljavajući istospolnim parovima zaključenje životnog ili registriranog partnerstva. Donošenjem novih zakona države to pravo ugrađuju u svoje pravne sustave, pa tako danas značajan broj europskih zemalja potpuno izjednačuje parove iz istospolnih zajednica s bračnim supružnicima u pogledu ostvarivanja prava i obveza.

Unatoč navedenim promjenama i činjenici da je danas pravo na zaključenje istospolnih zajednica propisano u gotovo svim državama članicama Europske unije¹⁸⁸, Bosna i Hercegovina odnosno njezini entiteti još uvijek nemaju zakonsko rješenje koje bi ovim parovima omogućilo registriranje životne ili istospolne zajednice, što povlači ukraćivanje ostvarivanja niza prava koja bi registracijom ove zajednice nastala između partnera, prvenstveno imovinska, prava na nasljeđivanje, ostvarivanje zdravstvene zaštite itd.

Stoga se čini nužnim da vlasti u Bosni i Hercegovini poduzmu konkretne mjere i radnje te donesu odgovarajuća zakonska rješenja kojima bi se uredilo pravo na registraciju istospolnih zajednica.¹⁸⁹ Ako bi zakonodavac, kao i u većini drugih zemalja, donio poseban zakon kojim bi propisao ovo pravo, postavlja se pitanje na koji bi način bilo najbolje urediti ekonomsko-socijalne i imovinskopravne odnose između istospolnih partnera. Uređivanje ovih odnosa od posebnog je značaja jer je nesporno da životna zajednica, bilo bračna, izvanbračna ili istospolna, podrazumijeva i ekonomsku zajednicu partnera, pa samim time proizvodi i imovinska djelovanja u pogledu prava na uživanje zajedničke imovine, nasljeđivanje imovine i mirovine, ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu itd. Jasnim utvrđivanjem prava i obveza ostvarila bi se sigurnost partnera dok traje zajednica, ali i zaštitila njihova imovinska prava u slučaju njenog prestanka.

Ukazujemo na primjere iz susjednih država, odnosno Republike Hrvatske i Republike Srbije, koje su problem uređivanja životne zajednice osoba istoga spola riješile na sljedeći način:

- U Republici Hrvatskoj donesen je zakon kojim se uređuje životna zajednica osoba istog spola. Riječ je o Zakonu o životnom partnerstvu osoba istog spola, koji je na snazi od 5.8.2014. godine. Ovaj je zakon usvojio Hrvatski sabor na zasjedanju održanom 15. 7. 2014. s 89

¹⁸⁸ Životna zajednica osoba istog spola u pravu država članica Europske unije, 2015, str. 10: „Danas je u EU ozakonjena životna zajednica osoba istoga spola u 23 od ukupno 28 zemalja. Švedska je prva država u kojoj je donesen poseban Zakon o homoseksualnim zajednicama (1988.), a njime je propisana zaštita osoba istoga spola koje žive zajedno, tako što je upućeno na primjenu pravila koja vrijede za izvanbračnu zajednicu žene i muškarca. U državama članicama EU tri su temeljna načina uređivanja istospolne zajednice. Manji broj zemalja dozvoljava zaključenje braka između osoba istoga spola, odnosno istospolni brak [Nizozemska (2000.), Belgija (2003.), Španjolska (2005.), Švedska (2009.), Norveška (2007.), Portugal (2010.), Island (2010.), Danska (2012.) i Francuska (2013)]. Veći broj zemalja usvojio je koncept registriranog partnerstva [Danska (1989.), Francuska (1999.), Njemačka (2000.), Finska (2001.), Švicarska (2001.), Luksemburg (2004.), Velika Britanija (2005.), Andora (2005.), Slovenija (2005.), Češka (2006.), Mađarska (2009.), Austrija (2010.), Lihtenštajn (2011.), Hrvatska (2014.), Malta (2014.) i Italija u sljedećim regijama: Toscana, Umbria, Campania, Marche, Veneto, Puglia, Lazio i Liguria].“

¹⁸⁹ Postavlja se pitanje bi li bilo svrhovitije definirati prava i obveze istospolnih partnera unutar već postojećih zakona ili donijeti poseban zakon kojim bi se uredili svi pravni odnosi koji proizlaze iz životne zajednice.

glasova „za“ i 16 glasova „protiv“. Na taj način su, uz bračnu i izvanbračnu zajednicu koje su propisane Obiteljskim zakonom, priznati životno partnerstvo i neformalno (*de facto*) životno partnerstvo kao zajednice koje predstavljaju obiteljski život. Praktično to znači da se obje obiteljske zajednice, (izvan)bračna i (neformalno) životno partnerstvo, tretiraju na jednak način. Zakonom je propisano da sklopljeno životno partnerstvo proizvodi brojna pravna djelovanja, tj. prava i obveze, koja se mogu podijeliti na: osobna prava i obveze, odnose u vezi s djecom, imovinske odnose životnih partnera, nasljeđivanje, porezni status životnog partnerstva, status životnog partnerstva u mirovinskom osiguranju, status životnih partnera u sustavu socijalnog starenja, prava i obveze životnih partnera u sustavu obveznog zdravstvenog osiguranja i zdravstvene zaštite, prava i obveze životnih partnera u vezi sa zapošljavanjem i radnim odnosima, pristup radnim i tržišnim uslugama i javnopravni položaj životnog partnerstva.¹⁹⁰

- U Republici Srbiji, u sklopu projekta pod nazivom *Borba protiv diskriminacije i izgradnja kulture tolerancije putem dijaloga, pravnih reformi i praćenja diskriminatorne prakse*, koji je realizirao Centar za unapređenje pravnih studija iz Beograda, sastavljen je model Zakona o registriranim istospolnim zajednicama. U modelu Zakona registrirana istospolna zajednica, odnosno registrirano partnerstvo, definira se kao životna zajednica dvije punoljetne osobe istog spola koje su registrirale svoj građanski partnerski odnos pred nadležnim tijelom javne vlasti. Druga skupina pravnih djelovanja koja bi, prema modelu Zakona, zakonodavac u Republici Srbiji trebao priznati registriranoj istospolnoj zajednici su imovinskoppravna djelovanja. Po ugledu na zakonski bračni imovinski režim, i u modelu Zakona predviđa se postojanje posebne i zajedničke imovine. Osim navedenog, odredbama modela Zakona obavlja se promjena i u nasljednopravnim propisima, pa se predviđa da partner iz registrirane istospolne zajednice ima isti nasljednopravni položaj kao bračni partner.¹⁹¹

Ombudsmani BiH naglašavaju da bit zaštite prava LGBT osoba ne bi trebala biti u formi, jer nije bitno kojim će zakonskim propisima prava ovih osoba biti uređena, već da ta prava budu priznata u jednakom opsegu i proizvode ista pravna djelovanja kao i u slučaju bračnih partnera.

Ombudsmani BiH smatraju da bi se postojeća zakonska rješenja koja se primjenjuju na teritorijima obaju entiteta i Brčko Distrikta BiH, a kojima se uređuju imovinska prava i obveze bračnih partnera, mogla odgovarajuće primijeniti i na imovinu partnera u istospolnim zajednicama. Samim time bi partnerima iz ovih zajednica trebalo osigurati mogućnost raspolaganja zajedničkom (partnerskom stečevinom) i posebnom (vlastitom) imovinom. Zajednička imovina bila bi ona koju su životni partneri stekli radom za vrijeme trajanja životnog partnerstva ili ona koja potječe iz te imovine i na kojoj, ako nije drukčije određeno, partneri trebaju imati pravo suvlasništva nad jednakim dijelovima, dok bi posebna imovina bila ona koju su životni partneri imali u trenutku zaključenja životnog partnerstva ili su tu imovinu stekli za vrijeme trajanja životnog partnerstva, ali po različitoj pravnoj osnovi od one koja je uređena kao zajednička imovina. Neovisno o odredbama kojima bi se uredile zajednička i posebna imovina životnih partnera, partnerima iz istospolnih zajednica treba ostaviti i zakonsku mogućnost uređivanja svojih imovinskopravnih poslova i na

¹⁹⁰ Pravna regulacija životnih zajednica istog spola u Hrvatskoj, Sloveniji, Srbiji i Bosni i Hercegovini, Sarajevski otvoreni centar, 2015, str. 9 i 14

¹⁹¹ Pravna regulacija životnih zajednica istog spola u Hrvatskoj, Sloveniji, Srbiji i Bosni i Hercegovini, Sarajevski otvoreni centar, 2015, str. 46, 47 i 48

drukčiji način, odnosno različitim ugovorima. Također, LGBT osobama treba omogućiti i pravo na nasljeđivanje imovine u slučaju smrti istospolnog partnera, odnosno mogućnost uživanja prava iz mirovinsko-invalidskog osiguranja.

Donošenje odgovarajućih zakonskih rješenja u Bosni i Hercegovini u velikoj bi mjeri doprinijelo tome da LGBT osobe napokon postanu „vidljive“ u pravnom sustavu BiH, što bi spriječilo njihovu daljnju stigmatizaciju i diskriminaciju.

Institucija ombudsmana je prilikom izrade ovoga izvješća zatražila od nevladinih organizacija i predstavnika akademske zajednice njihova mišljenja po pitanju pravnog uređivanja istospolne zajednice u Bosni i Hercegovini. Zaprimljeni su sljedeći odgovori:

Fondacija Cure¹⁹²

“Nepoznanica je koliki broj istospolnih zajednica postoji u BiH, ali to svakako nije čimbenik koji treba kočiti normiranje istospolnih partnerstava u BiH. Nepostojanjem zakonskih normi o istospolnim partnerstavima uskraćuju se brojna prava istospolnim zajednicama. BiH bi trebala u što skorijem roku započeti normiranje istospolnih partnerstava, s obzirom na to da postoje svi zakonski propisi kojima se garantira nediskriminacija LGBT osoba, a ovo je jedan od rijetkih procesa koji je još ostao izvan normativnog koncepta. Fondacija CURE je u fazi pripreme tri zalagačka dokumenta, od kojih je jedan vezan za roditeljstvo, a u kojem se obvezno spominje da bi prava roditeljstva trebala biti normirana i za LBT žene. Ovim dokumentom ćemo otvoriti zagovaračke procese i u ovome području u 2016. godini”.

Tuzlanski otvoreni centar¹⁹³

“Smatramo da zakon o istospolnim životnim zajednicama u BiH treba hitno usvojiti kako bi se osigurala prava partnera i partnerica i beneficije koje proizlaze iz zajednice, a koju trenutačno uvažavaju samo heteroseksualni partneri i partnerke”.

Sarajevski otvoreni centar¹⁹⁴

„Pravo na obiteljski život istospolnih parova jasno je zaštićeno Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, što se pokazalo u nizu presuda suda u Strasbourgu. Pravo na obiteljski život istospolnih parova zajamčeno je i Ustavom BiH. BiH mora odmah pristupiti izradi i usvajanju zakonodavstva kojim će regulirati prava i obveze iz obiteljskog života istospolnih parova, pružajući istospolnim parovima istu razinu prava i zaštite kao i izvanbračnim zajednicama“.

¹⁹² Akt Fondacije CURE zaprimljen 14. 4. 2016.

¹⁹³ Akt Tuzlanskog otvorenog centra od 16. 4. 2016.

¹⁹⁴ e-mail Sarajevskog otvorenog centra od 14. 4. 2016.

Liberta Mo¹⁹⁵

“Naš stav je apsolutno afirmativan. Pravno reguliranje istospolne životne zajednice značilo bi konkretan i značajan korak u samom procesu borbe protiv diskriminacije po osnovi seksualne orijentacije”.

Udruženje građana „Oštra Nula“¹⁹⁶

„Kada je u pitanju pravna regulacija istopolnih životnih zajednica u BiH, mišljenja sam da kao pravna država imamo obvezu da kategoriju koja broji gotovo 10 % stanovništva i pravno prepoznamo. Ili onda neka uredno odbiju to, kako bi civilno društvo moglo dati adekvatan odgovor. Besmisleno je da se u 21. stoljeće ne može zadovoljiti nečije pravo, tj. izjednačavanje prava s većinom populacije zemlje.“

B. Krešić - osobno stajalište¹⁹⁷

“U skladu s potpisanim međunarodnim dokumentima, čak smatram da nije potrebno više postaviti pitanje treba li legalizirati istospolnu životnu zajednicu, nego je pitanje na koji način to učiniti. Najprihvatljivijim modelom priznanja zajednice osoba istoga spola u Bosni i Hercegovini smatram institucionalni model registriranog partnerstva. Institucionalni model dopušta zakonodavcu izvjesnu slobodu prilikom određenja prava koja želi priznati istospolnim partnerima/cama. Ipak, prilikom priznanja ovih prava zakonodavac treba biti svjestan činjenice da za svako razlikovanje istospolnih i raznospolnih partnera mora postojati posebno ozbiljan razlog, koji mora opravdati takvo razlikovanje u demokratskom društvu. Normiranje registrirane istospolne životne zajednice ima bolju perspektivu od uređenja ovih zajednica kao de facto kohabitacije. De facto kohabitacija pokazuje slabosti u praksi prilikom utvrđivanja nastanka ili prestanka takve zajednice, što nesumnjivo vodi pravnoj nesigurnosti. Registracijom životne zajednice ne samo da će partneri/ce koji/e žive u takvim zajednicama imati veću pravnu sigurnost u ostvarivanju svojih prava, nego će i država biti u mogućnosti pratiti tendencije razvoja takvih životnih zajednica, te na osnovi toga i poduzimati odgovarajuće mjere... ”

PREPORUKA:

- Zakonodavnim tijelima u Bosni i Hercegovini da zakonski urede pitanje životne zajednice istospolnih partnera.

¹⁹⁵ e-mail Liberte Mo od 17. 4. 2016.

¹⁹⁶ e-mail Udruženja građana “Oštra Nula” od 1. 6. 2016.

¹⁹⁷ Akt B. Krešića zaprimljen 12. 4. 2016.

VIII. PITANJE DISKRIMINACIJE

Opće napomene o diskriminaciji LGBT osoba

Osobe se po osnovi seksualne orijentacije (LGBT osobe) u svakodnevnom životu susreću sa stereotipima i predrasudama, iako su istopolni seksualni odnosi zakonom dozvoljeni, a neravnopravan tretman LGBT osoba izričito zabranjen. Pojedinačna obraćanja i predmeti otvoreni u Instituciji ombudsmana po službenoj dužnosti pokazuju da se diskriminacija pripadnika LGBT zajednice ogleda u govoru mržnje na internetskim portalima, u grafitima uvredljivog sadržaja, ugrožavanju slobode okupljanja i izražavanja, prijetnjama te pojedinačnim slučajevima fizičkog nasilja.

Položaj pripadnika LGBT populacije u Bosni i Hercegovini i dalje je težak, jer naše društvo nije spremno prihvatiti ih kao ravnopravne pripadnike društva. U slučaju povrede prava, rijetko se odlučuju za pokretanje postupka pred Institucijom ombudsmana ili drugim nadležnim tijelima iz nepovjerenja u institucije i straha od osude ili čak odmazde okoline zbog objelodanjivanja svoje seksualne orijentacije.

Od stupanja na snagu Zakona o zabrani diskriminacije, u Instituciji ombudsmana registrirano je oko 40 predmeta diskriminacije po osnovi seksualne orijentacije, s tim što je većina predmeta otvorena po službenoj dužnosti *ex officio* ili povodom prijave nevladinih organizacija.

Najveći problem kao i kod drugih oblika diskriminacije jest spremnost društva da odbaci stereotipe i predrasude te bude snošljivije prema pojavama koje nisu sukladne sa stavovima većine, ali se upravo u tome ogleda stupanj dosegnute kulture ljudskih prava.

Uspostavljeni sustav društvenih vrijednosti i stupanj snošljivosti kod nas je takav da je odnos prema drugome u najmanju ruku neutralan, a često i nasilan. To proizvodi i ispade prema različitim skupinama koje su u manjini ili prema pojavama koje nisu sukladne sa stavovima većine.

Državna tijela zadužena za održavanje reda prvenstveno su obvezna reagirati u ovakvim situacijama, a sudovi imaju mogućnost izricati teže kazne za kaznena djela počinjena iz mržnje.

Bitno je, dakle, pronaći počinitelje radi odvraćanja od budućih napada sličnog karaktera i slanja jasne poruke javnosti da je nasilje prema LGBT populaciji neprihvatljivo. Ombudsmani na dan izrade ovoga izvješća, nažalost, konstatiraju da slučajevi diskriminacije po osnovi seksualne orijentacije rijetko dobivaju sudski epilog.

U tijeku je i edukacija policijskih službenika usmjerena na povećanje senzibilnosti u radu s LGBT populacijom (što je za svaku pohvalu), kao i aktivizam nevladinih organizacija i otvorenost medija za tretiranje ove problematike. Položaj LGBT osoba je danas značajno bolji u smislu otvorenosti organizacija civilnoga društva za ovu tematiku, u domeni zagovaranja, promicanja, aktivizma i prisutnosti u medijima. Također, jedna od ključnih uloga Institucije ombudsmana je podizanje svijesti o pravima LGBT osoba, ali i funkcioniranja institucija koje su spremne stati u njihovu zaštitu prilikom ugrožavanja ili povrede prava ovih osoba.

Predmeti diskriminacije po osnovi seksualne orijentacije registrirani u Instituciji ombudsmana od donošenja Zakona o zabrani diskriminacije u Bosni i Hercegovini:

- 2016. pet predmeta¹⁹⁸
- 2015. četiri predmeta
- 2014. 11 predmeta
- 2013. 10 predmeta
- 2012. četiri predmeta
- 2011. tri predmeta
- 2010. jedan predmet.

Iako je broj žalbi na diskriminaciju po osnovi seksualne orijentacije mali ili gotovo zanemarljiv u odnosu na ukupan broj obraćanja građana po drugim osnovama, treba naglasiti da je većina od tog maloga broja predmeta otvorena po službenoj dužnosti ili povodom prijave nevladinih organizacija koje se bave zaštitom prava ove kategorije građana.

U razdoblju praćenja primjene Zakona o zabrani diskriminacije u Bosni i Hercegovini ombudsmenima se, osim predmeta otvorenih po službenoj dužnosti, u najvećoj mjeri obraćala organizacija Sarajevski otvoreni centar, a istražni postupak proveden je povodom svih žalbi ove nevladine organizacije.

Do 2014. godine podneseno je više žalbi po osnovi kontinuiranog uvredljivog pisanja portala i magazina SAFF, kojem je Institucija ombudsmana izdala preporuku¹⁹⁹ da se javno ispriča pripadnicima homoseksualne manjine i magistrima Rodnih studija zbog navoda iznesenih u jednom od članaka, te da u budućem novinarskom radu poštuje Zakon o zabrani diskriminacije u BiH. Uvredljivim tekstovima u magazinu SAFF bavilo se, osim toga, i Vijeće za tisak. Budući da magazin SAFF nije pokazao spremnost na suradnju, ovaj slučaj nesuradnje uvršten je u Godišnje izvješće Institucije ombudsmana za ljudska prava BiH koje je upućeno Parlamentarnoj skupštini BiH i zakonodavnim tijelima entiteta i Brčko Distrikta BiH.

Jedan od prvih predmeta diskriminacije po osnovi seksualne orijentacije odnosio se na slučaj prijave narušavanja javnog reda i mira zbog činjenice da su dvije osobe iskazivale svoju orijentaciju u javnom ugostiteljskom objektu.²⁰⁰ Konkretnije, na temelju prijave vlasnika ugostiteljskog objekta, pokrenut je prekršajni postupak i izrečena novčana kazna zbog narušavanja javnog reda i mira ljubljnjem dvije djevojke u lokalu. Ured za pritužbe javnosti u MUP-u KS je po zaprimanju akta Institucije ombudsmana donio zaključak da policijski službenici, prilikom intervencije, nisu iskazivali diskriminatorski odnos, ali je protiv podnositeljica žalbe obustavljen prekršajni postupak. Nadalje, Institucija ombudsmana je, sukladno zakonom danim nadležnostima, uputila podnositeljice žalbe na pokretanje sudskog postupka u skladu sa Zakonom o zabrani diskriminacije u BiH, te izrazila spremnost za njegovo praćenje, a podnositeljice žalbe nisu pokrenule sudski postupak.

¹⁹⁸ zZaključno s treavljem 2016. godine

¹⁹⁹ Broj: P-204/11 od 12. 12. 2011.

²⁰⁰ Broj: Ž-SA-06-722/11

Instituciji ombudsmana u više navrata obraćala se nevladina organizacija Sarajevski otvoreni centar zbog povrede odredaba Zakona o zabrani diskriminacije u BiH, a u vezi s upitnicima za dobrovoljne davatelje krvi.

U predmetu broj: Ž-SA-06-446/12, Javnoj ustanovi Zavod za transfuzijsku medicinu Federacije BiH izdana je preporuka da odmah uvede u primjenu novi obrazac odnosno suglasnost davatelja krvi ili krvnih sastojaka, shodno Pravilniku o zasebnim tehničkim zahtjevima za krv i krvne sastojke, donesen 2011. godine. Preporuka je ispoštovana tako što je Zavod za transfuzijsku medicinu FBiH, aktom broj: 07-01-4258/12 od 24.10.2012., dostavio informaciju o tome da je: Pravilnik o posebnim tehničkim zahtjevima za krv i krvne sastojke s priložima (Prilog 2. Obrazac suglasnosti davatelja krvi i krvnih sastojaka) odobrio direktor Zavoda 11.10.2012. u cijelosti te je stavljen u primjenu u Zavodu (šifra dokumenta: PR 001).

Jednako tako, u 2014. godini žalba je podnesena protiv Zavoda za transfuzijsku medicinu Republike Srpske, a sporan je bio upitnik za davatelje krvi u kojem je uočena diskriminacija po osnovi seksualne orijentacije. Institucija ombudsmana izdala je preporuku Zavodu da revidira sporni upitnik kako iz njega ne bi bili isključeni davatelji samo po osnovi seksualne orijentacije. U odgovoru na preporuku navedeno je: „iz davanja krvi nisu izuzeti isključivo homoseksualci nego sve osobe rizičnog ponašanja u skladu s Direktivom 200/98EZ Europskog parlamenta i Vijeća za utvrđivanje standarda kvalitete i sigurnosti za prikupljanje, ispitivanje, preradu, čuvanje i promet ljudske krvi i krvnih sastojaka“. Upitnik za davatelje je promijenjen u prosincu na osnovi Vodiča za pripremu, korištenje i osiguranje kvalitete krvnih sastojaka, koji je objavio Europsko ravnateljstvo za kvalitetu medicine.

Tijekom 2014. godine ombudsmani su iskoristili mogućnost otvaranja predmeta po službenoj dužnosti (*ex officio*)²⁰¹ za podsjećanje nadležnih javnih institucija u Bosni i Hercegovini da su istopolni seksualni odnosi dekriminalizirani, a svi oblici diskriminacije po osnovi seksualne orijentacije zabranjeni Zakonom o zabrani diskriminacije.²⁰² Naime, otvoren je jedan predmet povodom izjave načelnika Zajedničkog stožera OSBiH u “Dnevnom avazu” da će tražiti detaljnu istragu o slučaju ljubljenja dva pilota, nakon što je jedan od pripadnika vojne policije pilote „prijavio za homoseksualizam.“ Nakon akta Institucije ombudsmana u kojem je traženo izjašnjenje o izjavama danim sredstvima javnog informiranja i naglašeno da LGBT osobe uživaju sva Ustavom zajamčena prava, uključujući slobodu izražavanja i okupljanja, načelnik Zajedničkog stožera OSBiH obavijestio je ombudsmane da istraga nije niti će biti pokrenuta, nakon čega je zatvoren predmet u Instituciji ombudsmana.

Instituciji ombudsmana su početkom 2015. godine dvojica nizozemskih državljana, koji su prelazili državnu granicu u listopadu 2014.,²⁰³ uputili navode protiv Granične policije BiH²⁰⁴ o naročito

²⁰¹ Broj: Ž-BL-06-165/14

²⁰² „Službeni glasnik BiH“, broj 59/09.

²⁰³ Nakon što su pokazali nizozemske putovnice graničnoj kontroli BiH, uslijedio je niz događaja koji bi se mogli okarakterizirati kao vrijeđanje, podsmjehivanje, izlaganje ruglu zbog njihove istopolne seksualne orijentacije, nepotrebno zadiranje u privatne stvari i informacije nevezane za pretragu osoba i vozila, neprimjerena gestikulacija službenih osoba i općenito krajnje uvredljiv način ophođenja s putnicima, u suprotnosti s Etičkim kodeksom i propisima kojima se uređuje rad Granične policije, zbog čega su prilikom ulaska u našu zemlju pretrpjeli ponižavajuće, zastrašujuće i traumatično iskustvo, što je utjecalo na nastavak njihova godišnjeg odmora.

²⁰⁴ Broj: Ž-BL-06-90/15

teškom incidentu. Institucija ombudsmana provela je istražni postupak i uputila preporuku²⁰⁵ Graničnoj policiji da, iz svoje nadležnosti, utvrdi točno i potpuno činjenično stanje te poduzme mjere predviđene zakonom po okončanju istrage. U odgovoru Granične policije BiH²⁰⁶ navedeno je da su obavljene i ponovljene sve potrebne provjere te je utvrđeno da se sporni incident nije dogodio na teritoriju BiH nego vjerojatno susjedne Hrvatske. O rezultatima istrage sasavljeno je izvješće (broj: 17-07-34-7-191/15), koje je dostavljeno Odboru za žalbe građana Parlamentarne skupštine BiH. Odbor za žalbe građana je nakon prikupljanja potrebnih informacija usvojio navedeno izvješće i zahtijevao službene podatke od tijela Republike Hrvatske. Iako ombudsmani nisu imali mogućnost utvrditi drukčije činjenično stanje niti utjecati na rad institucija izvan Bosne i Hercegovine, izdavanjem preporuke nedvojbeno je svim javnim tijelima utvrđena i podcrtana obveza punog poštivanja slobode seksualne orijentacije i opredjeljenja bilo koje osobe pod njihovom nadležnošću.

Stalno prisutan problem mnogih ranjivih skupina u Bosni i Hercegovini, ne samo pripadnika LGBT populacije, jest ispisivanje ili isticanje uvredljivih grafita na javnim mjestima. Institucija ombudsmana je u svibnju 2015. godine postupala povodom jednog takvog incidenta, konkretnije homofobnog natpisa na nadvožnjaku u Vogošći, i ukazala na nužnost hitnog postupanja nadležnih institucija, u konkretnom slučaju policije i tužiteljstva, u cilju uklanjanja ovakvih natpisa koji, iako simbolični i marginalni, doprinose stvaranju ozračja straha i induciraju nasilje, pri čemu preventivna reakcija dobiva poseban značaj.

Promicanje

Jedna od ključnih aktivnosti Institucije ombudsmana usmjerena je na podizanje svijesti građana o njihovim pravima i postojanju mehanizama i institucija za zaštitu kada su ugroženi na bilo koji način.

U izvještajnom razdoblju ombudsmani su davali brojne izjave (usmene, telefonom, pred kamerom ili priopćenja za javnost) koje se konkretno tiču prava LGBT populacije. U sklopu redovitih istraživanja koja je nakon izbora ombudsmana krajem 2015. godine realizirao portal LGBT.ba, objavljeni su intervjui s ombudsmanima u kojima su dani njihovi odgovori na pitanja vezana za položaj i prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini te njihovi stavovi o aktivizmu u tom sektoru, paradi ponosa u Bosni i Hercegovini, istospolnim zajednicama, zakonskim rješenjima, kao i planu rada u mandatu koji je pred njima te konkretnom djelovanju u pravcu rješavanja postojećih i problema koji će tek doći na dnevni red. Tom prilikom je, među ostalim, istaknuto potrebnim donijeti poseban zakon kojim će se urediti partnerska zajednica osoba istog spola,²⁰⁷ da bi nositelji javnih funkcija svakako trebali otvorenije istupiti u zaštiti prava LGBT osoba,²⁰⁸ kao i da LGBT osobe nisu dovoljno vidljiva kategorija u bosankohercegovačkom zakonodavstvu.²⁰⁹

²⁰⁵ Broj: P-227/15

²⁰⁶ Akt Granične policije BiH od 26. 10. 2015.

²⁰⁷ <http://lgbt.ba/intervju-jasminka-dzumhur-potrebno-je-donijeti-poseban-zakon-kojim-ce-se-urediti-partnerska-zajednica-osoba-istog-spola/>

²⁰⁸ <http://lgbt.ba/intervju-ljubinko-mitrovic-nosioci-javnih-funkcija-bi-svakako-trebali-otvorenije-istupiti-u-zastiti-prava-lgbt-osoba/>

²⁰⁹ <http://lgbt.ba/intervju-nives-jukic-lgbt-osobe-nisu-dovoljno-vidljiva-kategorija-u-bh-zakonodavstvu/>

Osim navedenog, predstavnici Institucije ombudsmana sudjelovali su u nizu promidžbenih aktivnosti posvećenih isključivo temi zaštite prava LGBT osoba²¹⁰.

Iako je podizanje svijesti građana veoma bitno, nije samo po sebi dovoljno, jer se prvenstveno mora podići svijest zaposlenih u institucijama vlasti, a to treba biti trajan proces.

Izgradnja pozitivnog ambijenta za sve nepovlaštene osobe i razgovor o njihovim problemima dobar je početak promjene svijesti društva, a promjena svijesti ohrabrit će osobe iz ugroženih skupina da se obrate institucijama za svoju zaštitu.

IX. INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA PITANJA RODNE RAVNOPRAVNOSTI

Pitanjima rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini bave se Agencija za ravnopravnost spolova BiH, Gender centar Federacije BiH i Gender centar – Centar za jednakost i ravnopravnost polova Vlade Republike Srpske.

²¹⁰ Dana 23. 9. 2015. predstavnici Institucije ombudsmana sudjelovali su na seminaru pod nazivom „Unaprjeđenje odnosa policije Republike Srpske s pripadnicima LGBT zajednice“, koji je organizirala Uprava za policijsko obrazovanje MUP-a Republike Srpske, u prostorijama Uprave u Banjoj Luci. Seminar je organiziran s ciljem senzibilizacije pripadnika MUP-a za rad s LGBT osobama, a nakon upućivanja Preporuke ombudsmana broj: P-60/15 od 27. 2. 2015., kojom se zahtijeva od Uprave da, u slopu stručnog osposobljavanja, usavršavanja, obuke, edukacije ili bilo kojim oblikom informiranja policijskih službenika, poduzme mjere iz svoje nadležnosti radi unaprjeđenja senzibiliteta policije za rad s pripadnicima LGBT zajednice, proaktivnog i preventivnog djelovanja, te provođenja i primjene strožije prekršajne i kaznene politike za prekršaje i kaznena djela počinjena prema pripadnicima LGBT zajednice. Posjetom je obuhvaćena razmjena iskustava s: pravobraniteljicom za ravnopravnost, predstavnicima Pravosudne akademije Hrvatske, predstavnicima Hrvatskog sabora, Ureda Vlade HR za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, Odbora za ravnopravnost spolova Hrvatskog sabora i Policijske akademije u Zagrebu. U studijskom posjetu sudjelovali su predstavnici: Parlamentarne skupštine BiH, centara za edukaciju sudaca i tužitelja, policijskih akademija, Agencije za ravnopravnost spolova BiH, Federalnog ministarstva rada i socijalne zaštite i SOC-a. Sudionici su bili policijski službenici i inspektori CJB-a Banja Luka. Takav je seminar održan i na području CJB-a Prijedor, a planirano je održavanje sličnih seminara na područjima i drugih centara javne sigurnosti. Pripadnici MUP-a iznijeli su osnovne dvojbe i komentare u vezi s postupanjima povodom prijave djela protiv LGBT populacije, a tiču se: načina tretiranja prijava za nasilje u obitelji ako se radi o stranim državljanima koji žive u Bosni i Hercegovini, a prema zakonu matične zemlje mogu registrirati bračnu zajednicu ili životno partnerstvo; mjera policijske prisile koje se primjenjuju protiv nasilnika u obitelji (udaljšavanje muža) u istopolnim zajednicama; pitanja treba li u prijavama i izvješćima koja se šalju u daljnju proceduru (tužiteljstvu) ili u izvješćima koja služe za internu upotrebu navoditi seksualnu orijentaciju oštećenika. U tom smislu ukazano je na određene nedorečenosti u postojećim zakonima i podzakonskim aktima kojima se propisuju policijske procedure, kao i na činjenicu da u Bosni i Hercegovini nije donesen poseban zakon o životnom partnerstvu ili njegov ekvivalent. U organizaciji Sarajevskog otvorenog centra, uz podršku Fonda za otvoreno društvo i Ureda pravobraniteljice za ravnopravnost spolova Republike Hrvatske, početkom ožujka 2016. godine organiziran je trodnevni studijski posjet nadležnim institucijama Republike Hrvatske koje se bave borbom protiv diskriminacije LGBT osoba. Posjetom je obuhvaćena razmjena iskustava s pravobraniteljicom za ravnopravnost te predstavnicima Pravosudne akademije Hrvatske, Hrvatskog sabora, Ureda Vlade HR za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, Odbora za ravnopravnost spolova Hrvatskog sabora i Policijske akademije u Zagrebu. U studijskom posjetu sudjelovali su predstavnici: Parlamentarne skupštine BiH, centara za edukaciju sudaca i tužitelja, policijskih akademija, Agencije za ravnopravnost spolova BiH, Federalnog ministarstva rada i socijalne zaštite i SOC-a. Tom prilikom su predstavljena iskustva Republike Hrvatske u borbi protiv diskriminacije po osnovi seksualne orijentacije, utjecaj europskih integracija na zaštitu i poštivanje ljudskih prava navedenih kategorija, zakonodavne aktivnosti i mjere poduzete s ciljem podizanja svijesti i promicanja. Pored općih problema s kojima se susreću pripadnici LGBT zajednice, a koji su zajednički za sve zemlje regije, naglašen je značaj donošenja Zakona o istopolnim zajednicama, koji je prvobitno izrađen 2003. godine, dok je aktualna verzija Zakona iz 2014. godine, i čije je usvajanje predstavljalo izvjesnu prekretnicu u borbi protiv diskriminacije po osnovi seksualne orijentacije. Iako je prva parada ponosa organizirana 2002., tek 2011. godine dolazi do većeg stupnja solidarnosti i podrške javnosti, javnih ličnosti i predstavnika političke vlasti ovoj vrsti manifestacija, a osim u Zagrebu, isti događaj organiziran je i u Splitu, a potom i Osijeku. Vlada Republike Hrvatske je 2011. godine donijela Protokol o postupanju u slučajevima zločina iz mržnje, kojim je uspostavljen okvir za rad policije i Državnog odvjetništva u ovim slučajevima te je osnovana radna skupina za praćenje zločina iz mržnje, što je bio važan korak u borbi protiv nasilja nad LGBT osobama. U konačnici, Europski sud za ljudska prava u Strasbourgu donio je Odluku u predmetu *Pajić protiv Hrvatske* (zahtjev br. 68453/13) kojom je jednoglasno utvrđeno da je Hrvatska povrijedila članak 8. (pravo na obiteljski i privatni život) Konvencije, zbog činjenice da je odbila boravišnu dozvolu državljanici Bosne i Hercegovine koja živi u istopolnoj zajednici s državljankom Hrvatske.

U odgovoru Agencije za ravnopravnost spolova BiH²¹¹ je, uz ostalo, navedeno sljedeće:

„Agencija i gender centri su, u suradnji sa Srajevskim otvorenim centrom i Uredom Vijeća Europe u Sarajevu, radili na mapiranju potreba za provedbu preporuke CM/Rec (2010)5 Vijeća Europe u državama članicama o mjerama za suzbijanje diskriminacije po osnovi seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Uspostavljena je radna skupina, koju su činili predstavnici/e Agencije, gender centara, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH i Sarajevskog otvorenog centra, a koja je izradila Prijedlog mjera za poboljšanje ravnopravnosti LGBT osoba kao osnovu za daljnji rad na ovim pitanjima u idućem razdoblju. Postignut je dogovor da, u cilju realizacije konkretnih mjera za promicanje i zaštitu LGBT osoba, gender institucionalni mehanizmi u BiH (Agencija za ravnopravnost spolova, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Gender centar Vlade RS, Gender centar Vlade FBiH) uključe ovo područje u svoje operativne planove za provedbu Gender akcijskog plana BiH (GAP) za 2016. godinu. Gender akcijski plan Bosne i Hercegovine za razdoblje 2013.-2017. godine je strateški dokument koji sadrži strateške ciljeve, programe i mjere za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u svim područjima društvenog života i rada u javnoj i privatnoj sferi. S ciljem koordinacije provedbe i nadzora nad provedbom Gender akcijskog plana BiH, uspostavljen je Upravni odbor za koordinaciju i praćenje provedbe Gender akcijskog plana BiH, koji čine ravnateljice Agencije za ravnopravnost spolova BiH, Gender centra RS i Gender centra FBiH...

Vijeće ministara BiH je, na 53. sjednici održanoj 26. 4. 2016., donijelo Odluku o uspostavi Koordinacijskog odbora za praćenje provedbe Gender akcijskog plana Bosne i Hercegovine za razdoblje 2013.-2017. godine. Koordinacijski odbor, koji čine predstavnici institucija na razini BiH i Brčko Distrikta BiH, donio je Operativni plan za 2016. godinu...

Aktivnosti iz godišnjih operativnih planova za GAP na razini BiH i razini entiteta:

U svim institucijama na razini BiH donošenje programa mjera radi postizanja ravnopravnosti spolova uključujući, ali ne ograničavajući se na:

- *usklađivanje zakona, podzakonskih akata i strategija sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH,*
- *vođenje statistike razvrstane po spolu,*
- *provođenje analiza stanja spolova u mjerodavnim područjima,*
- *mjere za otklanjanje uočene neravnopravnosti,*
- *uspostavljanje kontakt-osoba za ravnopravnost spolova,*
- *dostavljanje propisa i drugih akata na mišljenje Agenciji za ravnopravnost spolova BiH, prije upućivanja Vijeću ministara BiH,*
- *koordinacija s Agencijom za ravnopravnost spolova BiH,*
- *usklađivanje kaznenog zakonodavstva sa standardima za ravnopravnost spolova i sprječavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, uključujući uvođenje odnosno reguliranje kaznenopravne zaštite u vezi s kaznenim djelima poticanja na mržnju i nasilje koje uključuje spol, seksualnu orijentaciju i rodni identitet,*
- *izmjena Kaznenog zakona Brčko Distrikta BiH u cilju regulacije poticanja na mržnju i nasilje koje uključuje spol, seksualnu orijentaciju i rodni identitet,*

²¹¹ Akt Agencije za ravnopravnost spolova BiH broj: 10-37-1-1118-4/16 od 24. 8. 2016. godine

- *edukaciju zaposlenih u Agenciji za ravnopravnost spolova BiH i entitetskim gender centrima o pravima LGBT osoba (aktivnost provedena u lipnju 2016),*
- *edukacija članova/članica koordinacijskih odbora GAP na razini BiH i razini entiteta i drugih zaposlenih iz relevantnih resorno nadležnih ministarstava o pravima i potrebama LGBT populacije,*
- *uvođenje rodne perspektive u program obuka policijskih akademija i drugih agencija za školovanje policijskih službenika/ca, s ciljem povećanja znanja o ravnopravnosti spolova u sektoru sigurnosti, zločinu iz mržnje i nasilju nad LGBT osobama, te konceptu ljudske sigurnosti,*
- *inicijativa za izmjene i dopune nastavnog plana Policijske akademije Republike Srpske u cilju uvođenja edukacije o kaznenim djelima počinjenim iz mržnje, utemeljenim na spolnoj pripadnosti, seksualnoj orijetaciji i rodnom identitetu,*
- *izrada prijedloga mjera za unaprjeđenje de iure i de facto položaja i prava LGBT populacije, u skladu s preporukom Vijeća Europe CM/Rec (2010)5,*
- *koordinirano praćenje stanja ljudskih prava LGBT osoba u BiH u svrhu uključivanja ove teme u godišnje izvješće o ravnopravnosti spolova u BiH,*
- *obilježavanje 17. svibnja - Međunarodnog dana borbe protiv homofobije (ova aktivnost već je provedena, 23. svibnja održana je regionalna konferencija pod nazivom "Javne politike za ravnopravnost LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini)."*

U aktu Gender centra Federacije BiH, broj: 03-05-359-1/16 od 16. 8. 2016., uz ostalo, navedeno je sljedeće:

„Tako je Vlada Federacije Bosne i Hercegovine u ožujku 2016. godine usvojila godišnji Operativni plan po Gender akcijskom planu za 2016., uključujući konkretne mjere vezane za prava LGBTI osoba. Trenutačno surađujemo sa Sarajevskim otvorenim centrom te smo mapirali potrebe za provedbu Preporuka CM/Rec(2010)5 Vijeća Europe državama članicama o mjerama za suzbijanje diskriminacije po osnovi seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, što bi trebalo rezultirati prijedlogom mjera za Vladu Federacije BiH koje bi se provodile od 2017. godine. Također, u 2016. godini izrađen je prijedlog mjera koji ne predstavlja posebnu javnu politiku nego samo mapiranje potreba za djelovanje na unaprjeđenju pravne zaštite i položaja LGBTI osoba. Predložene mjere treba realizirati putem koordinacijskih odbora na razini BiH, Republike Srpske i Federacije BiH, u skladu s nadležnostima svake razine vlasti, te uključivanjem predloženih mjera u godišnje operativne planove koji se izrađuju i usvajaju svake godine. Navedeni operativni plan sadrži sljedeće aktivnosti za unaprjeđenje položaja LGBTI osoba i borbu protiv homofobije:

- *usklađivanje kaznenog zakonodavstva sa standardima za ravnopravnost spolova i sprječavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, uključujući uvođenje odnosno reguliranje kaznenopravne zaštite u vezi s kaznenim djelima poticanja na mržnju i nasilje koje uključuje spol, seksualnu orijentaciju i rodni identitet;*
- *inicijativa za izmjene i dopune nastavnog plana Policijske akademije Federacije Bosne i Hercegovine u cilju uvođenja edukacije o kaznenim djelima počinjenim iz mržnje, utemeljenim na spolnoj pripadnosti, seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu;*
- *izrada analize stanja o položaju i pravima LGBT populacije;*

- *izrada prijedloga mjera za unaprjeđenje de iure i de facto položaja i prava LGBT populacije, u skladu s preporukom Vijeća Europe CM/Rec(2015)5 (koji će biti osnova za naš daljnji rad na ovim pitanjima u idućem razdoblju);*
- *edukacija zaposlenih u Gender centru Federacije BiH o pravima i potrebama LGBT populacije;*
- *edukacija članova/članica Koordinacijskog odbora GAP-a za Federaciju BiH i drugih zaposlenih iz relevantnih resorno nadležnih ministarstava o pravima i potrebama LGBT populacije;*
- *obilježavanje 17. svibnja - Međunarodnog dana borbe protiv homofobije i transfobije.*

Navedene aktivnosti pretežito su već provedene, odnosno započete i njihova je realizacija u tijeku, a nositelj izrade pravnih propisa Gender centar Federacije BiH sudjelovanjem u radu Koordinacijskog odbora, koji je imanovala Vlada FBiH, predložio je da u sve propise/politike/mjere budu obvezno ugrađeni sljedeći standardi za ravnopravnost spolova te ravnopravnost po osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta:

- *jamčenje jednakih prava svima, bez obzira na spolnu pripadnost, seksualnu orijentaciju ili rodni identitet;*
- *zabranu diskriminacije (izravne, neizravne, uznemiravanja, seksualnog uznemiravanja, viktimizacije) i nasilja po osnovi spola, rodnog identiteta i seksualne orijentacije, uključujući i poticanje na diskriminaciju i nasilje po navedenim osnovama;*
- *uključivanje mogućnosti uvođenja i, shodno tome, određivanja posebnih mjera, kao zakonom dozvoljenog pravnog standarda za postizanje ravnopravnosti spolova, te ravnopravnosti LGBT osoba;*
- *uvođenje sankcija za počinjenu diskriminaciju i nasilje po osnovi spola, rodnog identiteta i seksualne orijentacije.*

Zakonodavna procedura u vezi s usvajanjem navedenih propisa i politika rezultirat će konkretnim mjerama, a sve će se moći analizirati i sagledati tek nakon što navedeni akti budu doneseni. Posebno ističemo da je travnju 2016. usvojen Zakon o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona FBiH, koji je svakako pozitivan korak u nastojanju da se ovakva kaznena djela prepoznaju i sankcioniraju Kaznenim zakonom Federacije BiH. On je bio dio Operativnog plana za implementaciju GAP-a.“

U aktu Gender centra – Centra za jednakost i ravnopravnost spolova Republike Srpske broj: GC-01053-14/16 od 9. 8. 2016., uz ostalo, navedeno je sljedeće:

„Gender centar je izradio, a Vlada Republike Srpske usvojila Godišnji operativni plan za ravnopravnost spolova u Republici Srpskoj za 2016., u okviru provedbe Gender akcijskog plana Bosne i Hercegovine za razdoblje 2013. - 2017. godina. Plan sadrži sljedeće aktivnosti za unaprjeđenje položaja LGBTI osoba i borbu protiv homofobije:

- *usklađivanje kaznenog zakonodavstva sa standardima za ravnopravnost spolova i sprječavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, uključujući uvođenje odnosno uređivanje kaznenopravne zaštite u vezi s kaznenim djelima poticanja na mržnju i nasilje koje uključuje spol, seksualnu orijentaciju i rodni identitet;*

- *inicijativa za izmjene i dopune nastavnog plana Policijske akademije Republike Srpske u cilju uvođenja edukacije o kaznenim djelima počinjenim iz mržnje, utemeljenim na spolnoj pripadnosti, seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu;*
- *izrada analize stanja o položaju i pravima LGBT populacije;*
- *izrada prijedloga mjera za unaprjeđenje de iure i de facto položaja i prava LGBT populacije, u skladu s preporukom Vijeća Europe CM/Rec(2015)5 (koji će biti osnova za naš daljnji rad na ovim pitanjima u idućem razdoblju);*
- *edukacija zaposlenih u Gender centru o pravima i potrebama LGBT populacije;*
- *edukacija članova/članica Koordinacijskog odbora za GAP RS i drugih zaposlenih iz relevantnih resorno nadležnih ministarstava o pravima i potrebama LGBT populacije;*
- *obilježavanje 17. svibnja - Međunarodnog dana borbe protiv homofobije i transfobije.*

Navedene aktivnosti pretežito su provedene, odnosno započete i njihova realizacija je u tijeku. Kad je u pitanju usuglašavanje zakona i drugih akata s pravnim standardima za ravnopravnost LGBT osoba, u 2016. godini Gender centar pokrenuo je inicijative za usuglašavanje sljedećih zakona i strategija koji su u planu i programu rada Narodne skupštine Republike Srpske za 2016. godinu:

1. Krivični zakon,
2. Zakon o državnim službenicima,
3. Zakon o službenicima i namještenicima u organima lokalne samouprave,
4. Zakon o sportu,
5. Zakon o osnovnom obrazovanju,
6. Zakon o visokom obrazovanju,
7. Strategija za razvoj sporta u Republici Srpskoj u periodu 2016. - 2020. godina, Strategija unaprjeđenja položaja lica sa invaliditetom u Republici Srpskoj sa Planom akcije za period 2016 - 2020. godina.

Nositeljima izrade navedenih akata preporučeno je da u njih ugrade sljedeće standarde za ravnopravnost spolova te ravnopravnost po osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta: jamčenje jednakih prava svima, bez obzira na spolnu pripadnost, seksualnu orijentaciju ili rodni identitet; zabranu diskriminacije (izravne, neizravne, uznemiravanja, seksualnog uznemiravanja, viktimizacije) i nasilja po osnovi spola, rodnog identiteta i seksualne orijentacije, uključujući i poticanje na diskriminaciju i nasilje po navedenim osnovama; uključivanje mogućnosti uvođenja i, shodno tome, definicije posebnih mjera kao zakonom dozvoljenog pravnog standarda za postizanje ravnopravnosti spolova te ravnopravnosti LGBT osoba; uvođenje sankcija za počinjenu diskriminaciju i nasilje po osnovi spola, rodnog identiteta i seksualne orijentacije. Zakonodavna procedura u vezi s usvajanjem navedenih zakona i drugih akata još nije okončana, te će se rezultati inicijativa i preporuka koje smo poduzeli, odnosno dali, moći analizirati i sagledati tek nakon što navedeni akti budu doneseni.“

Evidentno je da navedene institucije pokazuju veliku opredijeljenost za poduzimanje mjera na promicanji, zaštiti, iniciranju zakonskih rješenja, unaprjeđenju edukacije i senzibilizacije zaposlenih u ovim institucijama, ali i drugim javnim tijelima koja osiguravaju jednakopravnost spolova i prava LGBT osoba.

X. ZAKLJUČAK

Ombudsmeni su svjesni činjenice da sva postojeća izvješća, uključujući i ovo izvješće, ne daju stvarnu sliku o položaju LGBT osoba u Bosni i Hercegovini, koje se u svakodnevnom životu susreću sa stereotipima i predrasudama jer društvo nije spremno prihvatiti ih za ravnopravne članove zajednice. Zbog animoziteta okoline, a često i zbog straha od osude obitelji, rijetko i nerado otkrivaju svoju seksualnu orijentaciju²¹².

Kao razlog koji doprinosi smanjenom djelovanju u području zaštite pripadnika LGBT populacije, a mogao bi se tretirati i kao prepreka, jest činjenica što je broj žalbi u Instituciji ombudsmana za ljudska prava zanemariv u odnosu na ukupan broj predmeta. Jedan od ciljeva ovoga izvješća je probuditi svijest po pitanju zaštite prava LGBT osoba.

Ombudsmeni ukazuju na to da bi nositelji javnih funkcija trebali otvorenije istupati u zaštiti ove kategorije građana, povodom pojedinačnih incidenata ali i općenito, jer i dalje živimo u relativno konzervativnom društvu u kojem je prisutan veliki utjecaj vjerskih organizacija.

Prema saznanjima ombudsmana BiH, nije bilo slučajeva diskriminacije po osnovi seksualne orijentacije koji su dobili sudski epilog. LGBT osobe u malom se broju slučajeva odlučuju za pokretanje postupka za zaštitu svojih prava pred nadležnim tijelima. Prisutno je pitanje učinkovitosti mehanizama zaštite i svrhovitosti prijave diskriminacije i prolaženja kroz mukotrpan proces dokazivanja, javnog istupanja i ostvarivanja naknade ili sankcije, s krajnje neizvjesnim rezultatima.

Pravo na slobodu okupljanja podrazumijeva ne samo pasivan odnos države spram mirnih okupljanja, već zahtijeva proaktivnu ulogu, što podrazumijeva pružanje zaštite skupinama koje koriste pravo na mirno okupljanje, odnosno osiguravanje okupljanja na kojima javno izražavanje stajališta pojedinih skupina ne odgovara ili je neprihvatljivo nekim drugim grupacijama.²¹³ Tijela za održavanje reda i kazneni progon u tom kontekstu bi trebala biti dodatno educirana i senzibilizirana za rad s LGBT zajednicom, radi postizanja višeg stupnja snošljivosti i osobne sigurnosti.

Člankom II. Ustava Bosne i Hercegovine jamči se da će Bosna i Hercegovina i oba entiteta osigurati najvišu razinu međunarodno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda. U istome članku se navodi da se prava i slobode predviđeni u Europskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda i njezinim protokolima izravno primjenjuju u Bosni i Hercegovini i da ti akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima. To praktično znači da je zakonodavna vlast u Bosni i Hercegovini, u skladu s načelom nediskriminacije propisanim člankom II. stavak 4. Ustava Bosne i Hercegovine, obvezna usvojiti zakonska rješenja kojima se uređuje pitanje životne zajednice istospolnih partnera i prava koja proizlaze iz takve zajednice. Na temelju pojedinačnog slučaja iz

²¹² Zapisnik s konzultativnog sastanka održanog u Sarajevu 1. 9. 2016. godine s predstavnicima nevladinih organizacija koje se bave zaštitom prava LGBT osoba

²¹³ U Presudi Europskog suda za ljudska prava u predmetu *Ouranio Toxo i drugi protiv Grčke* od 20. listopada 2005., u stavku 37. navodi se: „Stoga je na javnim vlastima obveza osiguranja istinskog funkcioniranja udruga i političkih stranaka čak i onda kada ljute ili vrijeđaju osobe koje se protive idejama i zahtjevima što ih udruge ili stranka nastoji promicati. Zatim, njihovi članovi moraju biti u stanju održavati skupove bez straha da će biti objekt fizičkog napada njihovih protivnika. Ovaj strah može obeshabriti udruhu ili drugu skupinu koja podržava zajedničke ideje ili interese od otvorenog izražavanja mišljenja o kontroverznim pitanjima koja se tiču zajednice. Naposljetku, u demokratskom društvu pravo na kontrademostracije ne može se proširiti na sprječavanje prava na slobodu okupljanja.“

Italije, Europski sud za ljudska prava je 2015. godine donio presudu kojom je prvi put od jedne države članice Vijeća Europe zatražio pravno uređivanje zajednice osoba istog spola²¹⁴. Bosna i Hercegovina kao članica Vijeća Europe obvezna je usvojiti i primjenjivati u domaćim zakonima načela koja je utvrdio Europski sud za ljudska prava kao najviše sudbeno tijelo Vijeća Europe.

Na temelju navedenog proizlazi da bi Bosna i Hercegovina imala istovjetnu obvezu utvrđenu presudom Europskog suda za ljudska prava u slučaju da netko od predstavnika LGBT populacije zatraži ozakonjenje zajednice sa svojim istopolnim partnerom.

Izmjenama Zakona o zabrani diskriminacije, koje je usvojila Parlamentarna skupština BiH, predviđa se usklađivanje osnove diskriminacije s međunarodno prihvaćenom terminologijom u pogledu seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih značajki, što ombudsmani pozdravljaju kao konkretan pozitivan korak.

Institucije koje se bave pitanjima rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini pokazuju opredijeljenost za poduzimanje mjera na promicanju, zaštiti i iniciranju zakonskih rješenja, unaprjeđenju edukacije i senzibilizacije zaposlenih u tim institucijama, ali i drugim javnim tijelima koja osiguravaju jednakopravnost spolova i prava LGBT osoba.

Evidentan je napredak u Bosni i Hercegovini u zaštiti prava transrodnih osoba propisivanjem zabrane diskriminacije po osnovi rodnog identiteta u Zakonu o zabrani diskriminacije i omogućavanjem transeksualnim osobama koje su promijenile spol da tu promjenu upišu u matične knjige te izmijene isprave u skladu sa svojim novim spolom, kako je to predviđeno zakonima o matičnim knjigama Federacije BiH i Republike Srpske, a to rješenje bi na istovjetan način trebalo biti propisano i Zakonom o matičnim knjigama Brčko Distrikta BiH.

Financiranje troškova medicinskog postupka promjene spola kroz obvezno zdravstveno osiguranje i osposobljenost zdravstvenih ustanova i stručnih kadrova za obavljanje ovakvih zahvata ostaje otvoreno pitanje koje je u budućnosti potrebno sustavno urediti.

Ombudsmani izražavaju nadu da će ovo izvješće skrenuti pozornost na položaj LGBT osoba u bosanskohercegovačkom društvu, a preporuke upućene nadležnim tijelima da poduzmu odgovarajuće zakonske i druge mjere predstavljati konkretan korak ka unaprjeđenju položaja ove populacije u svim sferama života.

Način na koji jedno društvo tretira LGBT osobe odslikava način na koji se društvo odnosi prema svemu što je različito, a upravo se u različitostima ogleda bogatstvo i progresivnost jednoga društva.

²¹⁴ Predmet *Oliari i drugi protiv Italije*, predstavke broj: 18766/11 i 36030/11, presuda od 21. 7. 2015. U navedenom predmetu *Oliari i drugi protiv Italije* sud je razmatrao slučaj tri istospolna para iz Italije koji su od 2008. godine pokušavali registrirati svoje životne zajednice u Italiji. Njihovi zahtjevi uvijek su odbijani, unatoč činjenici što u nekim od talijanskih općina postoji mogućnost simbolične registracije ovakvih zajednica. Europski sud za ljudska prava zaključio je da mogućnost simboličnog sklapanja zajednice nije dovoljna, te da Italija mora pravno urediti životne zajednice osoba istog spola, bez obzira na to hoće li to učiniti u obliku registriranih partnerstava, civilnih unija ili u bilo kojem drugom obliku koji smatra prikladnim. U obrazloženju presude Europski sud podržao je stajalište Ustavnog suda Italije kojim je zaključio da Parlament mora pravno regulirati životne zajednice koje *de facto* postoje. Istodobno, Sud je kao i u nekim ranijim presudama zaključio da postoji raskorak između društvene stvarnosti i zakona te da legalizacija ovih zajednica ne bi ni na koji način predstavljala opterećenje za Italiju. Naprotiv, prema shvaćanju Suda, legalizacija istopolnih zajednica bila bi rješenje za važno društveno pitanje. Iako Europski sud nije utvrdio da je podnositeljima žalbe povrijeđeno pravo na brak, presudom je zaključeno da je pravo na privatnost (članak 8. Europske konvencije o ljudskim pravima) povrijeđeno zbog nepostojanja zakona kojim bi se uredile životne zajednice osoba istog spola.

XI. LITERATURA

Knjige i stručni radovi

1. Banović Damir, Čaušević Jasmina, Dekić Slobodanka, Finn Ryan, Život vam zadatih normi, Transrodnost u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2015. godine
2. Banović Damir, Prava i slobode LGBT osoba, Seksualna orijentacija i rodni identitet u pozitivnom pravu u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2011. godine
3. Čaušević Jasmina, Gavrić Saša, Pojmovnik LGBT kulture, Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Boell, ured u Bosni i Hercegovini (priredili, 2012. godine),
4. Durkalić Masha, Moj glas odjekuje... , Fondacija Cure, Sarajevo 2015. godine
5. Hasanagić Jasmina, Dekić Slobodanka, Vasić Vladana, LGBT Čitanka 3, Identiteti, aktivizam, pravo, Sarajevo, 2014. godine
6. Jotanović Radenko, Alibegović Mirna, Radić Darko i Krešić Boris, Pravna regulacija životnih zajednica istog spola u Hrvatskoj, Sloveniji, Srbiji i Bosni i Hercegovini, Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo, 2015. godine
7. Krešić Boris, Zajednica života osoba istog spola u pravu zemalja Europske unije, Sarajevski otvoreni centar, 2015. godine
8. Naphy William, Born to be gay, Sarajevo, Beograd, Zagreb, 2012. godine
9. Panov Slobodan I., Porodično pravo, Beograd 2015. godine
10. Spahić Aida, Gavrić Saša, Čitanka LGBT ljudskih prava, 2. dopunjeno izdanje, Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Boell, ured u Bosni i Hercegovini (priredili, 2012. godine)

Izvješća

11. Godišnje izvješće o rezultatima aktivnosti ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2010., Banja Luka, ožujak 2011. godine
12. Godišnje izvješće o rezultatima aktivnosti ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2011., Banja Luka, ožujak 2012. godine
13. Godišnje izvješće o rezultatima aktivnosti ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2012., Banja Luka, ožujak 2013. godine
14. Godišnje izvješće o rezultatima aktivnosti ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2013., Banja Luka, ožujka 2014. godine
15. Godišnje izvješće o rezultatima aktivnosti ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2014., Banja Luka, ožujak 2015. godine
16. Godišnje izvješće o rezultatima aktivnosti ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2015., Banja Luka, ožujak 2016. godine
17. Izvješće o pojavama diskriminacije u Bosni i Hercegovini za 2011. godinu, Banja Luka, veljača 2012. godine
18. Izvješće o pojavama diskriminacije u Bosni i Hercegovini za 2012. godinu, Banja Luka, ožujak 2013. godine
19. Izvješće o pojavama diskriminacije u Bosni i Hercegovini za 2013. godinu, Banja Luka, ožujak 2014. godine
20. Izvješće o pojavama diskriminacije u Bosni i Hercegovini za 2014. godinu, Banja Luka, ožujak 2015. godine

21. Političke stranke i ljudska prava LGBT osoba: monitoring Općih izbora 2014. godine, Darko Pandurević, Emina Bošnjak, Naida Kučukalić, Sarajevski otvoreni centar, 2015. godine
22. *Rozi izvještaj 2016. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini*, Vladana Vasić, Saša Gavrić, Emina Bošnjak, Sarajevski otvoreni centar Sarajevo, april 2016. godine

Ustavi i zakoni

23. Ustav Bosne i Hercegovine, <http://www.ccbh.ba/osnovniakti/ustav/?title=preambula>, preuzeto 22. 6. 2016. godine
24. Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, http://www.ustavnisudfbih.ba/bs/dokumenti/ustav_precisceni_tekst.pdf, preuzeto 22. 6. 2016. godine
25. Ustav Republike Srpske, http://www.narodnaskupstinars.net/sites/default/files/upload/dokumenti/ustav/cir/ustav_republike_srpske.pdf, preuzeto 22. 6. 2016. godine
26. Statut Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, <http://skupstinabd.ba/images/dokumenti/ba/statut-brcko-distrikta.pdf>, preuzeto 22. 6. 2016. godine
27. Kazneni zakon Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br. 03/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 47/14, 22/15 i 40/15)
28. Kazneni zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BDBiH“, broj 33/13)
29. Kazneni zakon Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“, br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14 i 76/14)
30. Krivični zakon Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, br. 49/03, 70/06, 73/10, 1/12 i 67/13)
31. Obiteljski zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BDBiH“, broj 23/07)
32. Obiteljski zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Integralni tekst sadrži tekst Zakona o izmjenama i dopunama Obiteljskog zakona Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“, broj 31/14)
33. Porodični zakon Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, br. 54/02 i 63/14)
34. Zakon o Graničnoj policiji Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br. 50/04, 27/07 i 59/09)
35. Zakon o osobnoj iskaznici državljanja Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br. 32/01, 16/02, 32/07, 53/07, 56/08 i 18/12)
36. Zakon o osobnom imenu Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BDBiH“, br. 8/02 i 29/05)
37. Zakon o osobnom imenu Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“, broj 7/12)
38. Zakon o ličnom imenu Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, br. 27/93 i 15/10)
39. Zakon o matičnim knjigama Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BDBiH“, broj 2/10)
40. Zakon o matičnim knjigama Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“, br. 37/12 i 80/14)
41. Zakon o matičnim knjigama Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, br. 111/09 i 43/13)
42. Zakon o policiji Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BDBiH“, br. 31/09, 60/10 i 31/11)
43. Zakon o policijskim službenicima Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br. 27/04, 63/04, 5/06, 33/06, 58/06, 15/08, 63/08, 35/09 i 7/12)

44. Zakon o policijskim službenicima Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“, broj 27/05)
45. Zakon o policijskim službenicima Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BDBiH“, br. 41/07, 04/08, 36/09 i 60/10)
46. Zakon o policijskim službenicima Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, broj 20/14)
47. Zakon o radu Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BDBiH“, br. 08/03, 33/04 i 29/05)
48. Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“, broj 26/16)
49. Zakon o radu Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, broj 1/16)
50. Zakon o ravnopravnosti spolova Bosne i Hercegovine - pročišćeni tekst („Službeni glasnik BiH“, broj 32/10)
51. Zakon o unutrašnjim poslovima Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, broj 4/12)
52. Zakon o unutarnjim poslovima Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“, broj 81/14)
53. Zakon o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj 59/09)
54. Zakon o zdravstvenom osiguranju Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BDBiH“, br. 1/02, 7/02, 19/07, 2/08 i 34/08)
55. Zakon o zdravstvenom osiguranju Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“, br. 30/97, 7/02, 70/08 i 48/11)
56. Zakon o zdravstvenom osiguranju Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, br. 18/99, 70/01, 51/01, 17/08, 1/09 i 106/09)
57. Zakonom o jedinstvenom matičnom broju Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj 32/01)

Međunarodni dokumenti

58. Deklaracija Ujedinjenih naroda o ljudskim pravima, seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu, <http://daccessods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=A/HRC/RES/17/19&Lang=E>, preuzeto 22.6.2016.
59. Diskriminacija po osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta u Europi, Vijeće Europe, rujan 2011.
60. Načela iz Yogijakarte, <http://www.yogyakartaprinciples.org/>, preuzeto 22. 6. 2016.
61. Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_BOS.pdf, preuzeto 22. 6. 2016.
62. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/medunarodniPakt%20B.pdf>, preuzeto 22. 6. 2016.
63. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/MedunarodniPakt%20B.pdf>, preuzeto 22. 6. 2016.
64. Preporuka Odbora ministara Vijeća Europe, CM/Rec(2010)5 od 31. ožujka 2010.
65. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima; <http://cesi.fpn.unsa.ba/wp-content/uploads/2012/12/Univerzalna-deklaracija-o-ljudskim-pravima.pdf>, preuzeto 22.6.2016.

